AZ UTOLSÓ CÁRNÉ.

Előszó.

Fekete leveles ládában megfakult írások ezek, asszonykézzel, asszonylélekkel irott, tragikus életsorsról szóló levelek. Egy nagy, hatalmas ország koronás asszonyának levelei, amelyeket a világháború véres esztendői alatt írt felséges urának, II. Miklósnak, a minden oroszok cárjának. A vörös rém durva kézzel tépte fel a cár leveles ládáját és kidobta a világba a sorsüldözött asszony írásait.

A bonyolult, szertelenségekre hajló asszonyi léleknek a levelekben való közvetlen megnyilatkozásai, a cárné életének szomorú rejtélyéhez vezetnek. És mintegy válaszként jönnek az elhangzott vádakra, amelyekkel a szerencsétlen véget ért uralkodópárt illették. Szinte olyképen, mintha a cárné belső életének, érzelmi világának felfedésével öntudatlanul igazolná magát az utókor előtt.

A levelek csodálatosan éles világot vetnek a tragikus sorsú asszony lelki világára, nemcsak az oroszok egykori cárnéját, de az anyai örökség terhe alatt ingadozó vallási extázisba menekülő férjét, Oroszországot féltő és töprengéseivel önmagát is kínzó, beteglelkű asszonyt, a gyermeke életéért rettegő anyát állítva elénk. Leveleinek olvasása után, minden ítélettel szemben, csak sajnálni lehet. Mert hiszen a hatalom csupán a meg nem értettek kínzó tövisét, örökös aggodalmát hozta számára.

A levelek megjelenítik előttünk a szép, szomorú hesseni Alicét, a túlfinomult idegzetű, sejtelmekkel vívódó, könnyen befolyásolható, kora ifjúságától kezdve miszticizmusra hajlamos, csodákban hivő hercegnőt, akit végzete egy idegen birodalom multaktól terhes trónjához vezetett, amikor sorsát elválaszthatatlanul összeforrasztotta Miklós orosz trónörökös sorsával.

Alice hercegnő, a szentpétervári udvarnál való bemutattatása első percétől kezdve szívébe zárta a jóságos, de akaratnélküli Miklós nagyherceget és ez a szerelem egész életén át kísérte. Huszonegy éves házassági évfordulójukon is egy fiatal menyasszony gyöngéd érzelmességével ír felséges urának.

A cárnénak egyik főbűnéül idegen származását rótták fel ellenségei, habár az ortodox hitre való áttérése után jóformán teljesen orosz lett, az oroszok minden hibájával. Lelkében a józan protestáns hitet, egyszerre minden egyebet elhomályosítón az orosz ortodoxizmus foglalta el a maga miszticizmusával, babonáival.

Az amúgy is túlérzékeny asszonynak lelki egyensúlyát még inkább

megzavarja a trónörököst sóvárgó, hosszú évek reménytelen várakozása és csalódása, majd a várva-vártnak eljövetele után, az egyetlen fiú életéért való állandó rettegés és aggodalom. Ezek a körülmények érthetővé teszik azt a rendkívüli, szuggesztiv hatást, melyet a csodatevő hírében álló Rasputin a fejedelmi asszony beteg lelkére gyakorolt. Isten küldöttjét, gyermeke megmentőjét látta az egyszerű pópában, aki saját céljai elérésére használta fel a cárné hiszékenységét. Mikor a politika egén baljóslatú felhők tornyosultak, amikor messzi halálmezőkön ezerszámra hullottak el az emberek, amikor a bolsevizmus előhirnökei a politikai merényletek és összeesküvések mind gyakoribbá váltak, akkor is csodákat várt tőle. Rasputin hipnotikus erejénél fogva úgy játszott a töprengő, önmagát kínzó asszonyi lelken, mint engedelmes hangszeren. Mindazt, amit Rasputin jónak lát vele elhitetni, azt ő átszuggerálja a gyenge cárra, aki teljesen felesége befolyása alatt áll. A hisztériára hajlamos cárnénál valóságos belső kényszer ez a szívósság, amellyel a lelkébe oltott meggyőződéseket másokkal is el akarja fogadtatni. Hova tovább szinte fizikai fájdalom érzik ki leveleiből, amikor akaratát nem tudja kedve szerint megvalósítani.

És attól az órától kezdve, mikor Miklós cár, a cárné kívánságára Oroszország válságos napjaiban átveszi a hadsereg főparancsnokságát, egy beteglelkű asszony vezeti az óriás birodalom belügyeit és Oroszországgal együtt a Romanovok dinasztiája is lassan, de biztosan sodródik kikerülhetetlen tragédiájához.

A tehetetlen, gyenge Miklós cár pedig, a «fantomkirály», aki sohasem érezte át azt a hivatást, mely ősei trónján reá várt, bár legjobb indulattal volt eltelve népe iránt, de báb volt a cárné kezében, bénultan várta a feléje gördülő végzetet.

Sokféleképen írtak a gyászos sorsú fejedelmi párról, sok vád illette őket, kivált a szerencsétlen cárnét, de talán azok, akik elolvassák leveleit, akik az uralkodón át az embert, az asszonyt keresik benne, megértik a töprengő léleknek öntépő viaskodásait és gondolatban elküldik szánalmukat a legszomorúbb fejedelmi asszony sírjára.

No nonsense.

Úgy kezdődik, mint egy bájos mese. A szép, álmodozó lelkű hercegkisasszony, a fénytől, pompától csillogó fejedelmi udvarnál meglátja a kedves, jóságos tekintetű királyfit és ifjú szíve megtelik iránta forró szerelemmel. Épen, mint a mesékben, a csöndes hercegi palotában évekig álmodozik szíve választottjáról és a várva-várt álomlovag egy nap megtér messzi útjáról, eljön a szerelmes hercegleányhoz és aranykoronát tesz szőke fejére. Csakhogy a mesékben mindig boldogság vár a szerelmesekre, ez a mese pedig a világtörténelem színpadán játszódott le és a fejedelmi korona, melyet Miklós trónörökös tett a hesseni hercegnő fejére, a fájdalom töviskoronája volt.

A korona első tövise akkor szúrta meg először a hercegnő túlérzékeny lelkét, mikor az orosz diplomácia őt szemelte ki Miklós trónörökös feleségéül és mint fiatal leányt bemutatták a szentpétervári cári udvarnál.

Hesseni Alice, szabályos arcvonásai dacára is, inkább elmosódó jelenség volt; hideg, tartózkodó modorú, aki nem tudott maga iránt rokonszenvet ébreszteni. Sándor cárra kedvezőtlen benyomást tett, az orosz arisztokrácia idegenkedve fogadta. Ennek a látogatásnak a tövise mindigre benne maradt a hercegnő lelkében. Részben talán ez a hideg fogadtatás volt az oka, hogy a későbbi cárné sohasem tudott felmelegedni a szentpétervári társaság iránt. Virubova asszony — aki utóbb olyan fontos szerepet játszott az orosz földre szakadt hesseni hercegnő életében — emlékirataiban elbeszéli, hogy a cárné sokszor panaszkodott előtte a barátságtalan magatartás miatt, melyet az orosz társaság első szentpétervári látogatása alkalmával iránta tanusított.

Hesseni Alice hercegnő, rövid látogatása után visszatért Darmstadtba, szívében egy mindent betöltő nagy érzéssel.

III. Sándor cár pedig ugyanekkor utazni küldte a trónörököst, hogy eltávolítsa attól a híres szép szentpétervári táncosnőtől, aki túlságosan közel férkőzött fiatal szívéhez. A táncosnő befolyása dacára is ebben az időben Miklós nagyherceg, naplófeljegyzései szerint, szívesen gondol vissza Alicéra: «Istenem, mennyire szeretném meglátogatni Alicét, ha most nem találkozhatom vele, egy egész évig várnom kell, amíg láthatom és ez a hosszas várakozás nehezemre esik».

Semmi kedvet sem érzett az utazáshoz. Elindulása előtti estén még ezt írja naplójába: «Szomorú és levert vagyok».

A trónörökös beutazta Egyiptomot, Indiát. Japánban egy fanatikus hívő merényletet kisérelt meg ellene, de György görög herceg kardjával felfogta a trónörökösnek szánt halálos csapást.

Miklós nagyherceg egy év alatt teljesen elfelejtette a táncosnőt és már csak a szőke hesseni Alicéra gondolt. 1894-ben megint szóba kerül a hesseni hercegnővel való házasság kérdése.

Sándor cár rohamosan hanyatló egészsége is sietteti a végleges döntést. Bár a cár eleinte nem sok hajlandóságot mutatott ehhez a házassághoz, végül mégis beleegyezését adja.

Miklós trónörökös fényes udvari kísérettel Coburgba utazik, hogy megkérje a hesseni hercegnő kezét. Kíséretében volt egy udvari pap is, kire az a misszió várt, hogy a jövendőbeli cárnét áttérítse az ortodox vallásra.

Alice hercegnő legszebb álmát látja megvalósulni, de a beteljesedés, a végleges «igen» kimondása előtt, valami határozatlan félelem szállja meg, fájó megdöbbenéssel tölti el a gondolat, hogy vallását megtagadva az ortodox egyházba lépjen.

Lelke talán megsejti a jövőt, álmatlan éjtszakák töprengései talán megidézik a Romanovok trónja mögött II. Sándor véres alakját és a

fiatal hercegnő sötét sejtelmektől gyötörve úgy képzeli, a megölt cár véres árnyékot vet a trónhoz vezető útra.

Alice habozni kezd, nem tud határozni és töprengéseitől kínzottan nagyanyjához, Viktória angol királynéhoz fordul tanácsért.

Viktória unokájának aggodalmas levelére lakonikus sürgönyválaszt küld: «No nonsense». Semmi ostobaság...

Két szó csupán, két, ellentmondást nem tűrő szó, amely megpecsételte hesseni Alice sorsát.

A határozatlan lelkek megalkuvásával fogadja el a felsőbb határozatot. Érzi, tudja, hogy most már nincsen visszatérés. Mennie kell a számára kijelölt úton.

A trónörökös, ki az első napokban még arról panaszkodik naplójában, hogy Alice vonakodik áttérni, néhány nap mulva boldogságtól túláradó szívvel számol be élete nagy eseményéről: «Életem gyönyörű, felejthetetlen napja, ma jegyeztem el drága, egyetlen Aliceomat».

Az eljegyzést követő napok és különösen az a boldog hónap, melyet a fejedelmi jegyespár Windsorban, a Viktória királynőnél töltött, elűzte a sötét árnyakat a szerelmes menyasszony szivéből.

A cári pár.

Sándor cár betegsége miatt siettették a trónörökös esküvőjét, de a halál megelőzte a menyegzőt. Hiába hívták a nagybeteg cár ágyához a legjelesebb orvosokat és a csodatevő hírben álló papokat, már senki és semmi sem segíthetett rajta.

A trónörököst mélyen megrendítette atyja halála, csak menyasszonya leveleiben talál vigaszt gyermeki bánatára.

Az uralkodás súlyos gondja minden átmenet nélkül, szinte váratlanul szakadt a trónörökös vállára. Úgyszólván az iskolaszobából került a trónra. Naplófeljegyzései híven tükrözik az ifjú trónörökös gyermeteg kedélyét és hű képet nyujtanak arról a gondtalan — gyermekkori barátok között töltött — vidám életről, amelyet egy hatalmas birodalom várományosa még húszéves korában folytatott.

Miklós nagyherceg nem bir tudatával a reá váró nehéz küldetésnek. A politika iránt semmi érdeklődést sem mutat. Egyedül a vadászat, a katonai díszszemlék kötik le érdeklődését.

Witte gróf elbeszéli emlékirataiban, hogy mint pénzügyminiszter javasolta volt Sándor cárnak, hogy a szibériai vasút építése céljából alakítson egy bizottságot és nevezze ki Miklós trónörököst a bizottság elnökévé.

A cárt nagyon meglepte a javaslat.

— Hogyan? Hiszen Ön jól ismeri a cárevicset. Beszélt-e már vele valaha komolyan?

— Nem, Sir, nem volt szerencsém a trónörökössel komolyabb tárgyú beszélgetést folytathatni.

— A cárevics még teljesen gyermek, nincsen semmi ítélőképessége.

— Sir, ajánlom, vezesse be a trónörököst minél előbb az államügyekbe.

Ez a párbeszéd is bizonyítja, hogy a trónörököst nem úgy nevelték, hogy a reá váró nehéz hivatást méltón betölthesse.

A naiv lelkű, ifjú uralkodó készületlenül, hirtelen találta magát szemben népe aspirációival. Atyja halála után az ország reménysége az új uralkodó felé fordult. Tőle várták azoknak a politikai újításoknak a megvalósítását, amelyeket a liberális érzelmű II. Sándor cár, erőszakos halála miatt már nem tudott életbe léptetni és amelyeket fia, az autokrata érzelmű III. Sándor nem fogadott el. Miklós nagyherceg az autokratizmus kultuszában nőtt fel. A kiforratlan gondolkozású ifjú, mestere és tanára, Pobiedonostsev meggyőződéseit vallotta. Azonkívül olyan nagy tisztelettel viseltetett atyja emlékei iránt, hogy az autokratikus kormányzást, atyjától reámaradt szent örökségnek tekintette, melyet kötelességének tartott érintetlenül megőrizni.

Ezek a körülmények már megvetették az alapját az új uralkodó és népe közötti első lelki összeütközésnek.

Hesseni Alicéval való házasságát sem nézték jó szemmel, mert benne eleitől kezdve az idegent, a német hercegnőt látták. Pedig hesseni Alice, akit ekkor már Alexandra Feodorovnának hívtak roppant birodalmában, csak külsőleg volt német. Anyját korán elvesztette, nagyanyjánál, Viktória angol királynőnél nevelkedett. Lelkileg hirtelen vált orosszá és férje iránti nagy szerelmén keresztül megszerette az országot, amelynek uralkodónője lett.

Az udvari gyász miatt az ifjú fejedelmi pár boldog magányban és visszavonultságban tölti házassága első hónapjait.

Miklós elragadtatottan írja naplójában: «Mindennap hálát adok az Istennek, hogy ilyen boldogságot juttatott osztályrészemül. Ezen a földön senki sem kívánhat magának nagyobb üdvösséget».

Ugyanekkor Alexandra Feodorovna, aki már jegyességük együttléte alatt is egy-egy szerelmes verset és gondolatot írt széljegyzetnek a naplóba, ezt írja: «Sohase hittem volna, hogy a világon két ember között ilyen tökéletes boldogság, ilyen mélységes megértés létezhessék. Szeretek és ez a szó egész életemet magába foglalja».

A koronázás 1896 május 15-én nagy ünnepélyességek között ment végbe. A díszes bevonulás Oroszország régi fővárosába — a fiatal cár ragyogó kíséretével, a drága prémekbe, selymekbe öltözött fejedelemnők, az aranyos hintók — az ezeregyéjtszaka tündérmeséibe illő káprázat képét nyujtották.

A koronázásnál, egy önmagában véve jelentéktelen incidens történt, amely azonban a cári párra mély benyomást tett. Mikor a cár, fején a koronával és vállán a császári palásttal az oltárhoz lépett, a Szent András-rend lánca lecsúszott nyakáról és lába elé esett. A babonás cári pár ebben az incidensben eljövendő szerencsétlenségek baljóslatú előjelét látta.

A koronázási ünnepélyt követő hagyományos bál másnap zajlott le. Ezen az ünnepen a hölgyek az udvari etikett szerint előírt nemzeti viseletben jelentek meg. A cárné ruhája vakítóan csillogott a fejedelmi ékszerek fényétől : arannyal, ezüsttel gazdagon átszőtt uszályát a szolgálattevő kamarások vitték. Minthogy a díszruhák nem illettek a modern táncokhoz, kizárólag csak polonaiset táncoltak.

Az emlékezetes este után az ünnepélyek, mulatságok végnélküli sora következett.

A hodinkii katasztrófa, mint sötét jóslat félelmes jajszava kiáltott bele a mulató város táncos hangulatába. A hodinkii síkon nagyszabású népünnepélyt rendeztek, élelmiszer- és ajándékkiosztással egybekötve. Az ünnepélyt megelőző éjtszakán a nép nagy tömegben tódult ki a mulatság színhelyére. Az árkok, gödrök eltakarására szolgáló deszkapadozat beszakadt a tömeg súlya alatt. Óriási pánik keletkezett és körülbelül kétezer ember lelte halálát az árkokban.

A rendőrség csak hajnalban értesült a szerencsétlenség felől. Gyorsan munkához láttak, hogy elszállítsák az emberroncsokat, de minden igyekezet dacára is, mikor délben a cári pár kíséretével megjelent, hogy az ünnepélyt megnyissa, borzalmas látvány tárult eléje. A fejedelmi párt mélyen lesujtotta a szerencsétlenség.

Eleinte Moszkva kormányzóját okolták a katasztrófáért. De a bűnbakot kereső népharag lassanként oktalanul a cárné ellen fordult, akit sokan, eleitől kezdve, ellenséges érzéssel láttak a cár oldalán és akinek nem tudták megbocsátani, hogy a várva-várt trónörökös helyett leánygyermeket hozott a világra. A babonások mindenütt rebesgették, hogy balvégzetet hozott az országra, mert Sándor cár az ő érkezése után halt meg. A hodinkii szerencsétlenség újabb tápot szolgáltatott az igazságtalan vádakhoz. És a cárné, az ellenséges légkörben, tapasztalatok, tanácsadó barátok nélkül, idegennek érezte magát és bár tele volt jó szándékkal, nem tudta magát sem megértetni, sem megszerettetni.

A fiatal cár helyzete még kényesebb volt. Forró hazaszeretete és nagy jóindulata dacára sem értette meg népét. Mindaz, amit tőle vártak, idegen volt a lelkének. Meg volt győződve róla, hogy az ország érdeke azt kívánja, hogy atyja politikáját folytassa. Trónralépése után a liberális párt mindent elkövetett, hogy a cár figyelmét a szükséges belügyi reformokra felhívja. A Zemstwok, a nép jogi és anyagi helyzetének javítását célzó újítások életbeléptetését kérték. Talán, ha a cár akkor nem idegenkedett volna az újításoktól, megnyerhette volna népe szeretetét. De Miklós a régi hagyományokban nevelkedett és nem értette meg az új idők új szellemét. Nem látta be, hogy az országot nem lehet úgy kormányozni, mint Nagy Péter idejében. Lelkében a tradiciók iránti tisztelet, a gyermeki kegyelettel viaskodott.

Gyermekkori mestere és tanácsadója Pobiedonostsev — aki mindennap bejáratos volt az udvarnál — mesterségesen táplálta a cár lelkében a gyermeki kegyeletet és befolyását felhasználva, csakhamar meg-

győzte a hiszékeny uralkodót arról, hogy az autokratizmus presztizsének ártana vele, ha teljesítené a Zemstwok kérését. A cár a Miklós-nagyteremben fogadta a különböző küldöttségeket és a következő beszédben válaszolt kérésükre:

«Örülök, hogy üdvözölhetem az összes társadalmi osztályok képviselőit, akik alattvalói hódolatukat jöttek kifejezni. Én hiszek ezeknek az érzéseknek az őszinteségében, de tudomásomra jutott, hogy a Zemstwok gyűlésén esztelen álmokat tápláló emberek szólaltak fel, akik azt kívánják, hogy a nép képviselői részt vegyenek az állami ügyek vezetésében. Mindenki vegye tudomásul, hogy minden erőmet népem javára használom, de az autokratizmus elveit olyan határozottan és megmásíthatatlanul óhajtom fenntartani, mint felejthetetlen emlékű atyám.»

Ez az emlékezetes beszéd volt az első összeütközés a fiatal uralkodó és népe között. Ez képezte alapját az erkölcsi szakításnak az orosz társaság befolyásos köreivel. Egyik fázisa volt a nagy történelmi tragédia fejleményeinek.

A cárné.

Hesseni Alice melankóliára hajló, elmélázó lélek volt, aki sohasem lelte kedvét a fényes udvari mulatságokban. Csodálatos lelki érzékenységénél fogva mindjobban gyötörte őt a körülmények által a cári pár és a vezető orosz körök közé ékelt szakadék. Szomorúan írja barátnőjének, Rantzau grófnőnek : «Érzem, hogy férjem környezete képmutató, hogy senki sem teljesíti kötelességét Oroszországgal szemben. Mindenkit csak egyéni célok és előnyök vezetnek. Én napokon át tépelődöm és kesergek, mert látom, hogy férjem nagyon fiatal és tapasztalatlanságát kihasználják».

A növekvő lelki elhagyatottság mindjobban az okkultizmus felé sodorja a cárné miszticizmusra hajlamos lelkét. A fiúgyermek utáni folytonos hiábavaló epekedés, a gyakori terhességgel járó szenvedések — amelyek nem váltják be az anyai szív reménységét — még csak fokozzák beteges kedélyállapotát, valahogyan kivonják a való életből és a csodákba vetett hitét táplálják.

Nyugat-Európa messzelátó politikusai, akik az oroszországi állapotokat gondosan tanulmányozták, a cári pár életét is figyelemmel kísérték és elhatározták, hogy a cárné sajátságos lelkiállapotát kihasználják.

Már 1900-ban különböző, titokzatos jósok, hipnotizőrök jelentek meg a cári udvarnál, akik a fiatal Feodorovna Alexandrát befolyásolták. Nagyon valószínűnek látszik, hogy a rejtelmes egyének között a külföldi követségek titkos ágensei is beférkőztek az udvarhoz és ilyenformán az orosz udvar bizalmas ügyeibe betekintést nyertek.

Ebben az időben tünt fel a láthatáron egy Fülöp nevű csodadoktor, akit a két montenegrói nagyhercegnő vezetett be az udvarnál és aki rövid idő alatt megnyerte a cári pár bizalmát. Az orosz titkos rendőrség ágense csakhamar jelentette a cárnak, hogy Fülöp, zsidó származású sötét

egyéniség, aki összeköttetésben áll a szabadkőművesekkel. De Fülöp közben már annyira behízelegte magát a cári pár kegyeibe, hogy ezek az információk nem ártottak neki.

A két montenegrói hercegnő — mint az okkultizmusnak lelkes hívei — Fülöp kezdeményezésére spiritiszta szeánszokat rendezett, amelyen a cárné, sőt maga a cár is részt vett. Fülöp a láthatatlan erőknek életsorsokba való beavatkozásáról tartott előadást és elhitette a cárnéval, hogy rövid időn belül fiúgyermeket fog a világra hozni. De jóslata nem vált valóra. A várva-várt trónörökös nem érkezett meg és Fülöp nemsokára titokzatosan eltünt. Alig tünt el azonban a láthatárról, máris utóda akadt, egykori tanítványa, Papus személyében.

A belpolitika vezetői és az egyház emberei aggódva figyelték az ismeretlen származású, kétes egyének növekvő befolyását a cári udvarnál.

Azonkívül a papság attól tartott, hogy a csodatevő hírben álló és különböző szektákhoz tartozó szemfényvesztők az ortodox egyháznak is árthatnak.

Az egyházi és világi hatóságok közbenjárására Papust csakhamar kiutasították az országból.

Röviddel ezután más ellenséggel kellett felvenni a harcot. Kelet felől sötét viharfelhők gyülekeztek a politika horizontján. A külügyminiszter, Lobanof herceg bámulatos nemtörődömséggel siklott el a japán kérdés felett, alig méltatva figyelemre a céltudatos, akaraterős sárga faj aspirációit. Utóda is helytelen politikai álláspontra helyezkedett ebben a kérdésben és elvetette magját a szerencsétlen japán háborúnak, amely csak fokozta a társadalom minden rétegében elharapódzott elégedetlenséget.

A cárné varróműhelyeket állított fel, ahol előkelő társaságbeli asszonyokkal dolgozott a katonák részére.

Alexandra Feodorovna ekkor várta ötödik gyermekét és hogy hőn óhajtott vágya meghallgatást nyerjen, a cárral a híres saroffi búcsúhelyre zarándokolt.

Ez alkalommal a cárné sóvárgása beteljesedett. 1904 július 30-án a Péter és Pál erősségről 101 ágyúlövés adta tudtára a népnek a cárevics születését.

Az annyira várt esemény örömujjongást váltott ki az emberekből. A jövő képéhez fűződő remények egy időre minden rosszat száműztek, elfeledtették a keleti vereségeket és az anarchisták összeesküvéseit. Úgy látszott, mintha a kis cárevics születése szerencsés változást idézett volna elő az Alexandra Teodorovna lelkiállapotában is. Vágyának beteljesülése, az új kötelességek, amelyek a trónörökös születésével reá vártak, némileg kiragadták őt a beteges lelkű atmoszférából és közelebb hozták a valósághoz.

A cárné élete valósággal fordulóponthoz jut. Talán, ha a hosszú évek sóvárgásán, csalódásain keresztül világra jött emberbimbó beváltotta volna a hozzáfűzött reményeket, egészséges gyermekkacaja végérvényesen meggyógyíthatta volna beteg anyját.

De a végzet könyvében másképen volt megírva. Alexandra Feodorovna anyai szívére nagy, súlyos megpróbáltatás várt. A cárevics egészségi állapota komoly aggodalomra adott okot. Epilepsziás rohamai mind gyakrabban ismétlődtek, úgy hogy a köztudatba is beleszivárgott az eleinte csak titokban suttogott feltevés, hogy a kis Alexi anyja révén örökölte a hesseni család borzalmas betegségét. Az a gondolat, hogy önkéntelenül is oka lehet fia betegségének, kínzó aggodalommal töltötte el a szerencsétlen anyát.

Mialatt az ország belsejében minden forr és ízzik, a nép az elvesztett japán háború felett kesereg — és az anarchisták lázongó beszédei megtalálják az utat az elégedetlenkedő munkásság szívéhez, elkészítve az 1905-iki forradalmat —, azalatt álmatlan éjtszakák kínzó csendje megjeleníti a szenvedő anya lelki szeme előtt az ország sötét történelmi multját. Látja a gyermekgyilkos I. Pétert, az apagyilkos I. Sándort, a hitvesgyilkos Katalin cárnőt, amint véres kézzel ülnek a cári trónon. Az álom és ébrenlét közötti homályos útvesztőben, látomásaitól gyötörve, talán megérzi az ország végzetét és látja inogni a Ramonovok trónját a reá nehezedő átok terhe alatt.

Húgának, a szelídlelkű, szépséges Feodorovna Elisabetának nagy hitvesi gyásza — sógorának, Sergius nagyhercegnek meggyilkolása — mint sötét baljóslat viharzik át a cárné lelkén. Amíg a férje gyilkosának megbocsátó Elisabeta hercegnő zárdába vonul és jótékonyságnak szenteli életét, addig a gyermeke életéért remegő Alexandra Feodorovna rémképei elől vallási extázisban keres menedéket.

Ismeri a tudomány tehetetlenségét és csak Isten könyörületességében bízik.

Ebben az időben kezdődik Wiruboff asszonyhoz való barátsága, amely a családi és politikai események folyamán mind erősebbé válik. Wiruboff Ania, aki leánykorában a cárnő udvarhölgye volt, kis udvari hivatalnoknak a gyermeke. Rövid és szerencsétlen házassága után a cári palota közelében egyszerű kis villában telepedett meg. Az udvari etikett dacára a cárné gyakran keresi itt fel barátnőjét. Az igénytelen megjelenésű, minden női bájt nélkülöző, vidékiesen öltözött Ania különös egyéniség. Teljesen visszavonulva él, nem vesz részt az udvari ceremóniákon. Ez a túlzott szerénység és önzetlenség nyeri meg a cárné bizalmát, akinél — mint legtöbb uralkodni vágyó természetnél — lelki kényszer az Ania típusához tartozó emberek pártolása. Talán ez volt a mozgató rugója annak az érzelmi láncnak, amely egy hatalmas birodalom uralkodónőjét az egyszerű, korlátolt nőhöz fűzte.

A házasságában csalódott Ania meghasonlott lélek lehetett, akit naiv, túlbuzgó hite a babona és misztikum útjára terelt. Ezen az úton találkozott a két asszony. És az emberektől mind jobban visszahúzódó cárné — szándékos elszigeteltségében — teljesen a másik hatása alá kerül. A való iránti érzék mind jobban távolodik tőle, a csodákban való hit mind erősebbé válik lelkében.

Életének ebben a válságos idejében a kis trónörökös újabb heves vérzési rohamot kap. Alexandra Feodorovna kétségbeesik, csodát vár és Ania, a vakbuzgó, a segíteni vágyó, ekkor elhozza magával a csodadoktort, aki a vergődő anyának vissza tudja adni gyermeke életét.

És a rémek órájában — mint maga a végzet — megjelenik a cárné életében — Rasputin.

Hory Etelka.

(Folytatása következik.)

MISZTIKUS ÜNNEPI ASZTAL.

Az arcán fellegek árnyéka lengett,
hisz gyermekét nemrég vesztette el.
Kezében kapa volt, mellyel a hantot
akarta a gyomoktól tisztogatni.
Ruhája éjfekete volt. Haladtunk
némán a város utcáin keresztül.
S az automobilok rekedt zaja
összevegyült az út fehér porával.
Én ifjú voltam, őt a morzsoló
évek nehéz sora rommá gyötörte,
és sürgető ikáruszi szavamra
csak egy megértő sóhaja szakadt.
A síneken túl nyúlt el a halottak
csendes köztársasága, melynek érc-
szavára elcsitul az ágyúdörgés.
A sírt drótrács övezte s udvarában
virágszirmok tárták ki illatos
ábrándjukat a szárnyaló időnek.
Szegény fáradt anyám halkan belépett
a rácsnak ajtaján, mint alvajáró,
kit vonz a földöntúli holdsugár.
Az árvácska barátságos fejét
megsimogatta reszkető kezével,
aztán egy lángoló muskátlinak
igazgatá meg véres pántlikáját.
Mintha otthon lett volna, úgy rendezte
a természet szelíd leányait.
Nem tompa sírhalom volt ez neki,
hanem egy misztikus ünnepi asztal,
melynek virágos jósága befödte
a felbomlás rettentő látományát.

Gulyás Pál.

A HŐSSZERELMES.

Vígjáték egy felvonásban.

SZEMÉLYEK:

A mester.	*Igazgató.*
Bakfis.	*Rendező.*
Feri, a mester inasa.	*Ügyelő.*
Pista.	

(Kisvárosi színház öltözője. Szűk kis helyiség, nem is szoba, hanem lyuk. Ezúttal még a rendesnél is kisebbnek látszik, mert fel van díszítve. Csupa virág és színes papirlánc. Bútorzata egy törött falitükörből, egy ez alá ragasztott asztallapból, egy székből, fogasból és egy roskadozó diványból áll. A sarokban egy gyanús mosdó szerénykedik. A tükör fölött nemzetiszínű zászlócskák díszelegnek, az ajtóval szemközti falon hatalmas koszorú éktelenkedik, középen piros szekfűkből kirakva ez virít: «Isten hozott!» Amikor a függönyt felhúzzák, a hősszerelmes, «a mester», az öltöző közepén áll, az inasa, Feri, az ajtót rángatja. Kint zaj, hangos éljenzés.)

ELSŐ JELENET.

FERI *(teljes erejével húzva az ajtót befelé)*: Engedjétek!

HANGOK *(kint)*: Éljen! Éljen a mester!

FERI: Engedjétek már el ezt az ajtót gyilkosok!

HANGOK *(kint)*: A mestert! Még nem láttuk!

FERI *(hörögve)*: Gazemberek!...

HANGOK *(kint)*: Éljen a mester!

FERI *(végre berántja az ajtót)*: Jaj...

HANG *(kint)*: Hurráh!

(Tolongás, lárma, hallatszik, hogy elvonulnak.)

FERI *(egészen odavan, háttal nekidől a falnak)*: Tönkretettek. Kiadtam minden erőmet.

A MESTER: Nem tesz semmit. Az a fő, hogy elmentek. Zárd be az ajtót.

FERI *(lemondóan)*: Bezártam. Hogy még ez a ripacsbanda is. *(Utánozza őket):* «Hol van a mester?» «Látni akarjuk a mestert.» «Éljen a mester.» *(Más hangon.)* Az egész világ megbolondult.

A MESTER: Csak te gondolod.

FERI *(méltatlankodva)*: Csak én gondolom? Hát ki birkózott itt ezzel a bandával, ha nem én? Ki szorította ki ezt a túlerőt? A primadonna maga felért öt rendes emberrel.

A MESTER : Helyes. Hanem most már elég volt a beszédből. Gyerünk.

FERI *(megindul)* : Mehetünk.

A MESTER : Hány óra ?

FERI *(magát tapogatva, megáll)* : Minden tagom kimarjult. Mondja, mester, érdemes nagy embernek lenni ? Megéri ezt az emberkínzást az a kevés dicsőség ?

A MESTER *(veti a kabátját)* : Mondtam már, hogy ne fecsegj annyit, hanem gyerünk. Öltözni akarok.

FERI : Még ráérünk.

A MESTER : Dehogy érünk.

FERI *(kiveszi és megnézi az óráját)* : Tyűh ! Csakugyan. Tízperc mulva nyolc óra. Mindjárt kezdődik az előadás.

A MESTER : Siess hát. Ne tátsd a szád.

FERI *(a csomagokhoz rohan)* : Most már nem fogunk készen lenni.

A MESTER : Csak siess. *(Vetkőzik.)*

FERI *(egymásra hajigálva a böröndöket)* : Hol van a fekete koffer ? Fogadni mernék, hogy a vonaton felejtettük. Nincs. De . . . Megvan.

A MESTER *(miközben vetkőzik)* : Mit játszunk ? Megnézted a szinlapot ?

FERI : Nem.

A MESTER : Nem nézted meg, hogy mit játszom ma este ?

FERI : Eszembe se jutott. Egyébként is, — mindegy. A mester minden szerepében utolérhetetlen.

A MESTER : Ne szemtelenkedj. Most pedig mars ki és nézd meg a szinlapot. Nem öltözhetem Romeónak, ha Othellót játszom.

FERI : Sohse tessék idegeskedni. Most már emlékszem. Madácsot játszuk.

A MESTER : Akkor elő gyorsan a ruhákat.

FERI : Azokat keresem. *(Turkálva az egyik böröndben.)* Ez itt Hamlet, ez Lear király, ez Bánk bán . . .

A MESTER : A trikót !

FERI : Meglesz az is. Ha el nem hagytuk valahol. Akkor se én vagyok a hibás. Én előre megmondtam, hogy jobb, ha ide már nem jövünk. Én már nem bírom. Egészen belehülyültem ebbe a folytonos ünneplésbe. Az én idegeim nincsenek erre berendezve. Három hét óta folyton úton vagyunk, eddig még minden városban bandérium várt és mindenütt kivezényelték elébünk a fehérruhás lányokat.

A MESTER *(sürgetve)* : Siess. Ne locsogj már.

FERI *(folytatva)* : Sose gondoltam, hogy még ennyi rózsaszűz van a világon. Ennyi örökzöld. A legfiatalabb is ezelőtt ötven esztendővel virágzott utoljára. Nyáron bakfisok, télen bálanyák. A mesternek könnyű, de nekem !

A MESTER : Jó ! Jó !

FERI : A mester nem törődik velük, nem törődik senkivel, semmivel. A végén aztán én iszom meg mindig mindennek a levét.

A MESTER : Adod azt a párducbőrt már, vagy nem ?

FERI : Tessék. *(Odaadja.)* Itt van. E helyett is új kellene már, vagy ki kéne vasaltatni. Paradicsom ide, édenkert oda, egészen bizonyos, hogy a maga idejében Ádám is több gondot fordított az öltözködésre.

A MESTER : Sokat beszélsz. Hol van a mirtuszkoszorú ?

FERI : Az is itt van.

A MESTER *(hozzáfordul)* : Hol ?

FERI : Itt lesz valahol. Emlékszem rá, hogy bepakoltam.

A MESTER : Ne gyötörj már, hanem add ide.

FERI : De hiszen majd csak a római jelenetben kell.

A MESTER : Hát akkor add ide a sarut.

FERI *(odaadja)* : Ez se saru, hanem szandál. *(Legyint.)* Fürdőcipő.

A MESTER : Elég. Vedd ki a festéket.

FERI *(odanyújtja)* : Tessék.

(Kivülről halk kopogás.)

A MESTER *(az ajtó felé fordul).*

(Ujabb kopogás.)

FERI *(felnéz).*

A MESTER : Mi az ?

FERI *(figyelve)* : Nem hallok semmit.

(Harmadszori kopogás.)

A MESTER : Mondom. Valaki kopog.

FERI *(az ajtó felé)* : Ki az ?

A MESTER : Ereggy, nézd meg.

(Most már vészes kopogás.)

HANG *(kint)* : Szabad ?

MÁSODIK JELENET.

FERI *(körülnéz, majd hirtelen az egyik kofferbe nyúlva kardot vesz ki, kihúzza hüvelyéből és úgy megy az ajtóhoz, ahol harci állásba vágja magát és hirtelen felrántja az ajtót).*

ÜGYELŐ *(a küszöbön)* : Bocsánat . . .

FERI *(leereszti a kardot)* : Na ?

A MESTER : Mit akar ?

ÜGYELŐ *(zavart, dadog)* : Bocsánatot kérek . . .

FERI : Gyorsan. Mert nem állok jót magamért.

ÜGYELŐ *(hátával tartva az ajtót, Ferihez)* : Ne tessék kérem. *(A mesterhez.)* Csak bejelentem, ne méltóztassék haragudni, csak épen szólok, ugyis tudom, hogy a mester . . .

FERI *(közbevág)* : Látogató ?

ÜGYELŐ *(Ferihez, mentegetődzve)* : Kérem szépen ?

FERI : Ne dadogjon. Tudom. Most már azt is, hogy nő. Hát ebből

nem eszik. Mondja meg, hogy nem fogadunk. Érti ? Még az indiai maharadzsát sem.

A MESTER : Feri !

ÜGYELŐ : De kérem ?

FERI : Takarodjék, ha kedves az élete.

A MESTER : Hallgass, mert komolyan megdühítesz. *(Az ügyelőhöz.)* Ki az ?

FERI : Nem érünk rá.

ÜGYELŐ : Tudom. De az a hölgy, aki miatt bátorkodtam, aki itt kint áll és beszélni szeretne a mesterrel . . .

A MESTER : Ki van kint ?

ÜGYELŐ : Egy hölgy, aki . . .

FERI *(közbevág)* : Egész bizonyosan az, aki ezt a kankalincsokrot adta a vonatnál, az a pápaszemes.

ÜGYELŐ *(élénken)* : Nem.

FERI : Akkor a nővére.

A MESTER *(indulatosan)* : Engedd már beszélni. *(Az ügyelőhöz.)* Ki az ?

ÜGYELŐ : Mondom, kérem, hogy egy hölgy.

A MESTER : Mondja meg neki, hogy most nem lehet. Öltözködöm.

FERI : A mester Ádám-kosztümben van. Anyaszülte mezitelen. Én is.

ÜGYELŐ : Értem. *(Hátrál kifelé.)* Értésére adom. Engedelmet kérek. Én mondtam neki, mielőtt bejöttem volna, előre megmondtam, hogy nem lehet.

HARMADIK JELENET.

(Ebben a pillanatban az ajtó felnyílik és egy remegő bakfis áll meg a küszöbön.)

ÜGYELŐ *(feltartja)* : Vissza kisasszony !

BAKFIS *(áll)*.

A MESTER : Dehát nem hallotta kérem ? Nem lehet. Öltözködöm.

FERI : Le vagyunk vetkőzve.

BAKFIS *(nagy félelemmel)* : Rohonczy Margit vagyok.

FERI : Tudjuk kérem. A legutolsót is így hívták. Az is Margit volt.

ÜGYELŐ *(ki akarja tolni)* : Kérem kisasszony.

A MESTER *(majdnem durván)* : Mi tetszik ?

A BAKFIS *(zavart, remeg)* : Csak egy pillanatra. Bocsásson meg, hogy zavarom, két szóval meg fogom magyarázni.

A MESTER : Nem lehet kérem.

A BAKFIS : Meg kell, hogy hallgasson.

A MESTER : De kisasszony, nekem most nincs időm.

A BAKFIS *(könyörögve)* : Tudom. Nem is akarok semmit, nem tartóztatom . . .

ÜGYELŐ *(megfogja a karját)* : Tessék jönni.

A MESTER : Hagyja.

Ügyelő : Kérem.
A mester : Mehet.
Ügyelő *(el)*.

NEGYEDIK JELENET.

Bakfis *(Ferire nézve, a Mesterhez)* : Könyörgöm ! . . .
A mester : Ő az inasom, kérem. Előtte beszélhet.
Feri : Nekem ilyenkor itt a helyem, kisasszony.
Bakfis : Tudom. Nem is akarom. Csak egy pillanatra legyen szíves és hagyjon magunkra.
Feri : Ismerem ezt a pillanatot kisasszony.
A mester : Szemtelen vagy.
Feri : Kötelességszerűleg figyelmeztetem mester, hogy két perc a tízből ismét elviharzott és guláinkat már félig elásta. Összesen hat percünk van még az előadásig.
A mester *(a bakfishoz)* : Parancsoljon hát, mit akar ?
Bakfis *(vergődve)* : Nem tudom, hogy hol kezdjem, hogy rövid legyek.
Feri : A végszót kisasszony. A végszót, mert már húzzák a függönyt.
A mester : Beszéljen kérem, de gyorsan. Már csengettek.
Bakfis : Igy . . .Könyörüljön rajtam. Igy nem tudom.
A mester *(Ferihez)* : Eriggy ki.
Feri : Én ?
A mester : Egy-kettő !
Bakfis : Menjen ki, kérem.
Feri *(előre lép, nagyot akar mondani)*.
A mester *(tolja kifelé)* : Aló. Mars !
Feri *(dühel)* : Jó. Megyek. Megyek magamtól is, de tudom Istenem . . . *(A többi nem hallatszik.)*
A mester : No, most magunk vagyunk. Beszéljen. De szaporán. Remélem, nem azért jött, hogy szerelmet valljon.
Bakfis *(remegve)* : De igen.
A mester *(az ajtó felé, ordit)* : Feri !
Bakfis *(összekulcsolt kézzel)* : Ne ! Ne hívja vissza. Az Isten irgalmára. Hallgasson meg. Nem magát szeretem.
A mester *(fellélekzik)* : Megijesztett kisasszony. Látja, már ilyen gyenge lábon állok. Három hét alatt közel százan vallottak szerelmet. Valamennyi így tört rám, mint maga, orvul. Az egyik a robogó vonat ablakán mászott be, a másik a szálloda kéményén, a legutolsó pedig, egy molett hölgy, mint gyorsáru adatta fel magát a címemre. Feri csomagolta ki. De ez más, ha nem énrólam van szó, az más, akkor folytathatja.
A bakfis : Mester. Az életem az ön kezében van. Egyedül ön segíthet rajtam.

A MESTER : Hogyan?

BAKFIS : Azonnal, csak rendbeszedem a gondolataimat.

A MESTER : Inkább segítek. Mit akar? Színésznő szeretne lenni? Protekcióra van szüksége? Árva? Éhezik? Mindegy, akármicsoda baja van, nem bánom, de két perc alatt intézzük el, mert kezdődik az előadás és maga nagyon jól tudja kisasszony, hogy ma itt én vagyok Ádám.

BAKFIS : Már kezdem.

A MESTER : Gyerünk hát.

BAKFIS : Mester . . .

A MESTER : De hát bátorság. Mitől fél? Fel a fejjel. A maga érdeke, hogy minél előbb túl essünk a dolgon.

BAKFIS : Mester, én szerelmes vagyok.

MESTER : Kibe?

BAKFIS : Egy emberbe.

A MESTER : Helyes. Tovább !

BAKFIS : Halálosan szerelmes vagyok egy fiatalemberbe, aki nem törődik velem. Tudom, hogy ő is szeret, de ez kis város, itt nincsen semmi érdekes, semmi izgató, semmi rendkívüli, ő engem falusi ártatlanságnak tart és ez az egyszerű, közönséges szerelem sérti a hiuságát.

A MESTER : Kinek?

BAKFIS : Neki.

A MESTER : Ezt nem értem.

BAKFIS : Azonnal megmagyarázom.

A MESTER *(kétségbeesve)* : Kisasszony, ha azt akarja, hogy ne őrüljek bele, ne magyarázza meg. Térjen inkább rögtön a tárgyra. Már a másodikat csengették, öltöznöm kell. *(A spanyolfal mögé lép.)* Ne zavartassa magát, de lássa be, hogy muszáj. Csak folytassa, addig én levetkőzöm. De próbálja meg és kezdje mindjárt a végén.

BAKFIS : Már az imént a végén voltam. Ott hagytam el, hogy ő szeret engem, de resteli maga előtt ezt az érzését, mert itt minden fiatalember szerelmes. Aki szerelmes, az udvarol, aki udvarol, az megnősül, aki megnősül az megkopaszodik és öt év mulva olyan közönséges földi halandó lesz belőle, mint a többi emberből. Ezt ő hétköznapi dolognak tartja, mert különbnek érzi magát a többinél, nem hord virágot a gomblyukában, nem mulatja át az éjtszakákat, nem ugrik bele a cigány nagybőgőjébe, nem ad szerenádot és még egyetlen egyszer sem mondta, hogy szeretne megszöktetni. Mindent megpróbáltam vele, de rosszul csináltam és kinevetett. A mult héten már ott tartottam, hogy megölöm magam és csak az mentett meg, hogy az utolsó pillanatban megtudtam, hogy maga bennünket is meglátogat és egy este itt is fellép. Vakmerő gondolatom támadt és elhatároztam, hogy egyetlen lapra teszem fel az életemet. Vagy megnyerem a csatát, vagy mindent elveszitek. Hazudtam. Hazudtam neki. Életemben először cselekedtem, de nem tehettem mást. Eldicsekedtem előtte, hogy én már régen ismerem magát, hogy mi

ezelőtt egy évvel már találkoztunk és akkor maga nekem szerelmet vallott és megígérte, hogy az én kedvemért eljön ide, eljön és elvisz magával, mert akkorra szabad lesz és feleségül vehet.

A MESTER *(a spanyolfal mögül)* : Rettenetes. Adja ide, kérem, az izmaimat.

BAKFIS *(rémülten)* : Mit?

A MESTER : Ott van a bőröndbe, az a két vastag hólyag. Nyujtsa itt át. *(A spanyolfal fölött előre nyúl.)*

BAKFIS *(kiemeli a bőröndből a két hatalmas pólyát és odaadja)* : De még nincs vége kérem.

A MESTER : Dehogy is nincs. Vége van, kisasszony, mert én meg értem a maga nehéz helyzetét és semmi kifogásom nincs a dolog ellen. Érti? Én vállalom, hogy ismerem magát, azt is, hogy szeretem, sőt még azt is, hogy már meg is esküdtünk, hogy már össze is vesztünk, hogy már ki is ábrándultunk egymásból, érti, már mindenen túl vagyunk és maga már távozik is, hogy még ebben az órában megindíthassa a válópert. Már meg is indította, mert már csak hetvenkét másodpercem van. Harmadszor is csöngettek.

BAKFIS : Hallgasson meg . . .

A MESTER : Adja ide a párducbőrt, ott van a széken.

BAKFIS *(odaadja)* : Hallgasson meg kérem, az utolsó mondatnál tartok. Ő természetesen egy szót sem hitt el az egész meséből. Még tegnap sem, nem hitt nekem, egészen ma délig, amíg az egyik barátnőmet megkértem, hogy keresse fel és áruljon el neki, leplezzen le bennünket, hogy mi ketten, hogy maga Mester és én szeretjük egymást, hogy én este hétórakor itt leszek a maga öltözőjében, a maga karjaiban és ha nem hiszi és ha akarja, hát megbizonyosodhatik mindenről, meglephet bennünket, rajtakaphat, tetten érhet, hogy én a maga . . .

A MESTER *(mint Ádám kilép a spanyolfal mögül)* : Elég.

BAKFIS *(zavartan hátrál)* : Ne kergessen el.

A MESTER : De kisasszony, engem várnak. Engem ki kell hogy űzzenek a paradicsomból.

BAKFIS : Ha nem teljesíti a kérésemet, minden összedül.

A MESTER : Az angyalok kara már zeng kisasszony, már hallom az Úr szavát. Távozzon.

BAKFIS : Hallgasson meg?

A MESTER : Semmit sem értek abból, amit beszél. Csak annyit, hogy lehetetlenség és őrültség, amit tőlem kíván. Maga túlságosan izgatott, fel van indulva, nem tudja, hogy mit csinál és most meggondolatlanul a vesztébe akar rohanni.

BAKFIS : De én tudom, nagyon is tisztában vagyok mindennel, csak engedje, hogy a többit is elmondjam. Senki ne vallja kárát és engemet boldoggá és diadalmassá tesz. Maga színész, magának semmi, megteheti, kérem, könyörgöm, hallgasson meg és játssza el ezt a komé-

diát. Vállalja el ezt a szerepet, amit ez egyszer az élet írt és amely egy boldogtalan és szerencsétlen leány sorsát pecsételi meg.

A MESTER : Ezt nevezi maga komédiának? Ezt a szerepet? Az enyémet, amit nekem szánt?

BAKFIS : Igen.

A MESTER *(kedves rémüldözéssel)* : Kisasszony, ebből a komédiából a végén véres tragédia lesz. Nem is tragédia, hanem valami annál is rosszabb, egy egészen új drámai műfaj, amelyben nekem be fogják verni a fejem, vagy egyszerűen kardélre hánynak.

BAKFIS : Nem. Pista nem tud vívni.

A MESTER : Pista? Már a neve is félelmetes. Meg fog ölni mind a kettőnket.

BAKFIS : Csak bízza rám, erre nem kerül sor.

A MESTER : De hát, mondja meg már végre, hogy mit tegyek, ha ár mindmenképen halálra vagyok ítélve, ha már mindenáron a vesztemet akarja.

BAKFIS : Adjon tíz percet az életéből.

A MESTER : Most nem lehet.

BAKFIS : Tíz percet kérek csak. Mi ez magának?

A MESTER : Ebben a pillanatban ez örökkévalóságnál is nagyobb idő. De hogy lássa, hogy jobb vagyok annál, mint amilyennek mutattam magam, hát nem bánom, legyen, kötélnek állok. Most mennem kell, mert már hallom a Föld szellemét, de előadás után visszajöhet. Kerítsék elő azt a fiatalembert és állítsák ide lesbe az ajtó elé. Törjön ránk, ha úgy tetszik és ha időt ad és beszélni enged, mielőtt végez velünk, be fogom neki bizonyítani, hogy feldúltam a boldogságát, hogy szeretjük egymást, hogy már gyermekeink vannak, szóval mindent magamra vállalok, mindent, amit maga akar, csak most távozzék.

(Kint zaj.)

ÖTÖDIK JELENET.

RENDEZŐ *(beront elfulladva)* : Mester !

BAKFIS *(könyörögve)* : Ne hagyjon itt.

RENDEZŐ : Mester. A közönség türelmetlenkedik.

A MESTER *(megfogja a leány kezét)* : Kisasszony, legyen belátással.

BAKFIS : Szánjon meg. Ha érző szíve van, hát marad és nem hagy itt ilyen kétségbeejtő helyzetben. Pista azóta már tudja, hogy itt vagyok, azóta már megmondták neki, egészen bizonyos, hogy már útban is van s ha ideér és nem talál itt, akkor végem van, egész életemre nevetséges leszek, végleg elfordul tőlem és én ezt a szégyent nem élem túl.

A MESTER : Térjen magához, kérem. Értsen meg. Gondoljon a botrányra, ha az előadás miattam elmarad. Nekem most mennem kell. Engem szólít a kötelesség. Majd aztán. Mondtam már, hogy később a rendelkezésére állok. *(Kint újabb zaj.)*

HATODIK JELENET.

IGAZGATÓ *(lihegve jön)* : Mester! *(Megpillantja a bakfist.)* Mi ez? Mi van itt?

A MESTER *(csöndre inti)* : Semmi. Készen vagyok.

IGAZGATÓ : Mi történt? A nézőtéren már pisszegnek. Már negyedkilenc. Ha nem kezdjük rögtön az előadást, skandalum lesz.

A MESTER : Megyek.

IGAZGATÓ *(a rendezőhöz)* : Gyorsan.

BAKFIS *(megragadja a mester karját)* : Csak egy percig várjon még. Könyörüljön rajtam. Az életemről van szó.

A MESTER *(az igazgatóhoz)* : Húzzák fel a függönyt.

IGAZGATÓ *(a rendezőhöz)* : Hamar. Szóljon a tűzoltónak.

(Igazgató és rendező elrohannak.)

HETEDIK JELENET.

A MESTER *(most már komoly izgalommal)* : Várjon meg itt. Az első felvonás ugyis rövid.

BAKFIS *(belekapaszkodik)* : Ne . . .

A MESTER *(félre akarja tolni az útból)* : Mondom, hogy azonnal visszajövök.

BAKFIS : Maradjon. Egy perc most már csak. Hallja? Már jön. Már itt is van. Jön. *(Megragadja a mester karját, majdnem sírva.)* Fogjon meg, mester. Nézzen rám. Ne féljen. Nem tud vívni. Csak egy kicsit, csak az egyik karjával szorítson magához.

A MESTER *(nem tudja mit csináljon, a lány olyan erősen fogja a karját, hogy erőszak nélkül nem tudja magát elszakítani tőle, de zavarban is van, mert érzi a lány mellén a fejét, a lány arcára néz és most látja csak, hogy milyen bájos, gyönyörű teremtés, milyen gyermek, milyen harmatosan és üdítően szép, gyermekesen)* : Legalább kiáltson hát neki, hogy siessen.

BAKFIS *(egyszerre felderül, hirtelen megfordul, az ajtóhoz fut és elfordítja a zárban a kilincset)* : Jön!

A MESTER *(mint egy sebzett vad)* : Kisasszony!

BAKFIS : Jön! Hallgasson!

(Kint lárma, dulakodás, majd hangos dörömbölés az ajtón.)

IGAZGATÓ *(kint)* : Mars innét! Fogják le ezt a gazembert!

PISTA *(kint)* : Félre! Kutyák!

RENDEZŐ *(kint)* : Az egész nézőtér fütyül.

ÜGYELŐ *(kint)* : A Nőegylet már ki is vonult.

IGAZGATÓ *(ököllel veri az ajtót)* : Engedjenek be!

PISTA : Nyissák ki, mert lövök.

BAKFIS *(a mesterhez bújva)* : Ez ő! Ez az ő hangja. Könyörüljön rajtam. Engedje meg, hogy megöleljem.

A MESTER *(az ajtóhoz akar menni)* : Az Istenért, eltöri a karom. *(Az ajtó felé.)* Ne dörömböljenek. Már nyitom.

BAKFIS *(lefogja)* : Maradjon. Hagyja. Hadd törjék be.

A MESTER *(kétségbeesve)* : Engedjen.

BAKFIS *(nem bír vele, gyors elhatározással a karjaiba ájul)* : Jaj . . .

A MESTER *(felfogja)* : Kislány? *(Megrettenve, hogy a bakfis komolyan rosszul van, az ajtó felé.)* Hamar ! Gyerünk már. Hát nem tudják azt a rongyos ajtót betörni.

BAKFIS : Meghalok . . .

(Az ajtó nagy robajjal beszakad. Az Igazgató, a Rendező, az Ügyelő és a két tűzoltó lihegve állnak a küszöbön, Pista feldúlva belép, az arca véres.)

NYOLCADIK JELENET.

A MESTER *(karjaiban tartva a bakfist, nagy gyengédséggel és melegséggel)* : Na . . . Kislány? Térjen hát magához. Hogy remeg. Hogy ver a szíve.

IGAZGATÓ *(sírva)* : Tönkre vagyok téve. Meg vagyok semmisítve.

PISTA : Hah ! Hát így vagyunk?

BAKFIS *(ébredezik)* : Istenem. Mi ez? Hol vagyok? *(Felnyitja a szemeit, megpillantja Pistát, sikolt, a Mester elé áll és széttárva előtte karjait Pista felé)* : Nem engedem ! Csak a hottestemen át !

A MESTER *(magához vonja)* : Margitka. Erzsike. Csak tudnám hogy hívják. Kislány ne okoskodjék.

BAKFIS *(tovább is a Mestert védve Pista felé)* : Nem engedem megölni.

A MESTER : Bízza csak ránk ezt, kislány. Nem akar itt senkisem vért ontani. *(Egészen komolyan magához öleli.)* Nem erről van szó, hanem arról, hogy most már válasszon. Határozzon, kislány. Vagy én, vagy ez a Pista. Akar-e itt maradni?

BAKFIS *(megrezzen a hang őszinteségétől és elhúzódik)* : Hogy akarom-e?

PISTA : Válasszon. Vagy én, vagy ő.

A MESTER : Feleljen, kislány.

BAKFIS *(már középen, kettőjük között áll, érzi, hogy komoly a dolog, hol az egyikre, hol a másikra nézve)* : Hát én most már igazán nem tudom. Nem akartam. Nem így gondoltam . . .

PISTA : Határozzon, mert én nem várok tovább.

A MESTER : Mondja ki bátran, kislány.

BAKFIS *(szívére téve kezét)* : Nem tudom. A szívem. Olyan különös. Úgy fáj és mégis ugy érzem, mintha láthatatlan karok ringatnának. Úgy tűnik, mintha felhőkön szállnék, mintha valaki a karjaiban tartana és mintha valakivel együtt zuhannék lefelé . . . *(Meginog.)*

PISTA *(oda akar ugrani, hogy felfogja)*.

A MESTER *(szintén)*.

Bakfis *(először Pistára, azután a Mesterre néz, mintegy híva a tekintetével).*

A mester *(hevesen feléje lép).*

Bakfis *(sírvafakad).*

A mester *(magához öleli, csitítja)* : Margitka!

Pista : Remélem, ezek után tudni fogja a kötelességét.

A mester : Csak bízza rám, fiatalember. *(A bakfishoz.)* Úgy-e, kislány. Na ne sírjon.

Pista *(az igazgatóhoz)* : Uraim. Úgy látom, itt nincs tovább ránk szükség.

(Pista és a személyzet el.)

KILENCEDIK JELENET.

Bakfis *(abban a pillanatban, ahogy a többiek kilépnek, hirtelen mozdulattal eltolja magát a Mestertől, kacag és tapsol, majd átmenet nélkül elkomolyodik, nagyon gyöngéden és szemérmesen)* : Ne haragudjék.

A mester : Boldog vagyok, kislány.

Bakfis : Amiért ilyen csunya játékot . . .

A mester *(nem engedi beszélni)* : Hallgasson.

Bakfis : Igen. Igen. Maga nem tudja, hogy csakugyan komédia volt, hogy én magát csakugyan ismerem, minden szerepében láttam Pesten, két év óta szerelmes vagyok magába, Pista, az unokabátyám, nincs hozzá semmi közöm, az egészet én találtam ki, az egész mesét . . .

A mester *(hátrahököl)* : Szóval? Szóval Pista, az, amit maga mondott, a féltékenységi jelenet, mindaz, ami történt, az mind csalás volt?

Bakfis : Az. Azért csináltuk csak . . .

A mester *(a fotelbe esik)* : Hogy én kerüljek horogra?

(Csönd.)

Bakfis *(bűnbánóan)* : Hát nem szeret, Mester?

A mester *(magához vonja)* : Mester? Egy ilyen káprázatos és elbűvölő talentum mellett, mint maga? Ripacs vagyok, kislány. Kócevő csak és tehetségtelen kezdő maga mellett.

(Függöny.)

Bibó Lajos.

ÁLDÁS, BÉKESSÉG.

Merre? És — hogyan?
Ki tudja, épen.
Ide-oda! Mint
Pehely a szélben,
Hintázik egyre
Az élet véled . . .
Nem szavak teszik,
Hogy mi — az élet.
Vigyázzunk nagyon!
A nagy szavakra —
Burokba rejtett
Életes magra
Kertünk kikelhet,
Szebb lesz virága:
Lelkünkbe pattant
Csillagvilága.

Mi java lehet
Emberi szónak?
«Értelme» reggel
Álomrigónak?
Sokszor az ész is
Csacska és locska,
Többet mond százszor
Egy kis dalocska.
Hallgassuk nagyon
Milyen a — mélye,
Mit mond a szavak
Néma zenéje,
Hogy indul . . . árad . . .
Elönt az árja . . .
Hogy fullad hangos
Nagy zokogásba.

Áldás, békesség
Földön és égen!
Ne járjunk hajszát
Egymás szívében,
Földbe tiporják
Duhaj beszédek . . .
Fáj az enyém és —
Fáj a tiétek,

Segítsünk rajta
S ezer bajunkon!
Bánaton vérző
Néma-magunkon.
Meseszép álom-
Életet élve
Daloljunk együtt —
Tavaszi szélbe!

«Kinek?» Senkinek.
Magtalan magnak —
Aratás-vetés:
«Csak úgy magamnak».
Lehet . . . csak játék.
(Mint ez az élet.)
De szebb. Csapongóbb.
Tündéribb! Mélyebb!
S hogy: minek? örröm.
Vagy — bánat árka.
Tücsökdal. Csillag . . .
Fénylő bogárka!
A — «célja?» Semmi.
Haszna? (Fenéje.)
De — van illata,
Esti zenéje!

«Miért?» — Az ember . . .
Szive fáj épen —
Vagy . . . pitypang pelyhe
Hintáz a szélben.
Valahol . . . megyünk —
De hová — érünk?
Isten tenyerén
Ballagva élünk.
Áldás — békesség.
(Ne szólj. Ne késs el,
Ne bántsuk egymást
Fölös kérdéssel . . .
Isten: akarta!
Nincs igen rá «Nem» —)
Most és halálunk
Óráján, ámen.

Miklós Jenő.

OSZTRÁK MERÉNYLETTERVEK TÖRÖKORSZÁGBAN A SZÁMŰZÖTT KOSSUTH ELLEN.*

TÁVOLABBI politikai megítélés szempontjából sem érdektelen dolog nyomon követni azt, hogy milyen mértékben és milyen eszközökkel igyekezett az osztrák kormány bosszuló kezével üldözni a szabadságharc után a világban szétszórt és szenvedő magyar emigrációt. Következtetni lehet e megfigyelésekből egyrészt arra a bizonytalanságra, amelyet az osztrák rendszer a győzelem után is érzett önmagában, másrészt azonban a szellemre is, mely a birodalom akkori vezető köreit a magyar nemzet törekvéseivel szemben eltöltötte. Az emigránsok emlékirataiban néha egészen fantasztikus elbeszéléseket találunk az osztrák bosszú hihetetlen kísérleteiről. Hihetetlennek tűntek fel ezek a hiresztelések a nagy közvélemény előtt már akkoriban is, de még inkább később, Ausztria és Magyarország békés együttélésének hosszú évtizedeiben. Kossuth irataiban többször említést tesz esetekről, amikor az osztrák alattomban életére tört. Bizonyítani az ilyesmit nehezen lehetett és Kossuth állításaiban a legjobb esetben is némi képzelődést látott mindenki. Meg kell hát vizsgálnunk azt, hogy milyen alapja volt az ilyen rémhíreknek és egyúttal azt is, hogy mennyiben volt hatása a titkos osztrák üldözésnek az emigráció sorsa alakulására.

A bécsi kormányt a forradalmak idején természetesen számos nem hivatalos, titkos ügynök szolgálta idehaza és a külföldön is, amint az különben a béke idején is mindig és mindenütt szokásos. Az osztrák diplomáciai képviseletek a maguk részéről is élénken szemmel tartották a harc végével kimenekült magyarok életét, de titkos megbizottak is siettek a hontalanok nyomába, különösen az előkelőbb menekültek megfigyelésére, akik tehetségükkel és hírnevükkel leginkább árthattak odakinn Ausztriának. Mert a hivatásos diplomaták állása sokkal kényesebb volt annál, hogy a megfigyeléssel járó titkos szálakat, sokszor nem egészen tiszta eszközöket, teljesen maguk vezethették és használhatták volna. Nem volt tehát egészen megokolt dolog, hogy a külföldön élő emigránsok az osztrák követségi palotákra úgy néztek, mint rémséges tervek és titkok rejtekére. Mert az emigráció titkos megfigyelését és üldözését a külföldön Bach belügyminisztériuma vette kezébe. A volt forradalmi szónok, mihelyt belügyminiszter lett, nagy buzgalommal látott ehhez a feladathoz. Valószínűleg már ezzel is tüntetően meg akarta tagadni multját és továbbra is biztosítani pályáját, amelyet némi emelkedettebb elméleti célok mellett oly sok jellemhiány tett visszataszítóvá. Ő hangsúlyozta minden alkalommal az emigráció megsemmisítő üldözésének nagy fontosságát. Szinte a világrend kérdésének mutatta be a dolgot és ennek megfelelően nemzetközi szervezetet akart volna létesíteni a forradalmi üzelmek ellen.

* A szerzőnek a törökországi Kossuth-emigrációról szóló, megjelenés előtt álló munkájából.

Külföldi kémrendszerének kiépítését már a magyar háború vége felé megkezdte. A katasztrófa után sietve küldte embereit az előkelőbb menekültek nyomába, többnyire olyanokat, akik maguk is menekvőknek adták ki magukat és így férkőztek a magyar emigránsok bizalmába. Idővel azután untig akadtak olyanok a valóságos emigránsok között is, akik részben könnyű lelkiismerettel, részben pedig a hontalanság alatt hitükben megrendülve, szolgálatába állottak. Később már annyian voltak, hogy sok ajánlkozást vissza is utasított Bach. A felfogadott emberek azután különböző bécsi címekre írták tudósításaikat a «redakcióhoz», amely tudósítások alapján Bach az emigrációnak minden jelentősebb lépéséről értesült és hetenként össszefoglaló jelentést terjesztett a császár elé.

Azok a menekültek, kik még reméltek valamit a jövőtől, Párizsban és Londonban igyekeztek megtelepedni. Svájc tele volt ugyan minden nemzet emigránsaival, de politikailag jelentéktelenebb állam volt, semhogy ott valamit kezdeni lehetett volna. Különben is ridegebb magatartást vett fel nemsokára a kis köztársaság a menekültekkel szemben, mert Németország, Oroszország, sőt Franciaország is szorongatta erre. A német kormányok Bécs kezére jártak, veszedelmes volt tehát a tartózkodás területükön. Hamburg volt az egyedüli állam, mely ünnepelve és vendégszeretettel fogadta a magyarokat. Külső nyomásra azonban később fel kellett oszlatnia az ott jó helyre talált magyar kolóniát.

Belgiumban emberies volt a hatóságok magatartása, de mégis arra igyekeztek, hogy hosszabb ideig ne tartózkodjék ott nevesebb forradalmi egyéniség. Horváth Mihály püspököt is, ki hamis német útlevéllel érkezett Brüsszelbe, hamarosan tovább utaztatták onnan. Brüsszel rendőrfőnöke különben később egészen Ausztria kezére dolgozott, mint ahogyan a legtöbb város rendőrfőnökében hivatásos ellenszenv ébredt később a forradalom embereivel szemben és rokonszenv a császári hatalom rendőrtörekvései iránt. A brüsszeli rendőrfőnök annyira ment buzgalmában, hogy maga igyekezett kémeket szerezni az emigránsok között Ausztria számára. Így nyerte meg a szomorú szerepre Gelich Richárd honvédőrnagyot, aki nyomorában, hosszú vonakodás után, végre engedett a rendőrfőnök rábeszélésének és megkezdte titkos tudósítói pályáját, amit aztán évek mulva hazakerülve, tekintélyes állásba jutva és a szabadságharc történetét írva, itthon is sokáig folytatott.

Párizsban állandóan vagy húsz-harminc jobbnevű magyar emigráns tartózkodott, köztük Teleki, Horváth Mihály, Vukovics és Szemere. Ideális helynek Párizs sem volt mondható az emigránsok szempontjából; Napoleonnak oka volt arra, hogy őrző szemmel kísértesse a forradalmi elméletek embereit. A lengyel emigrációt is szorongatni kezdte hamarosan és csak azokat hagyta békén, kik Czartoryski herceg előkelő pártjához tartoztak. A magyar emigrációt Teleki tekintélye védte itt. Ismerték lovagias jellemét, de diplomata óvatosságát is, amellyel tartózkodott minden beavatkozástól a francia belső politikai életbe. Akiért ő kezeskedett, azt nyugton hagyta a különben meglehetős osztrákbarát párizsi rendőrfőnök. Az előkelőbb magyar emigránsok itt tehát sok meggondoltsággal viselkedtek. Szemere Bertalant a szerencsétlenség amúgyis ártalmatlanná tette Ausztria szempontjából; erősen megtört, egyre családja sorsán és anyagi jövőjén töprengett, Kossuthnak pedig elkeseredett ellenségévé vált. Az osztrák kémek így leginkább Teleki körül számíthattak valami megfigyelni érdemes dologra. A magyar gróf nem maradt tétlen, összeköttetéseit a francia politikusokkal ébren tartotta, de ellenzett minden feltűnőbb és han-

gosabb szervezkedést az emigrációban. Ezért nem alkottak a párizsiak sokáig egyesületet sem. A pénz hiánya sem engedte meg a nagyobbszerű tevékenységet. Teleki még irnokot sem tarthatott. Elkeseredve beszél követségének volt titkárjáról, Szarvadyról, aki a bukás után a pénztelenségben úgy viselkedett vele szemben, hogy még inasa is különben és aki, szerinte, később valósággal az osztrák kém szerepét játszotta közöttük. Az örökké beteges szenvedésektől kínzott Teleki tehát még iratainak és levelezésének másolásában vagy sokszorosításában sem talált segítséget.

Párizsban már évek óta volt Bécsnek egy titkos ügynöke, aki igen hosszú, de elég jelentéktelen tudósításokat küldözgetett. Pedig ez a főváros különösen fontos volt az osztrák előtt, mert a császári birodalom elégedetlen nemzetiségeinek képviselői itt találkoztak egymással. A magyar harc végén Bach egy Mandel nevű bécsi ügynökét küldte ki Párizsba, hogy járjon utána mi igaz a hírből, hogy Ausztria nemzetiségei a magyarokkal együtt Czartoryski herceg elnökletével tanácskozást tartottak és meg is egyeztek volna Ausztria jövő szervezetének tervében. Mandel Fülöp alkalmas volt e megbizatásra, mert bátyja, Mandel Lipót Párizsban Teleki László meghitt munkatársai közé tartozott. Orvos volt, tizenöt éve Párizsban lakott már és szép összeköttetései voltak a francia politika embereivel. A francia forradalom után ezt a Mandel doktort küldte ki az új köztársaság félhivatalos minőségben a szintén forrongó oláh tartományokba, mint magyarországi születésénél fogva Keleteurópa hivatott szakértőjét. Visszatérve Telekinek szolgált jó tanácsaival és összeköttetéseivel, segített diplomáciai iratainak fogalmazásában. 1849 augusztusában ismét Magyarországba indult; valószínűleg ő volt az, akit a francia kormány Teleki említése szerint az orosz intervenció után félhivatalosan kiküldött a tájékozódásra. Bécsben azonban a rendőrség gyanút fogott és Mandel doktort visszakísértette a német határra. Mire újra Párizsba ért, vége volt a magyar harcnak és úgy látszott, vége az európai szabadságmozgalmaknak is. Franciaországban is Napoleon tört előre a köztársasági iránnyal szemben. Amikor tehát az ifjú Mandel Párizsba jött, bátyja, a doktor, bizalmasan fogadta őt, pedig tudta, hogy Bach küldetésében jár. Végül aztán egészen elhatározta magát és öccse útján ő is felajánlotta szolgálatait Bachnak. Szép eredmény volt ez, mert Mandel doktornak, különösen francia kormánymegbizatásai miatt, tekintélye volt a keleteurópai politikusok előtt is. A levelezések, amelyeket ezután az oláh, szerb és magyar előkelőségekkel folytatott, hamarosan mind Bach asztalára kerültek. Azonban a doktornak Telekivel való összeköttetése ekkor már, úgy látszik, nem volt valami élénk; talán gyanút fogott Teleki. De akadtak mások Párizsban, kik pótolták, amit Mandel talán nem tehetett. Különösen egy Bangya nevű volt újságíró és honvédezredes jelentgetett fizetés ellenében szorgalmasan Bécsbe. Idővel őrá is gyanakodni kezdett az emigráció, de azért Kossuth még évek mulva is felhasználta őt egy diplomáciai ügyben, míg végül alaposan pórul járt vele.

Anglia fogadta minden állam között a legvendégszeretőbben az emigrációt. Megélhetés dolgában itt is nehéz volt a helyzet, de a mozgás szabad volt, akárcsak az angol polgároké. Sok magyar jött Londonba, csábítva az angol lelkesedés hírétől és Pulszkynak sok baja volt velük, mikor csalódtak az anyagiakra vonatkozó reményekben. Komárom eleste után Klapka is jóideig itt tartózkodott, de hamarosan utazgatni kezdett Európában, mert meg volt arról győződve, hogy a harc kiújulása csak hónapok kérdése. Londonban tehát főként Pulszkyra és Pulszky körére kellett az osztráknak figyelnie. Egy kevéssé ismert

ál-emigráns utazott ki hozzá az összeomlás után, akiről Bach iratai alapján csak annyit tudunk, hogy valami Berndorff Alajos nevű, nagyszebeni születésű izraelita volt. Nevét az emigráció feljegyzései nem is említik. Nem lehetett hát valami hangos ember odakinn és jelentései is igényteleneknek látszanak az első pillanatra, de utóbb meggyőznek arról, hogy többnyire helytálló és biztos adatokat tartalmaznak. Szerényen, de ügyesen csinálhatta a dolgát, mert mindenütt ott van és Pulszkyék nem titkolódznak előtte. Rendszeresen beszámol Pulszky összeköttetéseiről Cobdennal és a többi angollal; tervezgetéseiről Klapkával, Henningsennel, Kossuthnak Viddinből jött angol barátjával.

Mindezek a megfigyelések jók voltak az osztrák kormány tájékoztatására, de egyelőre talán nem sok kárt okoztak a magyaroknak, hiszen nem volt akkor nagyszerűbb terv és mozgalom, mely, titkos feljelentés nélkül, önmagában is össze ne omlott volna. Legfeljebb azok a jelentések ártottak Kossuthnak, amelyek az angolok és franciák szöktetési terveiről szóltak, mert ezek után még szigorúbb őrizetre szorította Ausztria a törököt, mely kénytelen volt birodalmában feltartóztatni a magyar menekülteket. Igaz, hogy a menekültek «üzelmeiről» szóló bizonyítékokkal kezében, Ausztria sok szenvedést okozott később az emigrációnak, mert az idegen kormányoknál gyakran sikerült elérnie egy-egy jelentékenyebb magyar kiutasítását. Óriás csapás volt ez arra, aki épen hogy valahogyan elhelyezkedett már az idegenben és akinek aztán újra ott kellett hagynia szegényes kenyerét. Még Angliában is sikerült később a konzervatívokat fellépésre bírni a magyar forradalmárok tevékenysége ellen, úgyhogy ott is óvatosabban kellett azután dolgozni a reményteljes terveken.

Egy föld volt Európában, ahol Ausztria semmiképen sem akarta tűrni a magyar menekültek gyülekezését. Nem csupán azért, mert szomszédja volt a császári birodalomnak. Ott volt még Törökországban a pár száz főnyi magyar emigráció, élén Kossuthtal; a mult hónapok diplomáciai bonyodalma és a volt magyar kormányzó újraéledt tettereje a kicsiny magyar csoportra irányították egy időre a világ figyelmét.

* * *

Oroszország és Ausztria, a magyar katasztrófa után, fenyegetőzve követelték a töröktől a határaira menekült magyarok és lengyelek kiszolgáltatását. A művelt nyugati államok felzúdultak e követelés ellen; Anglia és Franciaország flottáját küldte a török védelmére. Ez volt az oka, hogy Kossuthban ismét lángoló remény ébredt; világháborút látott már maga előtt, melyben a magyarnak, a népek felébredt rokonszenvétől övezve, nagy szerep jutna, dicsőbb még, mint az elmult forradalmi esztendőben.

Magyarországban is legendás hírét keltette az európai kavarodás a törökországi emigrációnak. A szerteforgolódó kémek jelentései elég színesen beszámoltak erről Bécsben. «Jön már Kossuth kétszázezer Dardanellákkal!» «Óriási sátrakkal, mindegyikben tízezer szerecsen!»

— Pesten drágult a só! — suttogták — azért, mert Kossuth a törökkel már el is foglalta Erdély sóbányáit. Utazók jöttek Erdély felől, kik saját fülükkel hallották már az ágyúk távoli dörgését.

Bármennyire vége volt is tehát már nagyjából a kiadatás kérdésében kezdődött diplomáciai bonyodalomnak, érzékeny pontja volt még mindig Ausztriának a Sumla városában tanyázó magyar emigráció. Amikor Komárom kapitulált, a szerződés szerint a várőrségből ki-ki kérhetett magának külföldre útlevelet, ha nem akart itthon maradni osztrák uralom alatt; Törökországot

azonban törölte az osztrák a kérelmezett útirányok sorából. Néhányan mégis szökve, veszélyek közt vergődtek át a határokon s jutottak el Kossuth városába, híreket vívén a nép feneketlen gyűlöletéről elnyomója ellen és sóvárgásáról imádott kormányzója után. Igy szökött ki Thaly ezredes is és jutott decemberben Sumlába ; társát, Makk ezredest, lefogták a határon és csak egy esztendő mulva, vakmerő szökések után, jutott el Kossuthhoz és tervezte meg vele együtt oly gyászosan végződött összeesküvését.

A világ népeinek rokonszenve és nemzetének feléje áramló szeretete megingathatlanná tették Kossuth reményeit. A kiadatás helyett, első ijedelmében, a menekültek internálását igérte meg az északi hatalmaknak a török és a nyugati hatalmak fellépése már nem tehette teljesen semmivé e vállalt kötelezettséget, hanem csak enyhíthette azt. Ép ez időben folytak ez ügyben az alkudozások. Kossuth tudta, hogy az őrizet alá helyezés tényén már nem lehet változtatni s mégis remélt és politikai tényezőnek tekintette magát ; úgy hitte, hogy a kikerülhetetlen orosz-török háború céljaira tartaná meg szívesen magánál a török az emigrációt. Titkos intések jöttek hozzá, még a sztambuli angol nagykövet palotájából is, hogy szökjék, szívesen segítik abban ; ő maradni akart. Egyedül ez a föld az, hol még ki lehet forgatni a világot tengelyéből.

A menekültek, kik újonnan jöttek hazulról, maguk is meg voltak lepődve, amikor ily törhetetlen bizalmat találtak Kossuth környezetében. Berzenczey, a hírneves szónok, karácsony táján vetődött el hazulról Sumlába, életveszedelmek között szökvén hazulról. «Na, hát ön is berukkolt Kossuth világszabadító táborába ?» — fogadta őt csöndes gúnnyal Mészáros tábornok, aki volt vezértársával, Dembinski tábornokkal együtt, meglehetősen elkülönítette magát ide kinn Kossuthtól.

Kossuth házában nagy tiszti társaságot talált Berzenczey. Csönd támadt, amikor maga Kossuth is belépett hozzájuk, vörös fezzel fején. Talán ez a fez adott arcának vidámabb képet, mint Berzenczey várta volna. Az ő képzeletében úgy állott Kossuth, mint fájdalomdúlt, szerencsétlen ember.

— Rögtön rám ismert — írja Berzenczey — megölelt, megcsókolt, mondván: Lám, barátom, itt vagyunk ! De visszatérünk hamar, igen hamar !

Ily szavai között szeme felcsillámlott s kiejtése oly határozott volt, hogy szinte kedvem jött időt kérni egy kis pihenőre a visszaindulás előtt.

— Ime, ez a botránykő, melyet Kossuthban mindannyian kárhoztatánk — mondja ezután Berzenczey.— «Ő mindig hiszi és erős hitében tudni véli, hogy mi holnap-holnapután hazamegyünk. Nem tagadom, mikép ez engemet is nem egyszer bosszantana, de későbbre meggyőződém, hogy ezen erős hit számítás nélkül való. Ez az ember nem bírná magát fenntartani s még kevésbbé tudna oly ernyedetlenül munkálkodni akkor, mikor mi csüggedésünkben gyakorta irtózunk gondolatainktól is.»

Kossuth számítása valóban nem volt üres képzelődés. Az orosz-török háború pár év mulva csakugyan megindult és a nyugati hatalmak a török oldalán csakugyan megtörték Miklós cár hatalmát. A magyar ügy azonban, Ausztria óvatos félrevonulása folytán, nem jutott szerephez a bonyodalomban. Kossuth Sumlában helyesen látta tehát lényegében a Kelet feszítő kérdéseit ; de, elzárt helyzetében, nem ítélhetett helyesen annak minden részletéről, a magyar ügy szerepéről a hivatalos diplomáciában. 1850 tavaszára várta az orosz-török háborút ; ha az megindul, ő egy kicsiny sereggel a magyar határon egy intésével feltámasztja Ausztria elnyomott népeit.

Túlfeszített idegzettel ily terveknek élve, nem csoda, ha minden kicsiny

jel, mely a reményeket erősíthette, varázslatos módon hatott Kossuthra. Környezetében élt az ifjú Dembinski grófnő, temesvári leány és egy lengyel őrnagynak felesége; igen csinos gyermekasszony, aki lelkes odaadással vett részt Kossuthék tervezgetéseiben, naivan furfangos ötleteivel derítvén fel a gondterhelt homlokokat. Kossuth egy iratában Henningsenhez, az angol utazóhoz, ki Viddinből nagyjelentőségű feladattal ment Londonba, sokatjelentően beszél el valami különös esetet, ami a fiatal grófnővel történt Sumlában, a karácsony előtti napokban.

Dembinskiné ekkortájt épen betegeskedett. Majd egyszer — divat volt ekkor — delejes álomba merült. Kossuth orvosa felhasználta ezt az alkalmat a kísérletezésre.

— Jegyezze meg jól, amit most mondok — szólt álmában a fiatal asszony — viszont fogjuk látni hazánkat; március tizenkettedike határtalan örömök napja lesz mindnyájunk számára.

Pár nap mulva még meglepőbben ismétlődött meg a különös jóslat. Dembinskiné ujra öntudatlan állapotba esett. Felállott, az íróasztalhoz ment és ezeket a szavakat írta le:

«Március tizenkettedike! Jegyezd meg, az örömök napja ez reánk, szegény hontalanokra nézve!»

Az orvos kérdezte: «Szabadnak találjuk hazánkat, mikor haza megyünk?»

«Nem találjuk szabadnak, de mi tesszük majd szabaddá. Ő tesz majd bennünket szabadokká és boldogokká.»

«Kit ért azon, hogy «Ő» ?»

«Kossuth!»

— Mit szól ehhez? — kérdi Kossuth iratában angol barátját. — Jelen volt az asszony férje, Spacsek orvos és én. Az írás az én birtokomban van.

Híre ment az esetnek és még a sumlai osztrák konzul is örvendő élénkséget figyelt meg ekkor Kossuth környezetében. Kossuth pedig még nagyobb buzgalommal dolgozott azon, hogy együtt tartsa, készen a nagy eseményekre, a sumlai emigrációt. Amúgyis szörnyű csapás volt az, hogy két hónappal előbb, a reménytelenség idején, Hauslab tábornok, kit a bécsi kormány küldött ki hozzájuk, a hazából kiszorult honvédsereg túlnyomó nagy részét, mintegy háromezer embert, hazacsábította, kényre-kegyelemre, az osztrák hatalom alá. A sumlai emigrációnak sokat kellett szenvednie, nélkülöznie; számosan kísérelték meg a szökést a török vendégszeretet elől, de Kossuth nem szökött, sőt kárhoztatta azokat is, kik kicsinyhitűen menekültek és ezzel magukra haragították a törököt, aki egyelőre felelősséget vállalt az osztrákkal szemben az emigráció szigorú őrzéséért. A török titokban nagy barátságot mutatott velük szemben, sokat is áldozott eltartásukra, ha az alantas tisztviselők kezén némileg széjjel is folytak néha a Sztambulból küldött pénzösszegek; de azért bizony primitív volt itt az élet, mert hiszen százakat és, a lengyelekkel s olaszokkal együtt, ezreket, nem tarthatott otthoni kényelemben a fényes Porta. Kossuth, az érkezett hírek után, biztosra vehette, hogy a nyugati országokban lelkesedéssel, ünnepléssel fogadnák őt és anyagiakban is gondtalan életet biztosítanának az angol és amerikai önkéntes adományok, — s mégis szilárd bizalommal tartott ki a keleti városban, ahol hiányzott a művelt életnek minden kényelme és ahol az osztrák figyelő szeme is nehezítette kényszerű tartózkodását.

* * *

Bach tehát a minisztertanácsokon ismételve hangoztatta a törökországi emigráció jelentőségét. A Levantén sűrű ellenőrző rendszert tervezett. Ki is küldte hamarosan embereit és a minisztertanácsokon csakhamar fel is olvasta az érdekesebb jelentéseket. Ő valóban tönkre akarta tenni az emigrációt, Kossuth mellől elvonni annak tömegét a hazatérésre való kényszerítéssel. Az ő embereinek műve volt Hauslab küldetése is. Vigyáztak a törökre, hogy túlságosan jól ne tartsa a menekülteket, hangulatot csináltak Kossuth ellen és kegyelmet igértek a megtérteknek. Bach felfogása azonban nem mindig győzött Bécsben. Hiába olvasott fel tudósításokat Magyarországról, amelyek a népnek Kossuthba vetett reményeiről szóltak, jelentéseket, amelyek Kossuthnak hazaküldött ügynökeiről adtak hírt, Hauslab küldetése után az osztrák kormány, talán a császár akaratára, nem fogadott be több hazatérőt. Pedig a török, idő haladtával, bizonyára szívesen engedte volna vissza a sumlaiak tömegét. Decemberben már megint igen sokan kértek engedélyt a visszatérésre. Ezek voltak azok — határozott a minisztertanács — kik Hauslabot Viddinben kigúnyolták, megtámadták. «Maradjanak tehát ottan, ahol vannak.» Rösslernek, a sumlai osztrák konzulnak meg is tiltották, hogy elfogadja az emigránsok kegyelmi kérvényeit. Stürmert, a sztambuli osztrák nagykövetet, összeszidták, amiért Batthyány István grófot, ki a kegyelem reményében az osztrák kémek segítőtársává szegődött, nem fogatta le, mikor a követség palotájában jelentkezett. A hazatérés reménye nélkül sínylődött tehát Sumlában a pár száz magyar hónapokig. A minisztertanács elégedettséggel hallgatta ezután a jelentéseket, amelyek a menekültek nyomoráról szóltak. Ezeknél csak azok a jelentések keltettek élénkebb érdeklődést, amelyek olyan csemegéket hoztak a miniszterek elé, mint például a sumlai ügynökök jelentései Kossuth viszonyáról Dembinski grófnővel. Az érdekesebb jelentéseket Bach közöltette a bécsi lapokban is, amelyek azután, utat találva a magyar és külföldi sajtóba, sokat ártottak az emigráció nimbuszának.

A törökországi kémszervezet megalapítója és irányítója egy Jasmagy Gábor nevű mérnök volt. Valószínűleg levantei ember, bár törökös nevét néha német fordításban Zeichnernek is írja. Beszélte a balkáni nyelveket, jól ismerte a vidéket és a szokásokat és már előzőleg hosszabb ideig működött osztrák megbizatásban Konstantinápolyban és Athénben. Magyarul nem tudott, de azért forgolódhatott nálunk is a harc idején, mert Bemmel is találkozott már akkor valahogyan. A háború végét Belgrádban töltötte, megfigyelő szerepét mérnöki munkákkal leplezvén. Elkészülve a magyar küzdelem összeomlására, sürgette Bachnál, hogy idejekorán gondoskodjék a magyar vezérek üldözéséről Törökországon át. Maga ajánlkozott ebben a vezetőszerepre és eredetileg az volt a szándéka, hogy a magyar kormány székhelyére lopódzva, megbarátkozik a főbbekkel és azután az ő társaságukban menekül át a határon, ahol a legközelebbi osztrák konzulnál átadja őket. De az összeomlás gyorsan jött. Hirére Jasmagy Ada-Kalére sietett, ahol végignézte a lengyelek átkelését a Dunán. Azt hitte, Kossuth is köztük van, ezt jelentette is Bécsbe. Tudósítása megjelent a lapokban is és ezután általános volt a hit és még ma is általános, hogy Kossuth a Dunán átkelve menekült hazájából. Bach Jasmagyt meg is bízta a törökországi emigráció ellenőrzésével, főként annak politikai megsemmisítését tűzvén ki céljául, amiért azután az ügynök igen büszke is volt saját jelentőségére.

Ugyancsak Jasmagy sürgetésére vitte ki Bach, hogy a törökországi konzulátusokat újra utasítsák a menekültek kézrekerítésére, vagy a kiadatás

követelésére. Ez volt az a végzetes utasítás, amely miatt a töröknek őrizet alá kellett vennie Kossuthot és az emigrációt mindjárt a határátlépésnél. És a bécsi kormány nem is engedett szándékából, hogy a konzuli bíráskodás jogának alapján a menekülteket akár a török ellenére is kézrekerítse. Bach erre a célra még egy külön ügynököt is küldött ki mindjárt a menekülés híre után egy magyar embert, Kovács Pál királyi fiskálist, aki, úgy látszik, ismeretségben volt a Kossuth-családdal is, mert az ő útmutatása alapján fogta el az osztrák a Bakonyban rejtőzködő Kossuth-gyrmekeket. A törökországi képviseleteket utasították, hogy Kovács céljait erőteljesen támogassák, tanáccsal és pénzzel is. Óvatosan és elővigyázattal kellett volna Kovácsnak a főbb emigránsokat hatalmába ejtenie, a legközelebbi osztrák konzulátusnak átadnia, amely azután őrizet alatt Ausztriába küldte volna őket.

A játék merész volt. Még merészebbé vált akkor, amikor a menekültek sorsa már diplomáciai tárgyalás alá került Konstantinápolyban, hiszen ekkor már egy idegen kormánynak, a Portának nyiltan kijelentett védelme alól kellett volna elrabolni az emigránsokat. A török tudott is az osztrák szándékáról és amikor a menekülteket gondosan őriztette, nemcsak fogvatartásukra, hanem egyúttal védelmükre is tette ezt.

Jasmagynak igen tetszett a cél, amellyel Kovácsot kiküldték és a nemes feladatból részt akart kérni maga is. Ezért nem indult el, mint terve volt, a Balkán központjaira, hogy kémszervezetét felállítsa, hanem Kovácscsal együtt Viddinbe sietett, ahol a magyarok a száműzetés első két hónapját töltötték. Természetesen maguk is emigránsoknak adták ki magukat, de izgattak Kossuthék ellen, különösen akkor, amikor a diplomáciai vihar idején még arra is lehetett gondolni, hogy az emigrációnak hamarosan újra háborús szerepet hozhatnak az események. Sikerült jó összeköttetésekre is szert tenniök, úgyhogy Kossuthék terveit is figyelemmel kísérhették. Sokan még akkor is szolgáltak nekik hírekkel, mikor valódi szerepük, osztrák kém voltuk, már nyilvánvalóvá lett, mint például Ullmann Frigyes, a bankár és Batthyány István gróf és számosan a kisebb jelentőségű emigránsok közül. Igen jól tudták hát, hogy kik fordulnak meg Kossuth házában és hogy kik lopódznak el Viddinből titkos küldetésekkel. Kossuth és Bem hirdetményeit ők tépették le a falakról felbérelt cigányokkal. Hauslab hajóira ők terelték az emberek ezreit, megvesztegetvén a török tiszteket, akiknek felülről titkos intésük volt, hogy a hazatérést lehetőleg akadályozzák meg.

Jasmagy önérzete sikerei után egyre nőtt. Politikai szerepének tudatában magashangú fejtegetésekkel bővítette jelentéseit, amely hangból azonban egyre kizökkentette spicli-tevékenykedésének kedvtelő részletezése. A menekültek között mint kegyes pártfogó járt-kelt, most már nem is titkolva bécsi megbizatását, hanem inkább büszkélkedve azzal. A titkos munkákra már elég ember állott rendelkezésére. A sínylődő és aggódó emigránsok félelemmel és reménnyel figyelték őt. Mert valóban olyan erős volt már szava Bachnál, hogy az a menekült, kit otthon kegyelemre ajánlott, gyakran meg is kapta az engedélyt a büntetlen hazatérésre. Megesett, hogy halálraitélt emberek kaptak így tökéletes kegyelmet és békén hazatérhettek a magyarországi osztrák hatóságok nagy elszörnyülködésére. Jasmagy idővel a török hatóságok előtt is tekintélyre tett szert és úgy forgolódott a pasák házában, mint valami hivatásos diplomata. Tudták, hogy őket is ellenőrzi és ezért hallgatniok kellett szavára, amit különben pénzzel is támogatott. Az emigráns előkelőségek némelyike találkozott is vele, amint az utolsó divat szerinti elegánciával öltözve, monoklival szemén, meg-

jelent a viddini vagy sumlai pasánál, kik előzékeny udvariassággal siettek eléje. Később meg már nemcsak a török hatóságokról, hanem az osztrák konzulról, sőt a konstantinápolyi osztrák követségről is küldött Bécsbe fontoskodó jellemzéseket és bizalmas árulkodásokat. A sumlai osztrák konzult elnéző vállveregetéssel emlegeti és közben bűnös betegségére célozgat. Stürmert, az osztrák követet gyöngeséggel és magyarbarátsággal vádolja. Mindezen nagyjelentőségű szempontok mellett pedig szívesen lopkodja ki az emigránsok zsebeiből a leveleket is, azoktól, kik, újonnan érkezve, még nem ismerik őt és azután mulat rajtuk, hogy mint keresik arcuk verejtékével irataikat. A levelek elsikkasztása a török postákról általában véve egyik leghatásosabb eszköze volt Jasmagynak arra, hogy a kétségbeesésig vigye a hontalanokat, kik közül sokan több hónapig semmi hírt sem kaptak ilymódon otthonukról, családjukról.

Mindamellett Kováccsal együtt legkedvesebb tervezgetésük az emigráció vezetőinek kézrekerítése körül forgott. Főként Kossuth életmódját, szokott útjait tartották szemmel. «Míg a mérgetokádó kígyó nem halott, addig nincs nyugalom Ausztriában» — írja Jasmagy Viddinből Bécsbe, Kossuth terveiről beszélvén. De Viddinben még igen nagy a menekültek száma, sok híve van még Kossuthnak és a török hatóságok segítségére sem lehet számítani. «Minden rendes országban át lehetett volna már adni a konzulátusnak a főmatadorokat — írja Jasmagy az első viddini hetek után — de itt csak a puszta kísérlet is halálveszélyt jelentene és a konzulátus épülete a következő pillanatban már lángokban állana.» Eleinte az hírlik, hogy az emigrációt hamarosan elviszik Viddinből, még pedig hajókon, lefelé a Dunán és a tengeren. «Ha hajón mennének, a kapitány tudni fogja majd, hogy lefelé helyett fölfelé kell fordulnia a Dunán.» Majd Kossuth szökésére számít. «Ismerem a hajóst, ki Szemerét elszöktette innen. Hajlandó lenne valakit valahová máshová szöktetni.» Mikor Hauslabbal elment az emigráció tömege, idejét látja már az erőszakosabb kísérleteknek is. A török oldaláról biztosítva lenne a dolog, csak kéri, küldjék sürgősen Bécsből az összegeket, miket a megvesztegetett török parancsnokoknak igért. «Tíz-tizenkét bátor ember, lehetőleg szerbek, kik feltűnés nélkül, például mint szénszállító munkások jönnének ide, igen hasznosak lennének számunkra.» «Ilymódon remélem, hogy egynéhány drága főt nemsokára bíróság elé tudok állítani.»

Bach sietve intézkedett is, hogy a pénzt a konstantinápolyi követség utalja ki az ügynököknek. De közben az emigrációt elindították Sumlára. A menet török parancsnoka, Ismail bey, ki Kossuthékkal szemben oly hódoló udvariassággal viselkedett, szintén a megvesztegetett tisztek közé tartozott. Jasmagy úgy tudja, hogy az lesz Sumlában is a menekültek őrségének parancsnoka. «Ez szerencse, így legalább nem kell majd az elfogatás tervével sokáig várakozni.»

A két osztrák ügynök nem is tartott hát az emigránsok menetével, hanem gyorsan Sumlába utazott és onnan rövid körültekintés után Konstantinápolyba, valami olyan céllal, amit még Rössler konzul előtt is elhallgattak. Kissé sértődötten is ír erről Rössler. «Igen sürgős dolguk lehet Konstantinápolyban, hogy épen e pillanatban oly nagyon elsiettek innen.»

* * *

Szinte érthetetlen, miként képzelte el a dolgot Bécsben az osztrák kormány.

A kiadatás embertelen gondolatát már akkor az egész világ felzúdulása

követte. A hatalmak hadierőket is felvonultattak e követelés ellen. Ausztriának le is kellett mondania erről, már az internálás módjairól tanácskoztak Sztambulban. Mint gondolta Ausztria, mi történt volna, ha egy óvatlan pillanatban sikerült volna Kossuthot lefognia és sötét sorsa felé hurcolnia ?

Kiszámíthatlanok lettek volna ennek következményei. Az osztrákgyűlölet elborította volna az egész világot. A most lefolyt diplomáciai események megfigyelése valószínűvé teszi, hogy Anglia és hihetően Franciaország is erőszakkal is készek lettek volna ez embertelenség megtorlására.

Bécsben nyilvánvalóan nem voltak tisztában Ausztria helyzetével a nagyvilágban. Azt hitték, ha Kossuthot például szökési kísérlet közben csíphetik el, Törökországban, az idegen hatalmak alattvalói fölött fennálló konzuli bíráskodási jog alapján, tehetnek vele azt, amit akarnak. Nem a politikai számítás dolgozott már e kérdésnél Bécsben. Az elvakult gyűlölet volt az, amely miatt e pontban elveszett minden helyes tájékozódás Ausztria érdekeit illetőleg. Az a gyűlölet, mely többek között Batthyány Lajos vérét is ontotta és amelynek végső forrását mintha nem is Bachban vagy Schwarzenbergben kellene keresnünk, hanem még egy fokkal hátrább mögöttük. A sokszázados dinasztia gőgös tagjai keresik a teljes elégtételt az elmult forradalom sok szégyenteljes napjáért. Az ifjú császárba is kérlelhetlen keménységet oltottak bele ez időben ezek a büszke kezek. Megesett, hogy minisztertanácsokon egyedül ő utasított vissza olyan kegyelmesebb célú javaslatot, amit előtte egyik miniszter sem kifogásolt. Ferenc József ismerte Bach terveit, tudott arról, mi készül Sumlában és a Burg fényes termeiben járva, bizonyosan gondolt arra, hogy a török városban ezóta talán már meg is van bosszulva Ausztria. Mert nem maradt politikai küzdelemnél a vita Kossuthék és a Habsburgok között ; viaskodás volt az, mindkét részről gyűlölettel és megvetéssel. És amikor Kossuth túlzó kifakadásait említjük a «szakáltalan zsarnokról» és az osztrák Ház rémségeiről, a másik félre is kell egy tekintetet vetnünk és szenvedélyes bosszúvágyat találunk ottan is. Igy érthetjük csak meg, hogy újabb és újabb sikertelen kísérletek után még évek mulva sem hagytak fel Kossuth kézrekerítésének tervével. Mikor a száműzött kormányzó már Anglia vendége volt s amikor már a világ érdeklődése és lármája is megszűnt körülötte, még akkor is olvashatjuk egy Kossuth bizalmába férkőzött, osztrák szolgálatban álló ál-emigránsnak, Thury Mihálynak, eredeti nevén Moser Bernátnak Bécsbe küldött jelentéséből, hogy megbízása van a hírszolgálaton kívül Kossuthnak egy alkalmas pillanatban való kézrekerítésére is.

Jasmagyék régen és kitartóan foglalkoztak e tervvel, keresgéltek módokat és társakat is végrehajtására, úgyhogy szándékuk Sumlában nem maradt egészen titokban. Kossuth már december elején panaszkodott, hogy életére törnek és pénzt igérnek azoknak, kik a tettre vállakoznának.

December 17-én meg egy Bárdy nevű, az olaszországi osztrák seregből ideszökött magyar katona, állított be Kossuthhoz azzal a biztos hírrel, hogy fegyveres merénylők közelednek Sumla felé.

Bárdy később angol nyelven megírta kalandjainak történetét, közöttük törökországi viselt dolgait is. Kinn Amerikában nyomorogva, e könyvének utcai árusításából tartotta fenn magát. Különös eseményeket beszél el művében, igen fordulatos előadással. Hiszen egyszerű őrmester létére már régen irodalmi hajlamai voltak és az olaszországi osztrák hadseregből már békében is gyakori levelezője volt a pesti «Honderű»-nek. Mint íróemberről, azt lehetne gondolni, hogy regényesen színezve mondja el e munkájában is a történteket, de az egy-

korú levelekkel és hiteles följegyzésekkel összehasonlítva, fokról-fokra meg lehet állapítani, hogy adatai megbízhatók úgy a szereplő személyeket és a dolgok egymásutánját, mint az események részleteit illetőleg is.

Féktelen természete csakugyan különös helyzetekbe vitte gyakran Bárdyt. Viddinből, ahol Kossuthtal mindjárt a menekülés első kétségbeesett napjaiban találkozott, reményvesztetten tért vissza augusztus végén Konstantinápolyba, ahol, mint mások is írják, de maga is elismeri, csakhamar hírhedtté vált garázda magaviseletével. Osztrákot, oroszt, ahol ért az utcán, megtámadott és erős ember létére lehetőleg eldöngetett elkeseredésében. Ezért végül minden ismerőse elkerülte ; még volt pártfogója, a jószívű olasz követ, Tecco báró is elzárta előtte ajtóit, mikor viselt dolgai tudomására jutottak. Ezidőben ismerkedett meg Bárdy az öreg Orbán báróval is, aki erdélyi ember volt, de párbajvétség miatt már évtizedekkel előbb el kellett jönnie hazulról. Konstantinápolyban telepedett meg, meggazdagodott, családot alapított; most pedig jószívűen segítette menekült honfitársait.

Ez az Orbán báró december elején magához hivatta Bárdyt. Igen zavarodottan fogadta. Jelen volt még az osztrák követségnek egy Durazzi nevű hivatalnoka is, aki Orbán leánya miatt járogatott a házhoz. Orbán, többszöri ösztönzésére, beszélni kezdett végre arról, amiért Bárdyt hivatta. Tudja Bárdyról, hogy jó magyar és hogy szereti Kossuthot, de bízik abban is, hogy nem árulja el őt sem. Kossuth élete forog veszélyben.

Bárdy szavát adta, hogy senkinek, magának Kossuthnak sem fogja elárulni, kitől tudta meg a dolgot. Orbán még mindig osztrák alattvaló volt és nagy bajba kerülne, ha szerepére rájönnének. Durazzi pedig legalább is állását vesztené.

Elmondta tehát Orbán, hogy Stürmer és Mihanovics, a konstantinápolyi osztrák főkonzul, parancsot kaptak Bécsből a magyar emigráns vezérek láb alól tételére. Két osztrák biztos van itt, akik már fel is fogadták az orgyilkosokat, összesen tizennégyet. Kossuthot sétáin csak kevesen kísérik, nincs könnyebb dolog, mint ilyenkor rálőni a hegyekből. Bárdy kérdezősködésére Durazzi előadta, hogy mintegy két hete érkezett ide a két osztrák biztos és azóta naponta tárgyaltak a követtel és a főkonzullal zárt ajtók mögött. Aztán pedig bevezették felbérelt embereiket is, Sztambul közismert haramiáit. Az egyikkel közülük szóba is állott Durazzi, amikor az pénzt kért tőle kölcsön és kezességül elmondotta, hogy a főkonzul fegyverezte fel és fizeti őket és hogy Sumlába mennek az emigráns főnökökhöz. Nem tudja, mit fognak ott csinálni, azaz hogy most nem mondhat még erről többet, de nemsokára úgyis tudni fog róla az egész világ. Azt is elárulta, hogy a legközelebbi hajóval fognak utazni Várnába és onnan Sumlába.

Bárdy kész volt elhatározásával. Orbánék nagy ijedelmére kijelentette, hogy ő is a haramiákkal fog utazni. Nem lehetett lebeszélni erről, Orbán tehát végül elbúcsúzott tőle, megölelte, megcsókolta és még pénzt is adott útjára.

Ámde útlevelet is kellett még szereznie Bárdynak, mert Törökországban akkor nem lehetett anélkül utazni. Pedig már csak egy napja volt a hajó indulásáig. Az olasz követségre sietett tehát, félrelökte a szolgákat, kik útját állták és így Tecco elé juthatott. Útlevelet kért tőle és pedig, mivel szavát adta a titoktartásra, azzal az ürüggyel, hogy rokonai érkeztek Sumlára, azokat kell okvetlenül meglátogatnia. Tecco azonban visszautasította őt. Bárdy erre megszegte becsületszavát és hogy híreit igazolja, elmondott mindent, amit Orbántól megtudott. Az olasz követ látta, hogy a dolog komoly és nagy izgalomba jött.

Mégis arra kérte Bárdyt, hagyjon fel szándékával, majd ő innen mindent megtesz a merénylet meghiusítására. Bárdy azonban nem engedett és amikor látta, hogy útlevelet nem kaphat, elrohant egy vendégfogadóba, ahol lengyel emigránsok laktak. Ott egy Scerbinski nevű lengyel valóban odakölcsönözte neki útlevelét.

Hajóra szállt hát Bárdy és rögtön utána, két csónakon érkezve, hét-hét állig felfegyverzett, keletiesen öltözött ember is felszállott arra. Egy harmadik csónakkal pedig egy sötéttekintetű úr érkezett egy finoman öltözött hölgy kíséretében. Az úrnak köpenye alól is fegyverek tűntek elő. A szerezsánok tisztelegtek neki és pálinkát kaptak tőle a kantinban. Bárdy megkísérelte, hogy beszédet kezdjen az emberekkel, de azok a parancsnok fenyegető tekintetére visszahúzódtak mindenkitől.

Várnára érkezve, Bárdy az angol konzulhoz sietett, aki betegen feküdt, úgy hogy csak erőszakoskodva juthatott be hozzá is. Nem akarta elhinni Bárdy elbeszélését, míg titkárát el nem küldte a városba és az saját szemével nem látta a haramiákat. Ekkor azután lovat adott Bárdy alá és török szolgát melléje. Titkára levelet írt Kossuthhoz, valamint az épen ott tartózkodó Blana kapitány is, amely levelek megvannak most is és megerősítik Bárdy emlékiratának elbeszélését, azzal a különbséggel, hogy csak hét szerezsán érkeztéről beszélnek, mert a másik hét már Burgasban partraszállott és szétoszlott a Sumlából szétágazó utakra. Az angol konzul rögtön fellépett a várnai pasánál is, aki el is fogatta és le is záratta a várnai hét embert, de az osztrák konzul mint osztrák alattvalókat követelte őket és így pár óra alatt mégis csak kiszabadultak.

Bárdy harminchatórai szakadatlan lovaglás után Sumlában volt és rögtön Kossuth házába sietett. Az első szobában magyar tisztek pipázgattak; kívülük a Kossuth kíséretére rendelt török tiszt volt még ott és egy aranyszegélyű vörös ruhába öltözött arabs szolga, Zia pasa ajándéka Kossuthnak. A szolgálattevő tiszt bejelentése után Bárdy belépett és Kossuthot a szófán törökös kényelemmel elhelyezkedve, csibukozva találta, «mintha ő lenne a világ legboldogabb embere». Előtte az asztalon szép narancsok. Körül a kereveteken a főbb magyar tisztek. Bárdyt örömmel fogadta Kossuth. «Nos, mi újságot hoz a Nagyúr városából ?»

Bárdy csak négyszemközt akart vele beszélni és a szomszéd szobában előadta híreit. Kossuth elgondolkozott. Azt mondta, örül is, bosszankodik is a dolgon. Örül, mert látja, hogy a zsarnok fél tőle, bosszankodik, mert semmi kedve orgyilkoskéztől meghalni. Ezután pedig mindjárt figyelmeztető üzenetet küldött Batthyánynak, Mészárosnak és Dembinski tábornoknak, akik ellen szintén készültek a merénylők. Bárdyt pedig vendégül hívta meg sumlai tartózkodása idejére.

Kossuth természetesen azon gondolkozott, hogy miként fordíthatná Ausztria szégyenére az esetet. Másnap hivatta Bárdyt és kérte, hogy egyelőre hallgasson és figyeljen. Még nincs elég bizonyíték arra, hogy a világ elé lehessen vinni az ügyet. Ha lármát csapna már mostan, letagadnák a dolgot és nevetségessé igyekeznének tenni őt.

Eznap megérkezett a merénylők parancsnoka is három fegyveressel és a hajón látott úrihölggyel. A parancsnok az osztrák konzulhoz szállott, a szerezsánok pedig épen egy Kossuth házával szemközti házba. Bárdy a kávéházban hamarosan hallotta, hogy az urat jól ismerik itt, Jasmagynak hívják és megérkezte általános érdeklődést keltett. Azt is beszélték, hogy hölgykísérője Kovács emigráns őrnagynak jegyese, Magyarországból jött és könnyeivel vette

rá Jasmagyt, hogy ide hozza magával. Kossuthhoz ment hát ismét Bárdy, hogy jelentést tegyen mindezekről. Várnia kellett, mert Kossuthnál bent volt valaki. Amikor az ajtó kinyílott, nagy meglepődésére az idegen úrinőt, Jasmagy útitársát kísérte ki rajta Kossuth, udvariasan elbúcsúzva tőle. Kossuth azután elmondta Bárdynak, hogy az őrnagy jegyese maga is elbeszélte Jasmagyval való útját, sőt üzenetet is hozott Jasmagytól, azt, hogy internálása elkerülhetlen, de ő szívesen megegyezne vele megszabadításában és segítené, ha Amerikába akarna szökni, ami ellen Ausztriának sem lenne kifogása. Kossuth azonban megköszönte az ajánlatot és kijelentette, hogy egyelőre nem szándékozik eltávozni Törökországból.

Pár nap mulva Konstantinápolyból valóban sürgős parancsok érkeztek a Portától a merénylet magakadályozására és a sumlai török hatóságok tanácskozással töltötték a napot. A főbb menekültek mellett megkettőztették az őrséget és a város utcái megteltek katonasággal. Tecco volt az, aki a török kormányt figyelmeztette a merényletre. A szeraszkier még külön is üzent Kossuthnak és Bemnek, hogy vigyázzanak életükre. A sumlai pasa le akarta fogatni a fegyvereseket, de Rössler reklamálta őket mint osztrák disznókereskedőket, akikre most már különben is szüksége van az osztrák konzulátus védelmezésére, mert az emigráció hangulata a hírek miatt azzal szemben fenyegetővé vált.

A többi fegyveres a környékbeli falvakban várakozott. Egy lengyel ügynök, Koscielski Sumlából Konstantinápolyba utaztában találkozott is a banda egyik csoportjával. Kitanította szolgáját, ki tudott horvátul és aki a csoport főnökét, valami Davidovich nevűt már régebbről ismerte. A szolga beszédbe elegyedett az emberekkel. Azt mondták, hogy egy bizonyos bej szolgálatában állanak, aki Sumlába ment és ők itt várják parancsait. Jól fizetik őket és teljesíteni fognak minden parancsot, de még nem tudják, mi a feladatuk. S mégis kérdezősködtek a szolgától a sumlai emigráció vezéreiről, mit csinálnak azok, szoktak-e kijárkálni és hogy kik kísérik őket ilyenkor ? Jó lesz — mondták — ha kipihenik magukat, mert hamarosan igen meg lesznek zavarva ! Koscielski sietett értesíteni Kossuthot ezekről. «Azokról van hát szó, kormányzó úr» — írja —, akik Sumlában útleveleket, török igazolványokat és pénzt kínáltak fel önnek, magyarok közvetítésével, a szökésre.»

Rössler konzul valóban nem tudott előre a tervről. Amikor a városban lárma támadt, Jasmagy még mindig tagadta előtte a dolgot, de zavarán látszott, hogy van valami igaz a hírekben. A konzul panaszkodik is, hogy állítólag felsőbb utasításra olyasmik történnek itt, amiket elhallgatnak előtte.

Jasmagy jelentései csak töredékesen és homályos szavakkal óvatosan beszélnek a vállalkozásról. «Csempész»-útnak nevezi vállalatát tudósításában ; tervét bizonyára már jó előre megbeszélte Bécsben. Nyilvánvaló volt, hogy szökésre akarta késztetni Kossuthékat és aztán útjuk közben elfogni, vagy ami embereinek csekély száma miatt még valószínűbb, orvul végezni velük. Így kerülte volna ki Bécs, hogy nyilt erőszak vádja érje és hogy a török őrizet alól kelljen elrabolnia Kossuthot. Mert Jasmagy bécsi főnökei aggódva figyelmeztették őt az óvatosságra. «Nagyon jól tudom — írja Jasmagy —, hogy milyen végtelen elővigyázattal kell eljárnom és hogy milyen nagy kellemetlenségnek lennék okozója, ha csak egy kissé is elsietve cselekednék. Kérem azért, ez irányban legyenek teljesen nyugodtak.»

Tecconak mindjárt a Bárdy Sztambulból való elutazása után következő napokból fennmaradt egy levele, amelyben már a merénylet ügyéről is meg-

emlékezik. Ő már ekkor tudja, hogy Kossuthékat a szökés ürügyével akarják tőrbe csalni. Úgy látszik, máshonnan is tájékozódott hamarosan az osztrákok tervéről. Az is bizonyítja ezt, hogy Jasmagy említése szerint már a banda konstantinápolyi hajóra szállása előtt is megkísérelte a török utazásuk megakadályozását. Tecco azt hitte, hogy Bárdyt is eszközül akarták használni a a szöktetés tervére. Orbán és Durazzi megbízásból küldték volna őt Sumlába, hogy az orgyilkosok hírével ráijesszen Kossuthra és menekülésre bírja őt. Meg is mondta ezt Bárdynak, amikor újra találkozott vele és a szegény magyar élete végéig meg volt arról győződve, hogy Orbán báró búcsúcsókja júdáscsók volt és hogy ő csak mint vak eszköz rohant volna Sumlára.

Igaz, hogy Jasmagyék valóban fenyegetni is akarták Kossuthot; erre mutat az is, hogy a banda egy része marconán felfegyverkezve jött Sumlára és épen Kossuth házával szemközt foglalt állást. De azért Bárdy küldetése mégis csak Jasmagy tervein kívül állott. Hiszen ismerték ez embernek heves természetét, gondolhatták, hogy nem marad csöndben. Mihelyt pedig lárma kerekedik és a törökök figyelni kezdenek, Kossuth szöktetésének terve meghiusul. Bárdy híradása zavarba hozta Sumlában Jasmagyt. Az első napokban nem tudta, hogy a magyar hozta a vészhírt, csak azt, hogy a várnai angol konzul figyelmeztette Kossuthot. Ekkor még nem is látja tervét meghiusultnak. «A meglehetős veszélyes expediciót illetőleg — írja — Sumlába érkeztem; első pillanataiban a várnai angol konzultól terjesztett hírek által, hogy a horvátok az emigráns főnökök meggyilkolására jöttek volna, rendelkezéseket kellett tennem, hogy a szalmaláng gyorsan kialudjék és ezért most kissé akadályozva érzem magam a rámbízott feladat gyors kivitelében, de azért egyáltalán semmiképen sem adom fel a reményt, hogy feladatomat becsülettel és megelégedésre meg ne oldjam.» Pár nap mulva azonban már érezni jelentésén fojtott dühét a balsiker miatt. «Alig érkeztem Sumlára, megtudtam, hogy Kossuth, bár nem a valóságról, de ami annál számunkra még rosszabb, a várnai angol konzultól olyan értesítéseket kapott, hogy ama mindenesetre szerencsés és mindazonáltal még mindig lehetséges eszmének megvalósítása ez ideig az Istennek magának is lehetetlenné vált volna.»

Kovács őrnagy jegyesének lett volna hát szerepe Kossuthot szökésre rábeszélni. De hát igen együgyű dolog lett volna, ha csak az ő rábeszélésére alapította volna Jasmagy egész tervét. Régibb előkészületek folyhattak Kossuth körül ez irányban, olyanok, hogy Jasmagy láthatólag már előre biztosra indult csempészútjára.

Rössler konzul már akkor, mikor Jasmagy Sumlára érkezett, megjegyzi, hogy a kíséretében levő hölgy közeli összeköttetésben áll Kossuth környezetének egyik hölgyével. Jasmagy jelentéseiben erre a hölgyre vonatkozólag is találunk rejtett célzásokat. «Dembinskiné betegsége is akadályozza egyelőre a terv kivitelét, — írja az első napokban; és később is mindvégig Dembinskiné betegségét emlegeti mint legfőbb akadályát a végrehajtásnak. Valamivel bővebben is beszél a grófné szerepéről. «Dembinski grófnét csak addig értékelhetem és használhatom, míg a pillanat el nem érkezik, amikor maga is rájön, hogy az én lelkületemben igen nagyot tévedett és saját magát is megtévesztette. E pillanattól kezdve használhatatlan lesz a jó ügyre nézve.»

De hát mit csinált ez a fiatal asszony? Mi volt a szerepe Jasmagy sötét terveiben?

Úgy látszik, ő volt az, akit Kovács őrnagy jegyese jól ismert. De kétségtelen, hogy Jasmagy már előbb hozzáférkőzött Dembinskinéhez, különben

nem bízott volna oly szilárdan terve sikerültében. A grófné igen fiatal volt és egy kissé könnyelmű is. Tudjuk ezt későbbi konstantinápolyi időzéséből, mikor az amerikai konzulátus egy tagja jóindulattal és pártfogóan írogat róla Kossuthnak, de nem hallgatja el, hogy bizony kifogásolnivaló is akad az asszony viselkedésében. Kossuth sztambuli ágense pedig nyiltan is vádolta Dembinskinét azzal, hogy összeköttetésben áll az osztrák ügynökökkel. Egy ízben meg is jelent Dembinskiné lakásán és erőszakosan lefoglalta iratait. De bizonyosabb adatunk is van arról, hogy a grófné huzamosabb ideig jó viszonyban állott az az osztrák kémekkel. Két év mulva Amerikából, ahol akkor élt, hazautazott Magyarországra szülei látogatására. Útlevele nem volt, tehát Párizsban egy emigráns ismerőse, Bangya ezredes szerzett neki szivességből hamis névre szóló útlevelet; azonban osztrák kém létére, egyúttal rögtön értesítette Bécset is a hírneves nő utazásáról. Pesten tehát rögtön megérkezése után elfogták Dembinskinét. Saját elbeszélése szerint csak családjának régi osztrák katonabarátai pártfogásával szabadulhatott fogságából. A bécsi rendőri aktákból azonban kitűnik, hogy csak igen rövid ideig volt fogva, mert a titkos rendőrség főnöke megmentette őt a forradalmi asszonyoknak járó szigorúbb üldözéstől, azzal a a megjegyzéssel, hogy «Dembinskiné az Oriensen levő osztrák ügynökségek főnökének Kossuth sumlai tartózkodása alatt, majd később Konstantinápolyban is kitűnő szolgálatokat teljesített».

Jasmagy spicli-érdeklődése tehát bizonyára már régebben észrevette Dembinskinét. Ismerte bizalmas viszonyát Kossuthtal és arra számított, hogy a grófné rá tudja venni majd Kossuthot a szökésre. Talán valami mesével áltatta a fiatal asszonyt, talán azzal, hogy Amerikában fényes pálya vár Kossuthra, míg itt Törökországban elvész a nyomorúságban. Más említésekből tudjuk is, hogy Dembinskiné ekkor már igen únta az emigráns életet és hazavágyott; és hangoztatta azt is, hogy nincs oka félnie a hazameneteltől.

Annak nincs nyoma, hogy Kossuthnak beszélt volna valamit Jasmagyval való összeköttetéséről, hogy figyelmeztette volna őt előre a tervről. Saját emlékirataiban sem beszél erről Dembinskiné. De úgy tűnik fel a dolog, hogy maga is megrettent a tervtől, amikor Bárdy a rémhírrel lóhalálában Kossuthhoz érkezett és amikor a haramiák feltűntek Kossuth háza előtt. Beteget jelentett hát Dembinskiné és a párnák közé dugta fejét. S színészkedni is kezdett izgalmában; épen ezen a napon, december 18-án esett első delejes álmába és mondta a március tizenkettedike boldog jóslatát, amely Kossuthot annyira felvillanyozta. A második jóslatot pedig azon a napon, december 20-án, amikor a Porta figyelmeztető parancsainak érkeztével egész Sumlában lázas forgolódás támadt.

* * *

Igy hiusultak meg Jasmagy azon számításai is, melyeket Dembinskiné közreműködésére alapított. Kossuth többször igyekezett felhasználni Ausztria ellen a merénylet ügyét, még hónapok mulva is felújítván azt, de bizonyítékai nem voltak elég erősek arra. Konstantinápolyban panaszt emelt és kérte a bűnösök megbüntetését. Tecco, az olasz követ erősen gyüjtötte az adatokat e célból. Maga Canning, az angol nagykövet, is hitt az osztrák kísérletben és példákat hozott fel Ausztria történetéből hasonló esetekre. Mint mondta, Metternich arra oktatta tanítványait, hogy ilyen eszközökhöz nyúlni megengedett dolog. De tisztességes emberek más szemmel nézik az ilyesmit. Czayka is vizsgálatot sürgetett. Állítólag Resid is emellett volt. De rábizonyítani a

haramiákra, hogy valóban orgyilkos céllal mentek Sumlába, nem igen lehetett és Ali pasa, a török külügyminiszter kímélni akarta Ausztriát.

A nyugati országok hírlapjai közölték ugyan a híreket a merénylet kísérletéről, de mindenki kétkedve fogadta azokat. Az angol parlamentben Stuart lord, a nagy magyarbarát államférfiú megkockáztatta az ügy felemlítését, de a konzervatív oldalról mérges rendreutasítással feleltek, gúnyolódva Stuart konyhapletykákból szerzett értesülésein, méltatlankodva a sértésen, amely egy idegen hatalom uralkodóházát e fantasztikus gyanusítással érte.

Stürmer, a sztambuli osztrák követ, állítólag eleinte semmit sem akart tudni a vállalatról, de végül mégsem ereszthette el egészen füle mellett az általános szóbeszédet. Hiszen például azt is jelentették neki, hogy a várnai angol konzul nyiltan szemébe vágta az ottani osztrák konzulnak az orgyilkos kísérletet, amikor az kifogásolta, hogy az angol konzul segítséget nyújt a magyar menekülteknek. Stürmer tehát később úgy nyilatkozott, hogy a fegyveresek küldésével csak meg akarták mutatni a sumlaiaknak, hogy minden szökési kísérlet lehetetlen.

Pedig Stürmer csakugyan ártatlan volt a dologban. Bizonyára helytelenítette mindjárt Jasmagy terveit, ha némi tekintetben segítséget is kellett adnia azokhoz. Tudta, hogy baj lehet a dologból, nemzetközi botrány, melynek szégyenét aztán elsősorban az ő követségének kell viselnie. Legalább is később többször szemrehányólag emlegeti Bécsben a «szerencsétlen szlavón expedíciót», melynek káros hatását diplomáciai tárgyalásaiban is tapasztalnia kellett. És Jasmagy jól tudott Stürmer felfogásáról. Úgy látszik, már a tervezgetés közben érezte a követség diplomatáinak bosszúságát és megvetését. Sumlában már arra is tesz célzásokat, hogy Kossuth figyelmeztetése valahogyan összefüggésben áll Stürmer ellenzésével. «Az egész ügy elárulása — írja, — mindenesetre Konstantinápolyból indult ki és én a jövőben bölcsen tudni fogom, hogy miként kell majd ott magamat viselnem.» S azt írja, hogy, sajnos, igen is nagy a rokonszenv Konstantinápolyban a «derék» magyarok iránt és nem hallják ott szívesen, ha az ember keményen akar bánni azokkal. Egyedül Mihanovich főkonzul az, aki semmi más rokonszenvet nem ismer Ausztria igaz érdekén kívül. «Ennek a tiszteletreméltó férfiúnak kellene az ő vaskezével e fán egyet ráznia, hogy némely levél elváljék ágától.»

Durazzi fellépése valóban mutatja, hogy milyen volt a követség tisztviselőinek hangulata Jasmagy tervei iránt. Jasmagy említi is később, hogy a követségen valaki titkos összeköttetésben áll a Portával és hogy Kovács már nyomában is van ennek az embernek. Minthogy Jasmagyék útját már Konstantinápolyban igyekeztek megakadályozni, nem lehetetlen, hogy a török is kapott valakitől bizalmas figyelmeztetést vállalkozásáról. Tudjuk azt is, hogy Durazzinak később csakugyan hivatalos kellemetlenségei támadtak és pár hónap mulva el is bocsátották a szolgálatból. Orbán bárón azonban sokáig rajta maradt a magyarok gyanúja. Érdekei azt követelték, hogy az osztrák hatóságokkal is jó lábon álljon és ezért minden jóakarata és áldozatkészsége mellett is bizalmatlan volt vele szemben mindig a magyar emigráció.

Jasmagy igazi segítőtársa Konstantinápolyban Mihanovich főkonzul volt, az, akit ő jelentéseiben olyan nagyon dicsér. A főkonzul különben egyenesen Bécsből is kapott utasítást a vállalkozás támogatására. Teljes erejéből megfelelt e magas utasításnak. Rác ember volt, magyarfaló és mint némelyek írják, az emigráció üldözésével kapcsolatban nagy karriérről álmodozott.

Később a szent korona rejtekhelyére vezető nyomokat kereste nagy kitartással és siker esetén biztosra vette a grófi címet.

Jasmagy ezután még jó ideig leselkedett embereivel Sumlában és Sumla környékén. Kossuth mellett pedig ez esettől kezdve mindig két tiszt teljesített testőrszolgálatot. Török kíséretén kívül ezek követték akkor is, ha a városban járt, azonkívül pedig Hadsi-Baba, az arab szolga, aki vörös ruhájában, villogó fehér fogaival közismert alakká vált Sumlában. «Készen volt bármely pillanatban széttépni azt, aki Kossuthhoz csak közeledni is merészelt volna» — írják az emigránsok. Ez a Hadsi-Baba aztán hónapok mulva bevallotta, hogy Jasmagy Sumlában neki is nagy összegeket igért, ha Kossuth kézrekerítésében segédkezik. A kitűnő arab szilárd maradt a csábítással szemben, de azért hallgatott a dologról és semmiesetre sem tépte szét fogaival az osztrák merénylőt.

Horvátjait Jasmagy később is felhasználta Kossuth szemmeltartására, még az ázsiai internálás idején is. Pár év mulva Jasmagy kezdeményezésére Kempen tábornok, az osztrák csendőrség megalapítója hosszú előterjesztést tett a császárnak a konstantinápolyi horvátok érdemeiről és kitüntetésre ajánlotta azok főnökeit. Megokolásában főszerepet játszott a sumlai kísérlet, amelynek elbeszélésében ő is említést tesz Dembinskiné szerepéről.

Ferenc József alá is írta a kitüntetést adományozó iratokat a horvátok vezetője számára, «tekintettel azoknak minden körülmények között tanusított alattvalói hűségére és buzgó kötelességteljesítésére». Mihanovich főkonzul ünnepélyes keretek közt adta át Konstantinápolyban a kitüntetéseket a két vezetőnek, felsorakoztatván a konzulátus udvarán az egész horvát kolóniát. «Drága honfitársaim! Ivo és Pero! Legyetek mindig példányképei a horvátoknak!» Igy kezdte a főkonzul beszédét, melynek teljes szövegét Bécsbe is beküldötte. És a császárra kiáltott háromszoros éljen között tűzte fel a mellekre a kitüntetést.

Mihanovich sietett azután ez ügyből kifolyólag másokat is kitüntetésre ajánlani. Igy például a banda egyik tagját, aki, szerinte, csak «görbe lábai miatt» nem vehetett részt a sumlai vállalatban. Majd pedig a várnai és orosz konzulokat is. Hogy mindezen célzásokat Bécsben megértették-e és hogy Mihanovichot magát is elérte-e a császár kegyének jele, annak nyomára akadnunk eddig még nem sikerült. *Hajnal István.*

A TENGEREN RAB ÉNEKEL.

Örömtelen rabmunka-reggel,
borút hoz és viharszelet.
Evezőm fáradtan csikordul
a csapkodó vizek felett.

Elnézem: zápor-függönyön túl
hogy halványul a messzi part,
ahol tetőkön énekeltem
szilaj tengert, szabad vihart.

Talatta! — ujjonglam, — talatta!
visszhangos öblű szirteken,
s a part a hullámoknak adta
— talatta! — szárnyas énekem.

... Talatta ... tenger-foglya lettem,
fülembe zúgó hab szakad.
könyörtelen lapátolásra
magához ránt a gályapad.

Ha fellegekről visszafordul,
szemem testvér-kínokba lát.
Bilincses lábbal hogy daloljam
a rabtartó tenger dalát?

Dalaim zsendülő csiráit
magamba fojtva hordozom.
S a part kiránduló hajóit
komor szóval megátkozom. *Áprily Lajos.*

U. 105.

A KIS KADÉT, Ő felsége U. 105-ös naszádjának legfiatalabb tisztje volt. Csinos, barna, kissé elkényeztetett katonagyerek. Apja magyar bakák élén a Doberdón verekedett, édesanyja otthon, az alföldi faluban aggódott a régi udvarház elszállt madaraiért és várta a postát. Még félesztendő se mult el azóta, hogy írt neki egy «Commando». Ceruzával, rózsaszínű lapon írták meg neki, hogy a nagyobbikat, az ő hős fiát, eltemették Galiciában. Egyebet nem írtak. Azóta gyászolt és várt. Várta az urát és a kisebbiket, aki még megmaradt.

A kadét az U. 105-ösön komoly dologgal foglalatoskodott. Az olaj- és a vízfelvételt ellenőrizte, azután a hajómester segítségével megszámolta a gummicsizmákat és a konzerveket. Közben kurtaszárú angol pipából szítta az erős magyar szűzdohányt. A pipa ugyan ritkán égett, de ennek csak örült a gazdája, mert alapjában véve a csokoládét sokkal jobban szerette. A whisky és a pipa csupán szükségszerű kiegészítői voltak marcona tengerészvoltának. Valami csendes, de annál erősebb bajtársi terror erőszakolta rá ezeket a kellemetlen dolgokat.

A hajómester elejtett egy konzerves dobozt. A kadét felrezzent. Fontos munkája közben két gondolat nyugtalanította. Az egyik, hogy vajjon jól végzi-e pensumát és a másik . . . az édesanyja. Nem, ez rendben van, ő most nyugodt lesz, hiszen tegnap írt neki : «Ne félts engem, öt hétig nem írhatok, de tudod, jó, csendes, biztos helyen leszek és majd vigyázok is magamra . . .»

A kis kadét kivételesen került tengeralattjáróra. Kevés volt a tiszt. Neki pedig már vitézségi érme volt. Valamelyik olasz csatornában, torpedóhajóról lelőtt revolverével egy bersaglierit, aki célbavette parancsnokát. Az alapjában szelid fiúban volt valami az ükapjából. Ha szólt az ágyú, meg a puska, felébredt benne a régi kuruc-generális vére. És ilyenkor az édesanyja is mindig az eszébe jutott. Búcsúzáskor bátorítón ott csókolta meg a kuruc ős képe alatt a falusi ebédlőben, az apja pedig akkor mondta néki : te katonagyerek vagy, félned nem szabad !

A tisztek visszatértek a kikötőből és beszálltak. A kadét beszámolt nékik munkájáról. Gondosan végignézték a szivaralakú vaskoporsónak minden csavarát, a gépeket, torpedókat. Aztán megoldódtak a hajókötelek és az U. 105-ös próbaútra indult az öbölbe. A kikötőhídon szo-

morúan vonított a kadét juhászkutyája. — Szamos, Szamos . . . mormogta a nevét és valamilyen furcsa kis fájdalmat érezett. Egyszerű gyakorlatok után Szamos vitte partra szájában a dobókötelet, indulásnál ideges örvendezéssel mindig ott ugrándozott a kötelekkel bajlódó matrózok körül. Most olyan szomorú volt, mint a gazdája és mérgesen mordult a két lussini hajósra, mikor visszaparancsolták. Aztán hirtelen felkapta az orrát és megugatta a távolodó hajót, mint a teliholdat . . .

Az úton minden rendben ment. Parancsok ritkán hangzottak el. Egy néma intés, vagy kemény fejmozdulat többet mondott minden lármás kommandónál. És a jól begyakorolt legénységnek e szótlan fegyelmében benne volt tisztjei tudásának feltétlen elismerése. Ettől függött a hajó sorsa, mindnyájuk élete, a siker, a diadal . . .

A kadét parancsnoka mellett állott. Visszafojtott lélegzettel leste minden mozdulatát, figyelte a legénységet s egyszerre olyan valószínűtlennek rémlett előtte, hogy otthon szabadságon olykor ártatlan, nagyhangú füllentéseket is hallott e néma vasemberektől. Mint ő, ezek is önként jelentkeztek a búvárkodásra és most, az életet fitymálva, nyugodtan néznek szembe a halállal, akár a betyár vagy a kalóz.

— Gyorsmerülés, harminc méter! . . .

A vasszivar hirtelen elnyeli az ő hajósait. Lezárulnak a fedélzet kerek csapóajtói. A kis hajó eleje már lefelé billen, vízbe fúrt orra mind mélyebben szánt. Már csak a zúgó elektromos gépek zaja hallatszik, teljes erővel tolják le a hajót a tenger mélységeibe.

Odafenn, túl messze a parton, hiába árnyékolják be a halászok a szemüket. Már nem ér el oda a tekintetük. A víz színén keskeny fodros vonal húzódik egy ideig, aztán csak egy-két felszálló buborék pattan el. Lassan ez is eloszlik és elsimul a tenger.

Lent a vizek alatt a búvárhajóban újabb parancs hangzik:

— Gyorsan felszínre! Ágyúhoz, gyorstüzelés!

Félperc se mult el és mint a gummilabda ugrik ki U. 105. a vízből. Két ember sebesen mászik a fedélzetre, futnak az ágyúhoz és máris jelentik:

— Ágyú kész a tüzelésre!

A parancsnok keze rövid, kemény mozdulatot tesz. A próbaútnak vége. És a búvárhajó még egyszer baráti partok felé tart. Este búcsúvacsora. A kis kadét és a többiek zeneszó, pezsgő mellett búcsúznak el a tiszttársaktól.

— Éjfélkor indulás! . . .

Gyönyörű, sötét, de csillagos ég borul a búvárhajóra. U. 105. délnek tart, ott kezdődik majd el a vadászat. Ott lenn, messze . . . Közben mulnak a napok és az éjtszakák. Ötödnapra merülnek fel a tengerből az afrikai partok. A régi Carthago magasságában áll őrségen a kis kadét. A part néhány kőhajításnyira feketéllik előtte. Még nem pitymallik és mégis valamilyen csodálatos világosság dereng. Egyszerre

vörös korong bukkan elő a fekete ködből: a hold tele ábrázata emelkedik ki a tengerből és az öregember csodálkozó pillantásával méri végig az ismeretlen úszó csodát. Szél kerekedik. Carthago pálmafái ideoda inognak a parton. A kadét összeborzad. Olyanok ezek a fák, mintha kusza emberfejek csóválódnának rosszalóan: el innen, ez nem a ti világotok. Erre nem jár hajó... És a kadét hiába jártatja végig szemét a fehér tarajú kék vizeken:

Semmi, semmi...

A kelő nap első sugaraira elsápad a hold véres arca. Lassanlassan a köd is oszladozik. A fekete sötétséget ibolyaszínűre festi át a nap és lágyan betakarja fehéren átlátszó párafátyollal. Néha megmeglebben a fátyol. Ilyenkor kápráztató fény gyúl az ég alján, hol vörös, hol sárga, hol zöld, hol narancsszínű. A kadét a szeméhez kap. Vibrál a horizont, mint egyetlen óriás lidércfény. A szél is beleszól ebbe a színjátékba. Finom rózsaszínű homokfelhőt sodor a tünő pára helyébe. Mintha csipkével akarná beszegni a szivárványos legyezőt, amelyet az emelkedő nap mind szélesebbre nyit sugaraival az égen. Később elhalványulnak a színek. A szél egyre erősödik. Megvirrad. És nevető, boldogan szétáradó világosság kezdi meg uralmát Afrika sötétségén.

A hullámok mind magasabban járnak, a víz át meg átvágtat a hajó testén és az őrtornyon. A kis kadétnak oda kell magát kötöznie.

Harmadnapra a görög szigetek között járt az U. 105. Hátha a szmirnai vonal jobb az alexandriai vonalnál. De megint csak meddő várakozásban multak a napok. Aztán, végre... Június tizenegyedikén történt. A nap delelőn állt. Északkeletről nagy sebességgel halvány füstoszlopok közeledtek. Az emberek hirtelen összefutottak a fedélzeten és mind arra felé néztek:

— Lehet vagy nyolc-tíz hajó. Talán több is...

— Lemerülni!

A kis kadét gyerektekintete egy pillanatra megkapaszkodik az élő napsugarakban, mintha mindentől búcsúznék, azután lezuhan feje felett a csapóajtó és ő elfoglalja őrhelyét a torpedócsövek mellett. Rettentő hosszúnak tetszik az idő, pedig félóra sem telt el.

Odafentről, a torony belsejéből kurta, kemény csengéssel esik le a parancsnok szava:

— Jobbra fordulj! Kész a torpedó?

Kis csattanás hallatszik. A kadét összeszorítja a fogát. Most... A torpedó elhagyta hüvelyét, már rohan... nyolcvan kilométeres sebességgel, szalad az entente-flotta egy büszke hadihajója felé... Huszonnégy másodperc... Újabb csattanás. Tompán szól, mint mikor két hatalmas kesztyűs férfikéz tapsra verődik.

A parancsnok még a periscopnál áll és lent a mélyben már mindenünnen visszhangzik: Megvan! A lövés derékban érte a hajót!... Mint rövid, hirtelen ütések megint hullanak a parancsok:

— Gyors merülés! Ötven méter! Kormányt egészen balra!

Az U. 105. még lent sincs az ötven méteres mélyben, már körös-körül kisérteties robbanások hallatszanak. A hajó fölött gyors hajócsavarok zaja kelepel. A megtámadottak keresik a támadót, kis aknákat és bombákat robbantanak körülötte.

— Hatvanöt méter! Kézi géppel kormányozz! Csak egy motor járjon!

A búvárhajóban minden lélegzet fennakad. Még a kézigép is csak fojtottan dohog. A villanyfényes sárga félhomályban idegenszerűen megmerevülnek az arcok.

A kadét szíve összeszorul. Az édesanyjára gondol. Tegnap írta neki: «Jó, csendes, biztos helyen leszek... kedves kis mama, aztán vigyázok is magamra...»

Olyan most, mint a gyerek, aki estében megütötte magát, de csak jóval később sír fel, ha valaki figyelmezteti a fájdalmára. Eddig feszült idegekkel, fegyelmezetten teljesítette kötelességét. De most, ezek az óvatos kommandók és rendszabályok, a halálosan komoly arcok, teljes valóságában jelenítik meg előtte a veszélyt. Sebaj, a remélt diadal mindent megért. Vajjon mi lesz az ára? Bár kissé szégyelte magát, mégis érezte, milyen vad erővel ragaszkodik fiatal életéhez. A tikkadt, forró levegő reszketett a szeme előtt. Szerette volna izmos vállával szétvetni az acélfalakat. Azután ki ebből a vizes pokolból.

Hanem azért csak állt, állt mozdulatlanul, mint a többi mind. És a nagy mozdulatlanságban lassanként csodálatos nyugalom szállta meg, valamilyen megfoghatatlan bizonyosság, hogy őt nem érheti baj, ő rá vigyáznak...

Az idő mértéke elveszett. U. 105. ide-oda fordult, irányt változtatva, mint a nyúl, amelyet agár kerget.

És közben a nagy mélységben, a vizek súlya alatt, meglazultak a csapóajtók és tömítések gummikarikái. A búvárhajó belsejébe víz kezdett szivárogni, kövér cseppekbe gyült a fehérre festett vasfalon s egyszerre megeredt, mint az eső. A kadét és őrségen lévő társai, gummikabátjuk kámzsáját a fejükre vetették. A leszaladó víz pedig mind magasabbra emelkedett a hajó fenekén.

Ha néha elült az üldözők zaja, kissé feljebb merészkedtek, kiszivattyúzták a becsurgott vizet. Azután vissza a mélységbe, egyre mélyebbre...

A kis kadét nehezen lélegzett, a levegőtlen melegben valami befelé nyomta a dobhártyáját, fejében pattanásig feszültek az erek. A vaskoporsó a tengerfenéket surolta. Mennyi ideig tartott? Egyszerre belecsapott az időbe a parancsnok hangja. Megint lihegve zakatoltak a gépek. Most már felfelé szállt a búvárhajó. Az üldözők elvesztették prédájukat.

... Közel ötheti út után zeneszóval várták a hadikikötőben az argonautákat. Az aranygyapjú: egy hadihajó, két szenes gőzös, egy nagy vitorlás: a tenger fenekén. A kadét levelet olvasott: «Kedves, jó, kicsi fiam! Hiába titkolózol, az anyád szíve mindent megérez, tud, sőt lát

is ! Jól megjegyeztem a napot. Június tizenegyedikén délben azt hittem, tovább nem bírom, megreped a szívem. Átmentem a templomba a Boldogasszony oltárához. Jóformán önkívületben térdepeltem ott. Nem tudom hogyan történt, hirtelen egy szelíd, halavány arcú férfi fogta a kezemet. És én felkiáltottam : A fiam, nem engedem a fiamat, Uram, mentsd meg őt ! . . . — Megmentette őt a Te hited ! — szólt ő csendes mosollyal — jer, kövess ! — Lebegve szálltunk az ürben, messze, messze a tengerig. És ekkor megismétlődött a bibliai csoda. Az Úr Fia biztosan járt a vizen és megszünt az én szívemnek háborgása. A szabad kezemmel erősen fogtam a Te kezedet, kicsi fiam. Megmenekültél ! Késő este tértem eszméletre ott az oltár előtt. A sekrestyésünk nem mert háborgatni. Nem először látott így, amióta elmentetek . . . Egészen sötét volt, mire haza értem. Apa várt. Megjött. Mikor érkezel? Irj ! . . .»

A kis kadét szabadságot kapott. Mehet, mihelyt megírta a hivatalos jelentést. Nekiült, mint az iskolásfiú a feladványnak és szörnyen igyekezett : hajózás, útvonalak, legénység, élelmezés, térképek . . . már a technikai résznél tartott . . . «A hajótest és felszerelése nagyszerűen megfelelt várakozásunknak. A víz alatt csaknem mindig ötven, hatvan méter mélységben megtett közel százhúsz tengeri mérföldet és az összesen ezerháromszáz mérföldes utat jól állta. A próbatorpedók a legsikerültebb alkotásnak bizonyultak a tengeralattjárókon való alkalmazásra . . .»

A hajógyár egyik mérnöke ment el mellette. Brutális örömmel köszöntötte a kadét háta mögött álló parancsnokot. Mint aki büszke a munkájára és biztos a dolgában, úgy kérdezősködött a technikai részletekről.

— Igen, igen — mormogta a parancsnok — ma már csak egy csoda van a világon : a modern technika !

— Az ám — mondotta a mérnök fölényesen — és ennek a csodának köszönik az életüket.

A kis kadét abba hagyta az írást. Ő más csodára gondolt.

. . . «Az Úr Fia biztosan jár a vizen» . . . *Captain.*

NYÁRI BÁL.

Sárossy az ebédlőben ült, az óriási diófaasztal mellett s nagyokat fujt. Délután hat óra volt s a júliusi hőség nagy gomolyagokban hömpölygött be a mezőkről, hol egész nap égető forrósággal perzselte a búzakalangyákat. A ház előtti jegenyesorban csak épen, hogy megbotlott a melegség árja, mint kis zátonyon a tengerhullám, hogy még nagyobb erővel csapjon le a hófehér falakra, beáradjon a szobákba s zsibbasztó bágyadtsággal öntsön el minden eleven teremtést.

Sárossy előtt tisztességes unitárius pohárban vizes bor csücsült, de hozzá sem nyult.

Kiabálni kezdett:

— Zsuzsi, Zsuzsi, hij az árgyélusát be kutya meleg van! Erigy, ereszd le a kútba ezt az üveget!

A szalonból kiszólt a felesége:

— Géza, az Istenért, hiszen mindjárt indulnunk kell. Öltözz már! A városban jégbehűtött sört ihatsz.

— Kell a kutyának — dörmögte Sárossy, aztán a hálószobába ment, levetkőzött, bedugta fejét a mosdótálba, pacskolta mellét és derekát; beleszuszogott a vízbe, hogy csak úgy szörcsögött; veresre dörzsölte bőrét a kendővel s belebujt a kikészített szalonruhába.

Kiment a verandára s odakiáltott egy surbankó legénynek:

— Húzd fel a vedret, héj!

Jó hideg italt kevert s élvezettel nyelte a hűvös kortyokat, aztán letette a poharat s a szalonba akart nyitni.

Felesége tréfásan támasztotta meg hátával az ajtót:

— Maradj csak ott, Géza, amíg öltözünk!

A két leány a diványon ült s még csak ing volt rajtuk.

A Nusi veres haja szétfolyt a vállán s hófehér börén úgy világított, mint a kiömlő parázs. Fehér selyemharisnyát húzott s előrenyujtotta vékonyka lábát, hogy jól megfeszüljön rajta, felrántotta a cipőcskéket, felugrott a diványról s magára kapta egy perc alatt a ruháját, a tükör elé ment s furcsa kontyba csavarta haját.

— Készen vagyok! — mondotta s nénje mellé állott.

Anyja végignézte s megcsóválta a fejét:

— Jaj, Istenem, Nusika, milyen frizurát penderítettél! S hogy áll rajtad a ruha? Mintha villával hányták volna fel!

Jolán a szoba közepén állott, felvette füzőjét s kifujta magából

a levegőt. Az egyik zsinórt megfogta Zsuzsi, a másikat az anyja s összehúzták rajta a páncélt. Aztán felvette ruháit s diadalmasan állott a tükör elé.

— Na, bejöhetsz, Géza! — kiáltott ki a mama.

Sárossy benyitott s szemügyre vette a leányokat.

— Te, Nusi, olyan vagy, mint Cili, a sárga macska verekedés után.

Nusi kacagott s lecsapta magát egy székre.

— Az anyja rákiáltott:

— Te, összegyűröd a ruhád!

Jolán méltósággal forgatta meg magát a szobában, mintha a «Pesti Bazár»-ból lépett volna ki, egy ránc nélkül állott rajta a ruha tetőtől-talpig fehéren. S hiába simult reá szabályosan mindenütt a selyem, hiába szorította le derekát a füző, a hatalmas, dús élet kikiabált a ruha alól s nevetett, harsogott az egész leányból az egészséges fehér hús, mely a vállaknál torlódott a ruhából, mint csatornák közül a tavasszal megáradt folyó.

Sárossy jólesően nézte. Keresgélt az emlékezetében valami verset, két-három sort, hogy rákádenciázza Jolánra.

Kapkodott Vörösmarty, Arany, Petőfi után, egy-egy szó eszébe is jutott: rózsaszirom-, tejfehér-, habváll, de sehogy sem akart összeállani a rím s ahogy nézte Jolánt izmos fehérségében, az a hároméves fehér tehene jutott eszébe, amivel díjat nyert a kiállításon s szívből, őszintén mondta:

— Te! Olyan szép vagy, mint a Csendes!

Nusit majd felvetette a kacagás, Sárossyné egy kicsit haragosan szólt rá:

— Ne gusztustalankodj, Géza!

Előállott a kocsi, feltelepedtek s megindultak.

A nap már kiadta erre a napra áldott melegét s valami alig sejthető sárgás fátyolt körített maga elé. A dombok árnyékot dobtak magukról a völgyi rétekre, a tarlókról galambok röppentek fel s a falu felé húztak gyors szárnyalással.

Sárossy a bakkon ült, nézte az áldással terhes mezőket, aztán a lovakat s figyelte a lépésüket. Elbóbiskolt s észre sem vette, hogy a városban vannak.

Csepregiék előtt megállottak. A kocsizörgésre az egyik Csepregi-kisasszony kikukkintott a függöny mögül, aztán csengő kiabálással harangozta be a házba:

— Itt vannak Sárossyék!

Az öreg Csepregi mély basszusa orgonált a verandán:

— Szervusz, Géza!

Kihúzta az asztalfiókot s egy pakli kártyát csapott az asztalra, a szivaros skatulya mellé.

Amíg keverte, megkérdezte:

— Készen vagy az aratással, komám?

— Fertig, hálistennek, holnapután már hordanak.

Felhajtott egy pohár savanyúvizes bort, csettintett egyet s folytatta :

— A mult héten ugyan egy kicsit bolondoztak az emberek nálam is, Gazsinál is, hogy hát két piculával több legyen a napszám, meg délebédre is legyen pálinka. Azt mondtam, hogy fene, aki megeszi ! Megkapjátok, ami jár, egyebet egy fokhagymát se ! Pálinkát délre ! Hallottál ilyet ? Estére való az. Akkor aztán aludjanak tőle, ne hallgassák annak a kódorgó pesti cucilistának a maszlagjait !

Mert ha bolondulnak, csak ők huzzák a kurtát. Revolúciót nem tűrök ! Addig okoskodtak, amíg üzentem Pistának, kijött négy csendőr, azt a pesti tekergőt elvitték, erre aztán csend lett. A végin azért mindegyiknek megtoldtam ötven krajcárral. Jószántamból ! De revolúciót nem tűrök !

— Nem azt ! Azt nem ! — helyeselt Csepregi. — Amíg Pista itt van, nem is lesz itt revolúció. Olyan főszolgabíró nem is volt, mióta az öreg Fricsay meghalt. Hogy Gál Gyuri ? Ugyan ! Piszlicár ember ! Na ! Mid van, komám ?

Ivott egy kortyot s gusztálni kezdte a kártyáit.

A nők elvonultak, hogy a hátralévő óra alatt elvégezzék szépségükön az utolsó feltétlenül szükséges simításokat s mikor kilenc órakor, indulásra készen megjelentek a verandán, az öreg Csepregi összeseperte a kártyákat, falt még egyet a hideg disznóhúsból, összeütötte a poharát a Sárossyéval s azt mondta :

— Készen vannak az angyalok ! Mehetünk !

Ősbudavár összes termei ki voltak világítva, a bálterem pedig tündökölt, mint a mennyország.

Az udvaron a falusi uraságok kocsii állottak, a lovak csendesen ropogtatták a zabot, a kocsisok diskuráltak. Az öregebbje lustán szortyogtatta a pipaszárat, a legények az ablakpárkányokra csipeszkedtek s támogatták a szolgálókat, hogy azok is lássanak valamit.

A bálteremben már gyantázott a cigány, a primás a banda felé fordult, már ott sajgott az ujjabegyében a «Marosszéki piros páris», de nem lehetett hozzákezdeni, mert a nagybőgős kiszökött az ivóba s már a tizedik spriccert kurizálta magába az uraktól. Becipelték az öreget s egyszerre csak tele lett a terem muzsikaszóval, hogy megrészegedtek tőle az emberek, mint tavasszal a barackvirág szagától a méhek.

Mikor ott tartott a banda, hogy : «Hej, piros az én rózsám is», már mind a két Sárossy-leány táncolt. Nusi egy cigányképű aljegyzővel járta, Jolán Pernyey Ákossal, akinek óriási tölgyfatermete épen odaillett az ő dús teste mellé.

Ákos négylovas hintóval hajtott be a városba, bolondjára, ahogy szokott. Az egyik csikónak megcsikkant az első lába, erre mérgében, ahogy megérkezett, megivott két üveg pezsgőt s az első csárdást már úgy táncolta, hogy majd betörte a padlót.

Az öreg urak kimentek az ivóba, egy darabig diskuráltak, politizáltak, míg az alispán közbe nem kiáltott:

— Ki oszt, urak?

Erre az igazi mély bölcseségre egyszerre vége lett minden vitának s a lapgusztálásban enyhe béke és barátság szállta meg a lelkeket.

Bent állt a bál. A mamák körbe ülték a termet, figyelmesen néztek a leányok után s közben kis, mérges pletykanyilacskákat eregettek ide-oda.

Sárossyné az alispánnéval s Csepreginével a kis emelvényről, mint örökölt trónról nézte végig a báltermet.

Hirtelen méltatlankodva szólt az alispánnéhoz:

— Te, Anna, az Isten szerelmére, hogy kerül ide az a finánc?

— Ugyan! Hol van?

— Ott, ott!

S valóban, a vármegyei iktató feleségével ott forgott a finánc, egy ragyásképű, feketebajuszú, hatalmas testű ember.

Az árvaszéki elnökné odahajolt az asszonyokhoz:

— Bagosi szemlész, a pénzügyigazgatóné kegyeltje. Biztosan ő küldetett neki meghívót!

A pénzügyigazgatóné távol ült tőlük, sovány, magas, dúltarcú asszony. Odanéztek, összemosolyogtak, aztán Csepreginé megjegyezte:

— A finánccát otthon hagyhatná!

Szegény finánc pedig, mivel sem törődve, úszott a táncban, a finom női testek és illatok között, mintha álmában egy jószagú tengerben fürödnék, melynek vize minden érzékét külön csiklandozza. Most Sárossy Jolán után néz s a nagy fehér leánytest vonja maga után, mint világítótorony a hajót fullasztó nyári éjszakán. Odamegy és felkéri. A leány elbiggyeszti száját, de indul a táncba. A finánc ripacsos arca kigyullad, mint kánikulában a felgyujtott tarló; a forgó tömeg részegre lökdösi testét a Jolán izmos testéhez; ha felnéz, két fekete szemet lát, miknek mélyén a lefojtott leánytűz remeg; ha lenéz, habos fehér hús villan szemébe, mint egy forró hegyorom, miből vad, bódító illatok szállnak felfelé.

És ez az illatos, gömbölyű váll, mint a mágnes vonja-huzza fejét lefelé. Most! Most! Feje lehull, szája vonaglik, ajaka a leány vállát érzi és fogai görcsösen kapnak a húsba.

Jolán borzasztót sikoltott. A zene megállott, mintha a levegőben ragadt volna; minden ember a terem közepére tolongott, ahol Jolán állott. Vállából csurgott a vér s végigfolyt húsos karján.

Az asszonyok sápadtan kérdezték:

— Mi az? Mi történt?

— Megharapott! — mondta Jolán s görcsösen sírni kezdett.

— Örült! Vadállat! Üssék agyon! Dobják ki!

Visítottak, kiabáltak, a finánc pedig falfehéren és mozdulatlanul meredt maga elé.

Pernyey Ákos szó nélkül átfúrta magát a tömegen s hozzálépett. Megragadta a kabátját s rántott egyet rajta. A finánc, mintha csak most ébredne, szembenézett támadójával s öklét az Ákos mellének feszítette.

Pernyey egyet rántott rajta, a nagy test elesett s hiába vergődött, rugott, Ákos a mellére térdelt s ütötte a fejét, ahol érte.

— Harapsz ? Te dög ! Kisasszonyokat harapsz ? Nesze ! Itt az öklöm, harapj ebbe !

És rávágott a ragyás arcára, hogy elömlött rajta a vér és ütötte, öklözte, ahol érte.

— Jaj, Istenem! Megöli ! Huzzák le róla ! — kiabáltak az emberek.

Pernyey feállott, megrázta magát, kiment az ajtóba és kiáltott :

— Pista, Pista, hé !

Mikor a kocsis bejött, azt mondta neki :

— Vigyétek ki innen ezt a dögöt !

A tánc sehogysem tudott megindulni. Jolán sírdogált, az asszonyok szörnyülködtek :

— Ilyen szégyen, ilyen szégyen !

A vén Várszeghy báró simított egyet a parókáján és Jolánhoz lépett.

— Fáj, Jólánka ? — kérdezte.

— No, nem baj ! Meg kell csókolni a kisleánynak, mindjárt nem fáj !

Odahajolt s finoman, alig érezhetően reácsókolt a harapás helyére.

Jolán szepegve mosolygott, Csepreginé andalogva sóhajtotta :

— Ó, milyen gavallér ez a Várszeghy !

A cigányok reá kezdték :

«Ritka búza, ritka árpa»...

S kivilágos kivirradtig tartott a régi, drága magyar bál.

Sipos Domokos.

MEGHAJTOM AZ ERDŐT MÉGEGYSZER!

Meghajtom az erdőt mégegyszer!
Lássuk: van-é számomra titka?
Valami rejtett, szép ajándék,
méltó acélos nyilaimra ...

Meghajtom mégegyszer a sűrűt,
lapos tarisznyám vadra vágyik,
átcserkészem a Jósors-erdőt
az utolsó cserjéig, fáig ...

S ha látom: meddő minden ösvény,
összetöröm a büszke íjat,
eldobom üres vágytarisznyám
s itthagylak, csodás erdőillat!

És letörlök talán egy könnyet,
de erős szívvel, meg nem törve
a régi, rozsdamart ekével
kiballagok a búzaföldre ...

Töröm a rögöt. Ó, ez áldott!
Itt nem könny lesz a munka bére,
cserfaág itten nem terem,
de gondom, vágyam kivirágzik
illatos, fehér, szent kenyérbe! *Agyagfalvi Hegyi István.*

A TÖLGYFA.

A CSEHEK kétfelé vágták az Öltevényi-birtokot. Az öreg Öltevényi fiát a háború hulláma nyelte el. Az öreg a fia özvegyével s két szép unokájával élt a megtépázott birtokon. Az anya az ablaknál ült. A nap már tünőben volt s a hatalmas tölgyfa lombjait, mely ott állt több évszázad óta, pár száz lépésnyire az ablaktól arany-ködbe burkolta.

János, az öreg inas belépett a szobába. Lábujjhegyen jött-ment, ahogy régesrég megszokta. Az anya felé fordította a fejét, aki kérdőn nézett rá :

— Fölkelt édesapa?

Az inas valamit letett a pohárszékre s bólintott :

— Fölkelt. A tornácon üldögél.

Az anya arcán aggodalom sötétlett.

— Félek, János. Édesapa nagyon szótlan mostanában. Magába zárja a fájdalmát.

— Hát, instállom, a nagyságos úr alig tudja elviselni, ami velünk történt. Elveszíteni a fiát, a hites feleségét. Aztán széjjelszakították ezt a gyönyörű birtokot. Még jó, hogy a kastélyt meghagyták. A kutyák !

Az anya feje szomorúan lebukott. Kívülről hirtelen lábdobogás hallatszott. Az asszony fölneszelt s kigyúlt az arca :

— Csak ez vigasztal. Ez a két fiú.

Az öreg inas szeme is felcsillant.

— Jönnek, instállom. Mint a csikók. Hej, ha a fiatal nagyságos úr most látná őket !

Hirtelen betoppant a két fiú a szobába. A nagyobbik az anyjához futott s izgatottan mondta :

— Rossz hírt hozok, édesanyám. A csehek kivágják a tölgyfát !

Az anya arca hirtelen elfehéredett. Felpattant a székről s elfulladva kérdezte :

— Mi? Mit mondtál?

A fiú fölhevülve folytatta :

— Putnoky Józsi beszélte, a jegyző fia. Semmit sem lehet tenni. A tölgy a határon áll, a csehek részén. Árkot akarnak húzni s a tölgyfa beleesik.

Az anya reszketve pillantott az ajtó felé, aztán a fiúk felé fordult :

— Vigyázzatok ! Egy szót se nagyapának ! Tudjátok, hogy imádja ezt a fát. Sok boldog emléke fűződik hozzá.

Izgatottan az ablakhoz lépett s becsukta az ablakot. Aztán a tanácstalanul tipegő két fiúhoz fordult:

— Legyetek okosak, Sándor, Pista. Én megyek a faluba. Talán mégis tehetünk valamit.

Hirtelen kisietett a szobából. A fiúk remegve összesímultak.

Az ajtó előtt lassú lépések hallatszottak. Az öreg inas halkan megszólalt:

— Jön a nagyságos úr.

Ezzel elcsoszogott egy másik ajtón. Öltevényi botjára támaszkodva, komor arccal belépett. Végigmérte a fiúkat, aztán az ablak felé pillantott:

— Ki csukta be az ablakot?

A nagyobbik fiú, Sándor hirtelen az ablak elé állt, mintha el akarta volna takarni az ablakot s nagyapjára pislogatva dadogta:

— Senki... azaz, hogy...

Öltevényi ingerülten megmozdult.

— Mit csukogatjátok azt az ablakot? Nem elég enyhe az idő? Most száll le a nap arra. Látni akarom még...

Leereszkedett egy székbe, maga elé nézett, aztán felemelte a fejét s gyengédebben folytatta:

— Látni akarom a tölgyfát, hisz nemsokára lehull a lombja.

Felemelkedett. Az ablakhoz lépett s reszkető kézzel kinyitotta az ablakot. A két fiú összenézett s megdobbant a szívük.

Öltevényi kinézett az ablakon. A tekintete végigszállt a tarlón, a tölgyfáig. Belesímult pillantása a napszállat aranyába. Nézte, nézte a komor, vén fát s föleszmélt, föllelkesedett.

Aztán egyszerre a fa felé mutatott:

— Nézzétek, hogy pereg az aranyszínű levele. Ó, milyen vén ez a fa!

Egy kicsit visszahajlott a feje a fiúk felé s fájdalmas mosollyal kezdte:

— Még láttam az erdőt, amiből itt maradt. Mert ott is ő volt az első. Király volt a fák között! Egy szarvast ejtettem el egyszer alatta. Ott vertük csapra a bort. A kürt zengett s estefelé jött a cigány. Jött kocsin nagyanyátok... Akkor még leány volt. Gyönyörű leány volt!

Felsóhajtott. Karjait a pirosló ég felé tárta.

— Ó felhők, hová szálltatok? Szép virágok, hova omoltatok? Boldog pillanatok, hova tűntetek?

Könny csillant meg a szemében. Sándor gyengéden hozzásimult.

— Nagyapa!

Pista az ablakhoz lépett s az ablak kapcsa után nyúlt.

— Talán most becsukjuk?

Öltevényi nyersen rászólt:

— Nem! Mit akarsz, tudod, hogy estefelé szeretem nézni. Az az életem, hogy emlékezem.

Kimutatott a tölgy felé.

— Ő tudja! Hányszor zúgott lombja a fejem fölött. Majális volt. Jöttek a jóbarátok. Szép asszonyok, leányok. Mit tudtok ti? Kérdezzétek meg őt! És vegyétek le a kalapotokat.

Reszketett a hangja, ahogy tovább folytatta:

— A fa alatt aludtak egyszer kuruc vitézek: magyar szabadságról álmodtak. A fa alatt pihentek vitéz honvédek. Magyar szabadságról regéltek. Álljatok a fa alá ti is! Álljatok a fa alá minden este s imádkozzatok a hajnalért! Hisz ez alatt a fa alatt üldögéltem vele, a fiammal, az apátokkal is. Ott üldögéltünk sokszor s körülöttünk boldog, nagy Magyarország. Elnyelte őt is, az országot is a nagy vihar: a világháború. Csak egy volt a milliók között, de nekem mindenem. És miért? Azért, hogy az ablakból cseh rablók röhögését hallgassam? Ezért? Az anyja utána halt s még a sírjukhoz se mehetek, hiába hozattam a holttestét haza.

Öltevényi leereszkedett egy székbe s fejét a két kezébe fogta. A fa felől neszelt valami s egyszerre fejszecsapások hallatszottak, tompa, egyenletes, halálos dübörgés, mint a föld alól hangzó komor dobbanások.

Sándor hirtelen az ablakhoz lépett s az ablak szárnyait berántotta. Pista szíve vert, zakatolt, megfogta Öltevényi kezét.

— Nagyapa! Menjünk ki a tornácra! Nagyapa!

Öltevényi megemelte a fejét. Kifelé figyelt, majd felpattant s az ablakon keresztül a tölgyfa felé meredt a szeme. Rekedt hangon felordított:

— A cselákok! Kivágják a tölgyfát!

Sándor könyörögve fordult Öltevényihez:

— Nagyapó! Menjünk innét, nagyapó!

— A puskámat! — harsogta Öltevényi.

Ezzel beverte botjával az ablakot. A vér a fejébe tódult, a teste izzott, ahogy a tölgyfa tövében csapkodó csehek felé jajdult a hangja:

— Hitvány rablók! Föld piszka, ti! Megálljatok!

Lázasan visszafordult s a két reszkető fiú arcába vágott:

— A puskámat, kölykök! Nem mondtam?

Sándor megindult, lihegő percek zajlottak, künn egyhangúan döngtek a fejszecsapások.

Sándor sápadt arccal adta nagyapja kezébe a puskát.

Öltevényi megemelte a fegyvert, kifelé célzott, de ebben a pillanatban elhomályosodott a szeme, megroskadt a teste. A fegyver kihullt kezéből s ő a földre omlott.

Az öreg szolga berohant. Kanapéra fektették.

Öltevényi érezte a gyengéd kezek fogását, aztán zuhant, zuhant alá a sötétségbe. Szélvihar robogását hallotta, majd mintha a fejét vernék a fejszével, aztán a szíve köré melegség futott. Szeliden elcsendesedett minden. Fény, imbolygó, közelgő fény gyúlt a homályban.

Muzsika szólt, véres virág hullt, forró aranycsöppek zuhogtak az égből, amikor Öltevényi révedezve kinyitotta szemét.

Ajtó, nyitott ajtó tátongott előtte s az ajtóban, szelíd, túlvilági kék fényben egy kuruc vitéz. A fején véres kötés, fakó arcán szomorú megnyugvás, amint Öltevényi felé zengte :

— Pihentem én is a lomb alatt. Voltam szerelmes ifjú én is. Majténynál hulltam, fűbe haraptam. Ti éltek mégis ! Piros vérem folyt. Értetek is folyt. Szerelmem voltál : édes hazám ! Meghalni szebb volt, mint élni gyáván. Hordozni szégyent, tarlott föld hátán. Ne féljetek ! Lomb ha lehull is, törzs ha kidől is, földben a mag újra kicsiráz. Ezer kél újra. A föld kibírja ! Vérünk beszívta ezer éven át. Majd ültök újra, kézt-kézben tartva, boldog örömmel, friss lomb alatt. Ha a szívetek most meg is szakad.

A látomány eltűnt, trombiták harsogtak. Láng lobbant, dörgés hallatszott, fájdalmas jajszó zengett el a ház felett, amikor az ajtó előtt újra szelíd fény gyúlt ki, ott állt egy fehérarcú honvéd s véres mellére téve kezét, megszólalt :

— Ittam borát jó Öltevényieknek. A völgyben csattogott a kard. A lomb között fülemile szólt. A tölgy lombja zengett, költő lantja pengett, arcunk pirult. Vértől, tűztől az ég kigyúlt. Mi csak rohantunk, meg nem torpantunk. Repült a zászló, meg nem hajolt. Piros vérem folyt. Értetek is folyt. Szerelmem voltál : édes hazám ! Most mi is várunk. Felhőkön szállunk. Bánat felhőjén szegény hazánknak. Reméljetek ! Lomb ha lehull is, törzs ha kidől is, földben a mag újra kicsiráz. Ezer kél újra. A föld kibírja ! Vérünk beszívta ezer éven át. Majd ülünk újra, kézt-kézben tartva, boldog örömben, friss lomb alatt. Ha a szívetek most meg is szakad.

Öltevényi a melléhez kapott. A szemét lehúnyta meg újra felnyitotta. A honvéd eltűnt s előtte állt a fia. Öltevényi fel akart pattanni, de a fiú szelíd fájdalommal nézett felé, megnyugtatólag intett s ajkairól már szomorúan, gyengéden folyt a szó :

— Édesapám ! Fáj most a szíved, szép emlékezet : kocintottunk sokszor a tölgy alatt. Jó édesanyám reám mosolygott. A nap kacagott. De a tölgy zúgott s felhők szálltak el az ég alján. Csókolt Sárikám, szép ifjú arám. Trombita zengett. Ó, menni kellett. Ha tudnám : miért? A dacból tellett, az ének zengett s piros vérem folyt : szerelmes hazám. Meghalni szebb volt, mint élni gyáván. De ne búsulj, édesapám ! Lomb ha lehull is, törzs ha kidől is, földben a mag újra kicsiráz. Ezer kél újra, a föld kibírja ! Vérünk beszívta ezer éven át. Majd ülünk újra, kézt-kézben tartva, boldog örömben, friss lomb alatt. Ha a szívetek most meg is szakad.

Eltűnt a látomány. A fény rászállt Öltevényire. A fejére hullott a fény. A szemében könny csillogott s folyt lassan az arcán lefelé, amíg a lelke megbékélt.

* * *

Soká tavaszodott, de már jó meleg napok voltak, amikor Öltevényi felkelt az ágyából, botjára támaszkodva, az ablakhoz lépegetett s kinézett rajta. A menye aggodalmaskodva pislogott felé, de Öltevényi szelíden nézett vissza rá.

— Ne félj. Megszokom ezt is.

Kibámult hosszan az ablakon, arra, ahol a tölgyfa állt, ahol most mély árok húzódott. Elszállt a tekintete még messzebb, ahol a felesége, fia sírboltja volt, messze, idegen földön, messze a kék reggeli ködben felmeredő sudár nyárfák között.

Sándor lépett be, a nagyobbik unoka s egy friss tölgyhajtások közé kötött mezei virágbokrétát nyujtott Öltevényi felé:

— Nagyapa. Ma születésnapja van.

Öltevényi szeme rámeredt a bokrétára, az arca kigyúlt s remegő szóval kérdezte:

— Hisz ezek fiatal tölgycsemeték? Hol szedted, fiam?

A fiú az ablakon keresztül arra felé mutatott, ahol valamikor a tölgyfa állt:

— Ott, nagyapa, ahol a tölgyfa volt. A makk az ősszel lehullt a vén fáról s tavasszal ezer meg ezer pici tölgycsemete hajtott ki, ahol a cselákok feltúrták a földet.

Az öreg Öltevényi szeme elfátyolosodott, fölfelé nézett, mintha az égre bámulna s reményben fürdő áhítattal susogta:

— Ezer kél újra! A föld kibírja! Vérünk beszívta ezer éven át. Majd ülünk újra, kézt-kézben tartva, boldog örömben, friss lomb alatt. Ha szívünk most meg is szakad.

Pásztor József.

POÉTASORS.

Mi tűz vagyunk. Őrtűz a végeken.
Magunkban égünk itt a végtelen
Nagy árvaságban.
Gyilkos eső ver, oltana a szél is,
De piros tőlünk az ég alja mégis.
Ám meg nem látja senki.
Az Úr felőlünk így ítélkezett,
Amikor meggyujtotta a tüzet.

Magunk vagyunk tűz s élesztője tűznek,
Utolsó láng s utolsó Veszta-szűzek.
Végül kiégünk.
És azután?
Loboglunk, elloboglunk.
S még hamvunkat sem gyüjti össze senki.
De mégis: égtünk!
És unokái szebb, jobb századoknak
Az emlékünknél melegedni fognak.

(Arad.) *Kövér Erzsébet.*

ELVEK ÉS MŰVEK

Hevesy Andor: Beethoven. Franciából fordított könyv. Tartalmát csak eredeti címe fedi («Beethoven vie intime»), a magyar cím többet igér, mint amennyit ad. A nagyotmondó cím túlzását mérsékli és ellensúlyozza az előszó igénytelensége. Mennyi könyv Beethovenről! Egy része adatok gyüjteménye, más része költői elképzelés. Ennek a nagy és fájdalmas életnek részletei mégis (!) mélyen megindítóak. Két, majdnem ismeretlen forrásból merítettünk, hogy feltámasszuk és magunk elé idézzük ezt a nagy szellemet. Az egyik forrás: a bécsi rendőrminisztérium levéltára; az ott talált iratokat mostanáig egyetlen egyszer használták fel a Beethoven-perben. A másik forrás: Brunsvik Teréz grófnő iratai, «melyeket szerencsések lehettünk a pálfalvai kastély levéltárában megtalálni». Csakhogy a rendőrségi iratok majdnem semmivel sem járulnak hozzá a Beethoveni-kép hátteréhez. Beethoven egy-egy ismerősének pénzügyi zavaráról, kisebb kihágásáról, útlevélkérelméről szól egy részük, másrészt akkoriban divatos kémjelentéseket tartalmaznak kalandos grófnőkről. E 4—5 esetnek semmi köze sincs a Beethoven-«perhez». Még szerényebb a pálfalvai levéltár szerepe. Ez a forrásmegjelölés egyetlen egyszer olvasható a jegyzetek között, Brunsvik Teréz naplójából való néhány rövid idézetnél: «Téged választottalak, Lajos, a milliók közül». De nyomban kiderül, hogy ez a Lajos sem Beethoven, hanem egy bizonyos Migazzi Lajos, Brunsvik Teréz reménytelen szerelme.

E néhány adat érdekességénél azonban jóval többet nyujt a könyv. Eleven életrajz, mely az «adatok gyüjteménye» és a «költői elképzelés» között a legjobb helyet foglalja el. Adattára igen gazdag, friss és színes. Lichnowsky herceg gyakran tett látogatást «a hirtelen haragú költőnél, aki elmélyedve munkájában, néha magára zárta az ajtót; ilyenkor a herceg elhelyezkedett a szabó mellett és nyugodtan várt; ezalatt Beethoven a süketek hangosságával énekelte azt a melódiát, amit épen papirra vetett». «A tiszteletreméltó Stadler abbé, aki egyetlen Schupanzigh-kvartettről sem hiányzott, azonnal felállt és távozott, amint egy Beethoven-szerzeménytkezdtek játszani.» «A császár is szerette a zenét. Minden este egy kis gordonkakoncert volt a bevezetője férji kötelességeinek... Meggyőződött róla, hogy Beethoven művészete ilyen szempontból nem volt rá ösztönző hatással.»

Ami a képzelt elemeket illeti, a lehetőségek tág mezején a valószínűség legszűkebb körében marad. A «halhatatlan kedves» kérdésének megoldása nagyszerű. Fejezetépítkezése is, mely az egész művön keresztül jellegzetes, itt a legsikerültebb, mikor a két rejtélyes kedves kezdődő és múló szerelmének gyér adatai közé szimmetrikusan illeszti be a hős életének prózai eseményeit. («Nyáréji álom» és «Jozefin, a vigasztaló.»)

Mindezek ellenére elégedetlenül teszszük le a könyvet. Beethovenről nem lehet csak életrajzot írni. Minél tovább időzünk a ruhatárnál, minél többször halljuk, mit evett, mit ivott Beethoven, annál hangosabb lesz a kérdés: mi volt túl ezeken? Szerzőnk ugyan felel rá Grillparzerrel: Művész volt és ami volt, csak művészete által lett. De a könyvben ezt a Beethovent nem látjuk. Műveiről ritkán esik szó. Nagy ácscerucával írta őket s a legszebbeket családi veszekedések, háztartási gondok és egészségi zavarok közt, ennél több mondanivaló nincs róluk.

Könnyű, kellemes olvasmány ez az «intim» életrajz. Igazi francia könyv.

Kerényi György.

Kőrös Andor: Forgószél. (Regény. Genius-kiadás.) Szeptember végétől március végéig sohasem telik el több félesztendőnél s nem telt el akkor sem, mikor a szeptember elé az 1918-as, a március elé pedig az 1919-es évszámot írtuk. De érzésünkkel, szenvedéseinkkel mérve ez a félév egész korszakkal ért fel, mintahogy félórányi lidércnyomásos álomban is néha egész kötetre való borzalmat élünk át. Egész kötetre való *histoire contemporaine*-t tárt elibénk

hazánk életének ama szégyenletes hat hónapja is: az infernális rejtekéből ránkszabadított «forgószél» évada, mely felkavart mindent, «min üdvösség zamatja semmi sincs.» Fonák eposznak lettünk kényszerült olvasóivá, mely a fegyvertelen tehetetlenség harcát mutatta be a felfegyverzett elvetemültséggel.

Kőrös Andor a művészet eszközeivel iparkodik e beteglelkű korszak lelkéhez férkőzni, képzelemszőtte mese keretében költőileg ép-egész testet adni a kortársakban fájó össze-visszaságban, töredékesen élő hangulat- és élményemlékeknek. Nehéz vállalkozás ez s a szerzőnek becsületére válik, hogy a feladatával való birkózásban egészen alul nem maradt. Emlékeiből építette fel regényét, olyan emlékekből, melyeket gyermekifjú korában, a kritikai szellem ébredésének idején élt át. Esztendőkön át érlelte témáját s fejlesztette írói készségét s most harminc íves könyvben igyekszik elgondolását művészileg megrögzíteni, vagy talán inkább: koncepciójának egyik részét, mert a regény több célzása arra mutat, hogy elbeszélésének a proletárdiktatúra életbeléptének napjával megszakadó fonalát egy újabb műben tovább akarja vezetni.

Egyelőre a «vértelen forradalom» lappangási időszakának, kitörésének, pünkösdi királyságának és véres rémuralomba fúlásának hónapjait pergeti le. A cselekmény a fővárosban indul meg, de nyomban áthelyeződik a pöstyéni hadirokkant üdülőtelepre. Ennek életéről gazdag és minden részletében érdekes miliő-rajzot kapunk: hozzá a színeket a szerző nyilván autopsziából merítette. Ide kerül iszapkúrára Csongor János, nagytehetségű szobrászművész, népfelkelő főhadnagy s itt lesz korlátlan diktátorrá egy vakmerő szélhámos, Hübsch Adolf, a katonai tömlöcből gyilkosság útján megszökött fegyenc, ki Alfons von Herder néven, császári ulánusfőhadnagyi álruhában megindul szédítő ütemű pályáján, aminőnek megfutására akkor, a desperádók fénykorában páratlan alkalom kínálkozott. Az író becsvágyát szemmellátható lag ez alakjának megformálása sarkalta legjobban s benne sikerült is a zavarosban halászók örök típusának egy érdekes és eléggé életszerű változatát megteremtenie; rajza különösen akkor eleven és meggyőző, amikor közvetlenül, szűkszavú drámaisággal jellemez, magyarázgatások és reflexiók nélkül, minőkkel néha feleslegesen s némi fiatalos körülményességgel terheli meg az elbeszélést.

Ily kívülről mutogatás és magyarázgatás Hübsch-Herder szerepeltetésében ritkább, mint a többi alakokéban; ezt a figurát az író szinte természettudományi érdeklődéssel figyeli meg apróra, nem csoda, ha azután mi is úgy bámuljuk, mint valami exotikus ragadozót, a *bête humaine* egy ritka példányát. Története: egy programmszerű gazember programmszerű karrierje. A richardi vallomást: «elvégeztem, hogy gazember leszek» — bízvást magáénak vállalhatná ez a Hübsch-Herder is, kit aztán a regény derekán, a «nemzeti» jelszavú forradalom mézesheteiben már Horvát Aladár név alatt látunk viszont Budapest városparancsnokául, a befejező szakaszban pedig — ősei nevéhez visszatérve — a bőrkabátos Lenin-fiúk vezéreként, a Batthyány-palota kapujában.

A színmagyar Csongor karakterrajza jóval ingadozóbb és homályosabb. Benne a szerző a világháborúban kimerült idegű magyarság végzetes kiszolgáltatottságát kívánja megérzékíteni, de ezt az alakját kevésbbé látja és érzi, mint inkább csak úgy konstruálja. Ez a Csongor Szabó Dezső *Elsodort falu*jának hősével tart némi rokonságot, abban is, hogy sorsában szimbólumot kellene éreznünk; csakhogy Kőrös nem a szimbólikus ábrázolás embere, annyira sem, mint Szabó Dezső: ereje a reális rajzban van s ha ettől eltér, könnyen csinálttá és papirosízűvé válik. Hőse nagyfokú neuraszténiában szenved, emellett csaknem a regény egész folyamán lázas betegen fekszik, közben házasságtörést követ el, prédájául esik a «démoni» nőnek, prédájául esik a «diadalmas forradalom» útonállóinak is, végeredményben bekötött szemmel jár a világban — «er glaubt zu schieben, und er wird geschoben.»

Csongor felesége, a szenvedő Mária, lágy vonalakkal és meleg színekkel megfestett arckép, kissé konvencionális beállításban.

Végkép elhibázott és mondvacsinált a dúsgazdag felvidéki földbirtokosnőből a bolsevisták agent provocateur-évé felcsapó Vavra Anna alakja. Ez a jellemrajz megmintázás közben jóvátehetetlen törést szenvedett. A regény első felében eszménye a felszabadult lelkű nőnek, ki szabadságvágyban versenyt szárnyal a művészi ihletű Csongor Jánossal, második felében pedig lélektelen eszközévé lesz Hübsch elvtárs aljas

üzelmeinek. Annakidején eleget hallottunk a forradalom és bolsevizmus különböző «Rózsi»-jairól még «Hédi»-jeiről, de ezek a pillangók — hernyókból keltek életre s nem olyan anyagból, mint aminőből Kőrös ezt az alakját műve elején mintázni kezdte.

A második sorban álló alakokat a szerző — az impresszionista regényírók rendes gyakorlata szerint, kiktől módszerben sokat tanult — inkább csak vázlatosan rajzolja. Ezek csupán akkor lépnek az előtérbe, amikor a cselekmény megkívánja. Közülök Botos György, fiatal vegetáriánus orvosnak meg Csongor nővérének alakjában eredeti szemlélet és számottevő megjelenítő erő nyilatkozik meg, de már a pöstyéni fürdőpénztáros-kisasszony vagy a két rosszmájú Fadyné rajza meglehetősen közhelyszerű.

Általában: Kőrös akkor férkőzik hozzánk legközelebb, mikor evégett a legcsekélyebb «regényírói» apparátust mozgatja meg; néha még bevált receptekre gondol s ilyenkor mindig veszít közvetlenségéből és frisseségéből.

Máris figyelemreméltó azonban komponáló készsége; főleg ezen fordul meg, hogy testes könyvét lankadatlan érdekkel olvassuk végig. A jeleneteken túl mindig szemmel tartja s az olvasóval is meg tudja éreztetni tervének egészét.

S az elbeszélésben nagyban támogatja nyelvének jelentékeny gazdagsága és árnyalóképessége is. Nyelvi nagy hajlékonysága hellyel-közzel még az újságriport túlzott színessége felé csábítja, de — művének épen döntő fordulóin — legtöbbször máris megtalálja a biztos, természetesen adódó és költőileg igaz szót. *Rédey Tivadar.*

—

Euripides elveszett drámáinak töredékei. Ford. **Csengery János.** Töredékek fordítása igen nehéz és kockázatos vállalkozás, sőt bizonyos tekintetben céltannak is látszik. De ha Euripides «tördékeiben» lapozni kezdünk, csakhamar örömmel vesszük észre, hogy a töredékek inkább szemelvények s rájuk a mostanában olyannyira divatos «Breviarium» elnevezés is talál, avval a megjegyzéssel, hogy az itt összegyüjtött költői szemelvények Euripidesnek 56 olyan drámájából valók, melyek nem maradtak ránk egészben. Tudniillik ezek a töredékek jórészt filozófiai művekben, anthologiákban és egyéb gyüjteményes munkákban található idézetek, melyek épen tartalmi becsüknél fogva vonták magukra az illető írók figyelmét. A tisztán irodalomtörténet érdeken felül tehát a modern olvasót is megragadják a bennük kifejezett euripidesi gondolatvilág mélységével és gazdagságával. Aránylag kevés olyat találunk köztük, amelyek valóban csak gondolattöredékek, foszlányok s melyeket — ha a fordító nem törekedett volna teljességre — bátran el is hagyhatott volna, pl. a 308, 382., 383., 425., 426., 445. («mindjárt az istállóba sietett»), 468. («Hades dönt ebben») stb. Ezeknek a felvételét már csupán a filológiai szempont igazolja.

A drámák alapját alkotó mythosok és a szerkezet körvonalai csak halványan s csak a fordító gondos magyarázó jegyzeteinek segítségével rajzolódnak ki a töredékekből; de az olvasó érdeklődését annál inkább leköti a rekonstrukció kisérlete, melyben Csengery főleg Welcker, Nauck és Arnim kutatásaira támaszkodik. A leghosszabb töredéket (a Hypsipyle c. drámából) egy 1906-ban napvilágra került egyiptomi papyrus mentette meg számunkra (148—174. l.); ebben a cselekmény menete eléggé világosan felismerhető. Már valamivel nehezebben kisérhető nyomon a Phaethon (175—192. l.) cselekménye (részben szintén papyrus-lelet). A többi dráma felépítése még sokkal problematikusabb s jórészben hypothesiseken alapszik.

De a cselekmény és a szerkezet töredékességéért bőven kárpótolják az olvasót a ragyogó költői részletek s a mély okulást nyujtó gondolatok. Euripides az emberi életnek és léleknek minden titkára és fájó kérdésére rátapint. Tömör szentenciákba, közmondásszerű formákba önti véleményét és éles dialektikával bogozza ki az élet bonyolult problémáit. Az erény (600.), bűn és bünhődés (508.) lényegét elénk állítja; leleplezi az ember gonosz indulatait és gyarlóságait (58., 299.), megbélyegzi a szenvedély féktelenségét (839., 910.). Határtalan megvetéssel sujtja a nőket (500: «anyámon kívül gyűlölöm a nők nemét»; 805: «minden csapás közt asszony a legsúlyosabb»; 1045. stb.), de kétkedéssel nyilatkozik a barátságról is (1066: «nincsen barátság, mely síron túl tartana»). A szerelem hatalmát ismeri, de veszélyes kórnak tartja (340., 341., 431., 889.); a házasságkötéshez józan, okos megfontolást ajánl (319., 466., 504.), a családi élet bensőségét és tisztaságát pedig lelkesen ünnepli (901.). A születési nemességet (345.) s a gazdagságot (198., 329.,

330.) önmagában véve nem sokra tartja. Gyönyörű szavakkal áldoz a költészet és a tudomány szeretetének (902., 927: «Amely ifjú a múzsáktól idegen, Az elveszítette a multakat is, S a jövőre tekintve halott az»), de annál maróbb gúnnyal vág végig az üres rhetorika mesterségén (348: «az ékesszólás a zsarnokság egy neme»). A rabszolgasorsot részvéttel és megértéssel ítéli meg (828.), bölcs mérséklettel nyilatkozik az állami szocializmus (21.) és az államtan (277.) elveiről; borzalommal festi a háborút (728.) és megható fohászban könyörög a békéért (462.). Leszólja a túlzásba vitt durva athlétikát (284.). A külső vallásosságot elutasítja magától (793.), de kínosan vergődik a pesszimizmus kételyei közt (452.); érzi a sors félelmetes játékát (1028.) s töpreng az élet és halál rejtelmein (813.). A hazaszeretet fanatikus hittel szólal meg nála (362.). Végül valósággal tömegben ontja az okos életszabályokat s az élet minden viszonylatában helyes cselekvésre irányító bölcs intelmeket.

Az emberi szenvedélyek e nagy tragikus költőjének gondolatait Csengery János avatott és már régóta ismert műfordítói művészete méltó magyar köntösbe öltöztette. A nemes költői nyelv és a hajlékony, tökéletes forma művészi egységbe fornak össze a gondolattal. Szinte a görög stílus lehelletét érezzük a fordításon is. Itt-ott mégis bántja a fülünket egy-egy eltévedt érdes vagy erőltetett póriasság, pl. 377: «nem t'om»; 442: aj-baj»; 188. l.: «ronda füstgomoly»; vagy mesterkélt, szokatlan kifejezés, pl. 440 «negéd» («gőg, elbizakodottság» értelemben); 1037: «vetélgeni» (= vetélkedni); 1068: «keresztül *és* kasul».

A fordítást sok helyütt megnehezíti a szöveg reménytelen romlottsága vagy hiányossága; Csengery itt az értelmi összefüggésre bízza magát s szerencsés divinációval legalább a gondolatot igyekszik megmenteni.

Csengery új műfordítása méltó párja és kiegészítése régebbi görög tragikusfordításainak (Aischylos, Sophokles, Euripides). *Szabó Miklós.*

Reményik Zsigmond: Hetedik hónap. *(Új Föld kiadás.)* Nincs megnyugtatóbb, kedvesebben archaikusabb olvasmány az avant-garde írásműnél. Semmi meglepetés, semmi ujság, ami erőfeszítést kívánna az olvasótól; csupa jólismert klisé, becsületes alapossággal alkalmazott régi receptek. Megható, hogy a sok egyéni szemléletű, forradalmár ízlésű avant-garde író milyen alázatos engedelmességgel hódol a kialakult és kissé már megfakult gyakorlatnak. Reményik regénye határozottabb schéma szerint pereg le, mint akár egy Croker-regény. A kompozició kínos pontossággal romlik el, szaggatódik meg; érezzük, milyen munkájába került az írónak, akinek szerencsétlenségére van némi kompozicióérzéke, a jelenetek elejtése. Túlzottan érdekes emberek szerepelnek, akikről kigondolójuk szivesen beszélne el valami kerek történetet is, de nem engedik a vállalt kötelességek. Igy hát kialakulatlan, zavaros helyzetekben csak fel-feltünnek az alakok és természetesen vergődnek, vonaglanak, összeröffennek a mindenség szörnyű súlya alatt. Mint régi, kopott ruhákat viselik gyógyíthatatlan betegségüket, vad érzékiségüket és a társadalmi igazságtalanságok elleni lázadásukat. Ellenállhatatlanul sodródnak sorsuk megoldása a végtelenbe tágulás felé és kétségeiket, gyötrődéseiket programmszerűen keserű, világba harsogó üvöltésbe fojtják. Ez a felszabadító üvöltés az avant-garde regények elmaradhatatlan happy end-je.

Reményik mozgalmas vándoréletet élt a világ különféle tájain. Érdekes, újszerű regényeket írhatna kalandjairól, ha szabadulni tudna irodalmi elveitől és «modern» törekvéseitől. Jack London-féle munkái talán szórakoztatnák az olvasót. *Halász Gábor.*

Ujjongások és keserűségek. *Versköteték. Orosz Iván: Boldogok szigete.* (Versek.) Nagykanizsa, 1927. 12° 47 l.

Büszke és csipkedő előszóval kezdődik a *Boldogok szigete.* Az egész kötetecske is nagyjában bizakodó, érzelmeiben csendesen egyszerű s boldog élet élményeiről beszél. Eddig nem is lenne baj. Őrülünk az egészséges, rendes, bízva élt életnek. De kár volt gyengén verselni meg. A jó stílus alapkövetelményeiben is gyakran ingadozó, rímeiben keserves, kiforratlan ízlésű s bizony nem ép ritmusú versikék ezek a költemények. Nincs az a vigasztalásunk sem, hogy legalább egy hibátlant, vagy megragadó erejűt dicsérhetnénk meg közülök. Jóval több stílusépség, ízlés, műgond kell a Parnassusra reménnyel törekvőnek.

Finta Gerő: Pacsirtaszó. Újabb versek. Cluj-Kolozsvár, 1927. 12° 61 l.

Erdély sorsa, a magyar lélek vergődő, de felfelé küszködése, csendes, meleg, néha felvidámuló hangulatok, tiszta, egyszerű hit hangjai szólalnak meg e csinos kis kötetben. Nem ragad magával bennünket soha a költői foglyulejtő nagy erő, de a ritmus ép, a nyelv világos, jó magyarságú, a verselés gyakorlott, formái egyszerűek s hibátlanok. Erdély földjén szükségesek és áldottak az ilyen hangok, nekünk pedig jó reménységet jelentenek.

Marconnay Tibor: Kacagva tört ki a faun a pagonyból. Új versek. Budapest, 1927. 8° 67 l.

Új versek. Erős, gazdag versek. Sok, sokszínű, eleven élmény. Új hangok. Mindig együttmuzsikálók a hangulattal, az élménnyel, az észlelettel. Elvétve belé iktatódik a modernség modoros prózai laposssága (*Szabad szonett:* «el őt minek nyomorítsam stb.... a füveket»-ig), nagyon kicirkalmazott — bár nyomonkisérhető — hasonlat is nehezedik ránk egyszer (a *Balatoni kép* felhője) s azért fáj, hogy minek az csak egyszer is.

Hanem egyébként finom és elmélyülő természetérzék, pompázó, csillanó, merengő, szívet és elmét megülő képek. A természetben élés faunsága igazság ezekben a szép versekben. Alig akad kiemelni való, mert mind megkapó. Nekünk — talán vénhedtebb magyaroknak — mégis *Csönd az őszi erdőn; Alkonyi dal; A hídon állok, szemben a folyóval; Akác; Alföld, éj, aratás; Egyesülés; Alkonyodik; Az alkoló; Frissen hullt hó; «Ne csüggedj! Uj Zene»; Tragédiák nélkül!* — szólnak leginkább a szívünkhöz.

Nem kacagó faunt mutatnak a versek. (Nem is kellene az előszó magyarázkodása!) Kitörőt, küzdőt, belső, lelki mozgékonyságút igen. Mély, komoly magyar lelkitermészet érez bennük együtt a magyar földdel, levegővel, élettel. Kifinomult, de nem dekadens írójuk érzékelésének módja. Képei sem fauni bujaságúak, hanem magyarmódú szűzibb igazságúak, ép, csinálatlan szemérműek.

Itt-ott felvillan a harci dárda hegye is (egy kis darab Ady-pörirat), meg egy kis pogánykodás is, de nem sebez ebben az egészséges szépségű környezetben. Verselés, ritmus, nyelv kiforrott, művészkészségre való. Az egész kötet nyereség költészetünk számára.

Eolhárfa. Thaly Loránt versei. Kiadja a «Vita» könyvkiadó-vállalat. Budapest. Évszám nélkül. 8° 195 l.

Csendes, mély, Jézusról bizonyságot tevő vallásos lélek hangjai az *Eolhárfa* versei nagyobbrészt. A művelt ízlésű költőt egyéni és családi élete, különösen megindítóbb életkörülményei ihletik. A magyar sors is gyakran megrázza s ilyenkor csendje felverődik, hangulata borús, vallásos alapérzülete eltünik, keserű turániság kapja magával. A nyelv és verselés iskolázott, művészi csiszoltságú, formákban gazdag s könnyen áradó. Azt hisszük, hogy sok magyar család kedves és építő olvasmánya lesz ez a kötet. Nem dicsekedhetik újabb líránk forrongó erejével, de tiszta, egyszerű, nemes. A kötethez Ravasz László írt előszót.

A nagy előjáték. Drámai költemény négy felvonásban. Irta *Lenkei Henrik.* Budapest, 1927. 8°. 123 l.

A Magyar Goethe-Társaság megbízásából adták ki ezt a terjedelmesebb drámai költeményt. Az *Előhang*-ban a költő kérdéseket vet fel az embersors rejtélyeiről, ezekre *Az emberiség géniusza* azzal felel, hogy a Szentírás «kitárja a nagy Megfejtést». Azután a négy felvonás elmondja a megromló, küzdő első emberek életét Ádám bűnbeesésétől haláláig.

Az egész költemény erősen mutatja legértékesebb részeiben Madách hatását. Anyaga különben inkább epikus, mint drámai természetű. Ádám körül egész emberöltők halnak el. Pedig a drámai hős katharzisa nem prolongálódhatik késő nemzedékekre, amelyek küzdelmeit legfeljebb csak hírből ismerik. Sem a drámában nem játszódhatnak le külön kis drámák, még ha az epizódikus szálak valamelyest hozzáfűződnek is a fő dráma cselekvényéhez, míg az eposz csodával barátságosabb világa valószínűbbé s több költői igazságúvá teheti az ilyen cselekvénysort.

A költeménynek vannak értékei. Egyes képek, jelenetek sikerültek. A dikció erőt mutat, általában pedig sima, biztos menetű. Verstechnika s nyelv tekintetében figyelemreméltó munkát végzett az író. Életfelfogása emelkedett. A mű érdemes próbálkozás a nagy témával.

Berczeli Anzelm Károly: Mise. Versek. Koroknay-kiadás. Szeged. 1926. 8° 167 l.

«Egy duhaj, nagy leszámolás» a költő «sírszagú magából» «a lázadó rab zubbonyában». A cím és a költeménycsoportok neve (a mise felosztása szerint) csak azért adódott így, hogy az egész ízléstelenül blasphemikus kötet inger-

lőbb legyen. Elkeseredett, nihilista, összetört, szennyel kavargó lelkiélet szomorú jajongása a kötet. Őszinte lehet, talán vakmerő is, de nagyon beteg költészet. Nyelvében van kifejező erő, verselése gyakorlott, kár, hogy nem ép embereknek való s nem ép lélek hangjai szólnak benne. Ilyen módon nem lehet költői dicsőséget szerezni; de meg mi is lenne az értelme? A kötet így adalék a pathologia tanulmányozóinak. Azonban a magyar élet számára nem tudunk lemondani a reményről, hogy írója megépül s kétségtelen, jobbra is alkalmas képességeivel alkot tiszta szépet, erkölcsileg s emberileg épet s így maradandót is.

Sáfár Elemér: Bordeauxtól Bakuig. Egy lázas magyar álma. Regény. Vác, 1927. 12° 90 l.

Az öreg Bacsányi láthatatlanná tevő szert talál ki. Ennek segítségével visszaszerzik a magyarok Nagymagyarországot. Magyar ifjú s francia leány szerelme és sok más epizód tenné az elbeszélést regénnyé. De az írónak nincs epikus nyugalma, sem szélessége, inkább riporteri sietős rövidséggel mondja el az eseményeket. Rímtelen tizenkettes a verses regény formája. Ebben az író ügyesen mozog. Kár, hogy népi olvasmánynak nehéz, nagyobb igényű olvasónak meg felettébb naiv ez a különben lelkes szándékú történetecske.

Szőnyi Sándor.

Hatvany Lajos: Ady világa. (Pegazus Verlag, Wien. Géniusz rt. bizománya.) Az Ady körüli kavarodásben im Hatvany is időszerűnek tartotta a megszólalást s folytatólagosan megjelenő füzetekben bocsátja közre azokat az előadássorozatokat, melyeket egy «álomegyetem tanszékén», «ködkatedra dobogóján» tartott «maga elé hallucinált diákoknak». A füzetekhez csatolt utószóból megtudjuk, hogy az író «Gyulai Pál tanítványa volt, a Kisfaludysták kényeztetett kedvence, az egyetem minden dicséretekkel vizsgázó diákja». «A hazai érvényesülés: egyetem, Akadémia, az egész hivatalos Magyarország nyitva állt előttem», folytatja az író szokatlan szerénységgel, de — «ekkor jött Ady». «Ady könyvében éreztem meg Magyarország közeli végzetét.» — Úgy látszik, a jeles diáknak ekkor elment a kedve a tanulástól és oklevélszerzéstől, tudós pályája kettétörött s a félbenmaradt akademikus és professzor most mit tehet egyebet, mint hogy gyűlölje az «okleveleseket» (l. Földessyre tett célzásait) s tán egy-egy őszinte órájában magát Adyt is, aki gyönyörű pályáját megakasztotta. Ezt tudjuk meg Hatvanyról és sok egyebet. Bizonyára illőbb lett volna, ha az író Ady életrajzából nyujt több adatot, mint a magáéból s a Kisfaludysták egykori «kényeztetett kedvence» mértéktartóbb lenne az öndicséretben. Amilyen kétséges, hogy Hatvany tehetsége előtt «az egész hivatalos Magyarország nyitva állt», oly kétségtelen, hogy most még Csonkamagyarország is zárva van előtte. De ez csak reá nézve veszteség. Ha az író e munkájában nyilatkozó tehetséget vesszük szemügyre, úgy látjuk, ez is arra predesztinálja, hogy a valóságos akadémián és egyetemen *kívül* tartson előadásokat s katedrája őréül — mint Ady mondaná — a «megszépítő messzeséget» válassza.

Hatvany négy füzetben foglalkozik Adyval: az első kettőben vallásos költészetét, a többiben szerelmi lírájának egy részét tárgyalja. Fejtegetései nem rendszeresek, inkább zagyvák, ötletszerűek. Igaz, hogy kedvvel foglalkozik tárgyával, sokat is tud a költőről: Ady iránti tartozása azonban (mert azáltal, hogy Ady levelezett vele s verseket dedikált neki: a költő tette adósává Hatvanyt) improvizált előadások helyett méltán kimerítő tanulmányt követelt volna meg tőle. Fejtegetéseiben sok a hézag és szeszélyes ugrás: a szerelmi líráról szólva egyszerre csak az «iszos» Adyról kezd beszélni, magyarázza az *Őskaján*-t, majd egy fordulattal az *Új versek*-re tér vissza s végül sorra veszi a *Vér és arany* verseit, megvilágítva jelentésöket s költői stílusuk szépségeit. Ez a rendszertelenség a fegyelmezett gondolkodás és szerkesztés hiányára mutat; a tárgyalás zavaros menete s a «tanáros» pedantériától ment szökellések az olvasóban azt a gondolatot keltik, hogy a szerzőnek mégis csak kár volt azt a bizonyos oklevelet meg nem szerezni.

Hatvanynak azonban a rendszertelenségnél kellemetlenebb tulajdonsága is van s írói népszerűtlenségének, úgy látszik, ez a főoka. Irókról és irodalmi kérdésekről minden jogcím nélkül szeret lóhátról beszélni. Egy előkelő *idegen* fölényével oly nagyzoló hangon szól irodalmunkról és jeleseinkről, mintha valami tribünön beszélne a versenylovakról. «A magyar költők gondolat- és érzésvilága szűk, polgári világ. A föld felszinén élő, nem mélybehatoló. Nem is magasba szárnyaló. Szemlélődő in-

kább, körültekintő, hogy úgy mondjam.» Van-e ennél nagyobb együgyűség, hogy úgy mondjam? Aztán: «Petőfi is tanítvány, épúgy, mint Csokonai, Lamartine, Hugo Viktor, Sand, Béranger és a franciáknál is franciásabb németnek, Heinének *eszméköre benne átmagyarul*». Nem a tudatlanság bántó itt, mellyel a Petőfi-irodalom mai állása mellett így tagad meg minden eredetiséget Petőfi költői eszméitől, hanem a póz, mellyel kijelentésszerű ítéleteit kurtán-furcsán megfogalmazza. — «Az ember tragédiáját mély bölcselmi költeménynek csak a tankönyvek mondják.» — «Eötvös regényeit sem érzés lengi át, hanem érzelmesség lankasztja, a gondolkozó szavai pedig inkább csak bölcselmi lére eresztett szólamok, mint egyéni bélyegű szavak.» Irodalmi nagyjaink jelentőségének és hírnevének ilyetén megcsonkításában ugyanaz a romboló szellem nyilatkozik Hatvanyéknál már a század elején, amely később az ország megcsonkításából vette ki részét. Ez az Ignotusszal irodalmunkba bevonult, irodalmi mérnöknek feltolakodott pallérszellem büntetlenül méricskélt, parcellázott, fúrt és faragott irodalmi telkeinken és középületeinken az elnéző Beőthy-korszak alatt. Képviselői közül a se nem tudós, se nem professzor Hatvany, ki inkább «nagy pénztárnok» voltának, mint tehetségének köszönhetett némi tekintélyt, ime még ma is kísérletezik a maga döntvényeivel s «Gyulai-tanítvány» voltát meri említeni ugyanakkor, mikor Gyulaival kapcsolatban Ignotuszt és Szép Ernőt emeli tekintéllyé a versbirálat terén.

Tán mondani sem kell, hogy Hatvany említett «fölénye» — melyet az olvasó bizonyára könnyen kicserélhet jellemzőbb szóval — nem tudásából táplálkozik. Vagy tudás-e, ha valaki a hangzót összetéveszti a betűvel? Ady: «Száraz karó a két karom már» sorára Hatvany így kiált fel: «Ez a hasonhangzású *betűk* tragikus sorshirdetése». Úgy látszik, az «oklevél» már embryo korában: a középiskola első osztályának magyar nyelvtani anyagán megakadt. A «hasonhangzó betűk» fantasztikus mintájára bizonnyal «hasonbetűző hangok» is élnek a szerző iskolai emlékeiben. Látni fogjuk, hogy a «betű» Hatvany esetében valóban öl s kíméletlenül végzi ki azt, aki avatatlanul «veti».

Hatvany t. i. a betűszámtan mintájára holmi betűverstan fölépítéséről álmodozik. Ady-magyarázatainak jó részét teszi ki e kísérlet, mellyel Ady verseinek festőiességét és zeneiségét akarja elemeire bontani. A szerző büszke e találmányára, hiszen «az aesthetika elhaladt eddig az ilyen associatiók felett, melyek pedig a művészi mű hatásának legnagyobb részét jelentik». (Szerelem könyve II. 113. l.) Hatvany felejti, hogy határaink Németország felé nincsenek elzárva s már értesültünk arról, amit ő eredeti gondolatnak árul. A német esztetika azonban nem betűkről, hanem hangzókról szól. (L. pl. Kuno Zwymann: Das Georgesche Gedicht. Berlin, 1902.) Hatvany e hangzó-esztétikának valósággal paródiáját adja, mikor *a szavak jelentése által* keltett képzetek és érzetek legnagyobb részét a betűknek tulajdonítja.

Vörösmarty epigrammjáról, A méhről:

> Hulló harmatnak szeretője s az illatos ágé,
> Mézajkú kis raj, nyugszom e rózsa megett.
> Engem az illatnak szédíte meg árja, csapongót
> S melyet nem sejték, a tövis éle megölt! . . .

ezeket mondja: «Az első sor l-jei a méh röptének könnyedségét fejezik ki, ág remeg és billen a nyugalmas, lassú spondeuszok után hirtelen nekilendült és a szavakat kettétörő (. . . nak szere... tője s az) dactylusokban, a második sor z-jei, r-jei halk rezgés, rózsa mögött keringő rajnak csendes zizegése, a harmadik sornak felkavart szórendje az illatár szédületét bőségesen ontja, végül a negyedik sor, a gyilkos pentameter, melynek cezurás szótagja: «ték» gyilkos tövis, melyen a méh fennakad s melynek második felében: *a tövis éle megölt* a zümmögés, kerengés a versbevégző l-k és t-k csendjébe mint álomba, halálba be és kivesz».

Ez bizony «ködkatedrára» való magyarázat. Illő, hogy a vers felett alvajáró szerzőre rákiáltsunk s életre billentsük. Ha már betűrejtvényt csinálunk a versből, akkor az első sor l-jei (hulló) nem *a méh*, hanem *a harmat* könnyedségét jelzik; a második sor z-jei és r-jei sem rezgést, kerengést és zizegést fejeznek ki, mert ha a méh élettelenül nyugszik, akkor nem kerenghet. (*Nyugszom* a rózsa megett.) A harmadik sorban nem a «felkavart szórend» ontja az illatárt, hanem a sor jelentése; ha az inversio illatárt ontana, akkor egy hexameteres eposz egész illatszertár

lenne. S mit szóljunk a «ték»-hez, melyen «a méh fennakadt?» Valójában a «ték» ártatlan is a dologban, mert hiszen a méh fenn sem akadt rajta: a tövis éle sebezte meg s most a rózsa megett nyugszik.

Elképzelhetni ezek után, hogy Hatvany mi mindent olvas bele Ady verseibe. «Hallom, ahogy lelkemben lépked — S az ő bús «Ádám hol vagy»-ára — Felelnek hangos szívverések» sorokban Hatvany szerint «*méltóságos l*-betűk lépcsein lassan jár maga a fenséges Isten.

Egy Fárosz lángol messze valahol
Jöjj édesem, lent a tenger dalol
Jöjj édesem, lent a tenger dalol.

Hatvany szerint «a *jöjj* fuvolahangú csábítás, melynek j-i beleénekelnek a (*lent* a tenger *dalol*) lágyan esdő l-eibe».

«Kik ezek?» S mi bús csendben belépünk.
Halálarcunk sötét fátyollal óvjuk
S hervadt, régi rózsa-koszorúinkat
A víg teremben némán szerteszórjuk.

Erre azt mondja Hatvany: «*Kik ezek?* — egy szívverés, — *S mi bús csendben belépünk* — három nesztelen lépés. A második sor szétomló l-jei: kísértetjárás, szellemidézés. A harmadik sor és negyedik r-jei: széthulló rózsakoszorú» stb.

Látjuk, hogy az «l» betűk különösen fontos poziciót töltenek be a versben. Vörösmartynál a méh röptének könnyedségét, Adynál lágy esdést, majd Isten lépcsőjét, végül a kísértetjárást jelzik. De hogy minduntalan mást jelentenek, az természetes is. Hatvany az egyes szavak és a mondat értelmét egyes hangzókba sűríti s minthogy a mondat minduntalan más értelmű, természetes, hogy a «betűk» jelentése is folyton változik. A «hervadt, régi rózsakoszorúinkat» r-jeire pl. azt mondja: «széthulló rózsakoszorú». Pedig a széthullás képzetét nem az r-ek, hanem a «hervadt» és a «régi» szók idézik fel. A *hervadt* szó itt nem fejez ki többet, mint a *régi* s a költőnek csak azért volt szüksége rá, hogy belső alliterációval (ezért nem használja pl. a *fonnyadt* szót) zengőbbé tegye a sort. Ugyanez a belső alliteráció hat Vörösmartynál: «Véred forrjon, mint az örvény árja», vagy Áprilynél: «A jégcsapok vizét megcsorgatom», hol nem a szavak elején, hanem bent a szavakban mintegy rejtve rímelő hangzók teszik a sort zeneivé.

Kétségtelen, hogy a ritmuson, a szavak helyzeti energiáján, a rímen, a külső és belső alliteráción, a szókötésen s a szórend vibrálásán túl vannak rejtettebb okai is a széphangzásnak. Bizonytalan, inkább sejtető, mint preciz szóhasználat, a nyílt és zárt hangzók bizonyos hangulatoknak megfelelő elosztása, a mássalhangzóknak kakofoniát kerülő találkája és összhangolása, a hangoknak a szó jelentését utánzó zenéje: mind egy-egy értelemmel alig mérhető oka lehet bizonyos zenei zsibongásnak, mely inkább a fülre, mint az elmére hat. Sőt elismerjük, hogy vannak hangok, melyek régi emlékképeket hívnak elő tudatalatti álmukból a gyermekkorból s aszerint szimpatikusak vagy antipatikusak, hogy a léleknek mily benyomásaival társultak, mikor az első gügyögés idejében szavakat helyettesítettek. Az ily asszociációk azonban oly halványak és finomak, hogy a lélektani elemzés hálójából kihullnak; amellett egyénenként annyira különbözők, hogy már csak ezért sem lehetnek tárgyai a vershatás vizsgálatának. Ha egy «k» vagy «z» hangzó minden emberre másképen hat — mint ezt Hatvany is elismeri —, mi köze akkor e hatáshoz a költőnek, ki egységes művészi s nem *vegyes* hatást akar kelteni? Az ily asszociáció csak esetleges, véletlen, mely nem a költő művészetéhez: a vershez, hanem a versanyaghoz: a nyelvhez kötött s így a puszta próza is felidézheti. De vizsgálata ép ezért a nyelv és beszéd pszichológiájának körébe tartozik s csak oly naturalista «aestheta», mint Hatvany, vonhatja a vershatás művészi elemei közé.

A szerző esztétikai pepecselései így hát fontoskodó, haszontalan játéknak bizonyulnak s hatásukban inkább humorosak, mint meggyőzők. Az álomegyetem hallgatóinak arcán bizonyára jótékony derű árad e fejtegetések hallatára.

Az a kérdés, marad-e valami érték Hatvany előadásaiban, miután «tudományos» jellegük lehámlik? Azoknak, akik Ady verseivel nem foglalkoztak, kétségtelenül sok újat mond a szerző. Új lesz nekik Mihályi Rozália untig letárgyalt esete, új lesz Ady erotikájának feltünő szakértelemmel tárgyalt módja s új, de egyúttal bosszantó is az a pedagógiai módszer, mellyel Hatvany a verseket idézi és folyton megmegszakítja, hogy a költő és olvasó közé állva túlkiáltsa a költőt. Ehelyett a módszer helyett helyesebb lett volna, ha a tárgyalt versek nem részekre szag-

gatottan, hanem a fejezetek élén a maguk egészében jelennek meg s a szerző azután fűzte volna hozzájuk a kommentárt. Kétségtelen, hogy Hatvany a kommentárban Ady sok versét jól látja, a versek sok szépségét felfedi, a költő romantikus vonásaira (Szabó Dezső után) helyesen figyelmeztet, egy-egy nehezen érthető verset (úgy látszik Ignotusz segítségével) megfejt s a költő iránti lelkesedésében őszinteség és szeretet nyilatkozik. De kétségtelen az is, hogy sok verset agyonmagyaráz: hosszú lére eresztett stílusgyakorlatokkal higítja fel azt, amit a költő világosan és tömören fejezett ki. Stílusában van valami lúd röptéhez hasonló szárnyalás s a zaj, mit fölver, inkább gágogás, mint zene. Emellett festői akar lenni s ezért Ady palettájáról cseni el a szófestéket, hogy bemázolja mondatait. («Az *Új versek* a bimbó bíbora, — a Vér és arany a kinyílt orchideák bús-dús (!) csodája.») Ilyenkor a kommentátor stiliszta a költő mellett úgy hat, mint mikor a cirkuszi törpe clown utánozza az erőművész mozdulatait.

Általában nem igen emlékszünk rá, hogy irodalmunkban aránylag szerényebb képesség és képzettség oly pöffeszkedő modorral társult volna, mint Hatvanynál. Nagyzolását és elbizottságát látva, megértjük a vakmerőséget, mellyel — mint maga bevallja — még Adyt is törlésekre és versszakok kihagyására birta rá. E törlések és kihagyások az olvasót bizonnyal a költő vére hullására emlékeztetik, melyet a Dsznófejű nagy úrral vívott küzdelemben vesztett . . .

Hartmann János.

Pesti György Haláltánc-éneke Holbein képeivel. (Bevezetéssel ellátva közli Dézsi Lajos.) Az elmúlás gondolata a legősibb költői indítékok egyike. Érzéki ábrázolása különösen nagy válságok idején divatos, midőn a szenvedélyei rabjává sülyedt ember hajlandó megfeledkezni arról, hogy valamikor vége is lehet e földi «tánc»-nak. A kivételt nem tevő halálraeszméltetés ilyenkor sohasem téveszti el hatását.

Nálunk a Halál-himnusz néven ismeretes, «elmegyek meghalni» kezdetű régi nyelvemlék már elég korai időből nyujt példát arra, hogy az életvég e mindent kiegyenlítő, mai jelszóval «demokratikus»-nak nevezhető felfogása őseink szellemi világát is foglalkoztatta. Újabb táplálékot s szélesebb körben való elterjedést e morális célzatú intés akkor nyert, mikor a középkor halálköltészete mesteri illusztrátorának, az ifjabb Holbein Jánosnak haláltánc-képsorozata nyomtatásban is megjelent (1538). E műnek egyik kiadását, melyben a képek alatt Aemilius Georgius latin versei olvashatók, használta fel a brassói Wagner Bálint olyformán, hogy Holbein képeit fametszetben utánozta és saját latin verseivel együtt *Imagines Mortis* címen 1557-ben kinyomatta.

Irodalmunk története szempontjából fontosabb ennél Pesti Györgynek *A halálra emlékeztető éneke* 1560-ból, mely, mint tartalmából látható, a híres német festő képeihez írt magyarázó szöveg s lényegében nem egyéb, mint az említett Aemilius Georgius latin verseinek szabad átdolgozása. Ezt a Pestiféle régi éneket és a hozzátartozó Holbein-sorozatot tette közzé újabban a Magyar Bibliofil-Társaság megbízásából Dézsi Lajos, a régi magyar irodalom legkiválóbb ismerője. A meglepően szép kiállítású kötet bevezetése magáról a műről s a vele összefüggő kérdésekről igazi tudós kézre való, könyvészetileg is kitűnően fölszerelt tájékoztatással szolgál.

A műfaj további fejlődését szinte napjainkig követő bevezetésből kitűnik, hogy e költői indíték irodalmunk nagyjai közül Vörösmartynál, Madáchnál, Mikszáthnál is föllelhető, sőt a mult évtizedből is akad említésreméltó feldolgozása. Az itt közlöttekhez pótlásul érdemes megemlíteni, hogy újabb költészetünkben, főleg a huszadik század eleje óta erősödik e motívum ihlető ereje. Már a nyolcvanas években is akad ugyan ilycímű vers, pl. Margitay Tihamérnál, s a századforduló évéből ilytárgyú Pekry Károly költeménye, A mulató csontváz; a legutóbbi három évtizedben azonban egész sor verses és prózai közlemény fölött találkozunk a sokat sejtető «haláltánc» címmel. (L. Babits M., Farkas Imre, Fodor Dezső, Miklós Jutka verseit és Berkes Imre meg Lovik Károly novelláit.) Valamennyi újabb alakítás között legérdekesebb Vajda György Haláltánc-éneke, amely a Vado mori-féle Halál-himnuszból származó reminiscenciái, ciklikus beosztása (Vigadók és Buslakodók — tömegek, — a nők halála), Holbein modorára való határozott utalása és W. Gyenes Gitta primitívkedő rajzai révén felfogásban legközelebbi rokonságot mutat az ősi motívum régi feldolgozásaival.

Baros Gyula.

Kádár Imre : Nászrepülés. Az Erdélyi Szépmíves Céh (Kolozsvár) tizennegyedik kiadványa ez a könyv, mely kiállítására nézve a legjobb német példányokkal felveszi a versenyt, papírban, illusztrációban, tipográfiában egyaránt. Maga a mű szintén újszerű, friss regényke. Újszerű volta abban áll, hogy megpróbálja értékesíteni korunk nagy, sokat vitatott és legproblématikusabb tudományos ujdonságának, a pszichoanalizisnak eredményeit a tiszta irodalom területén. A francia, német és angol irodalomban az ilyen kísérletek száma immár légió. Franz Werfel híres regénye óta (Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig) tulajdonképen már nem is lehet szó náluk «analitikus regényekről», a pszichoanalizis módszere bevonult a regényírás elengedhetetlen technikai rekvizitumai közé ; mint ilyennel él vele pl. Thomas Mann a Zauberberg szerelmi részleteiben. Épen ez a fenntartás nélküli recepció, amellyel az irodalom fogadta, bizonyíthatja a pszichoanalizis vitális értékét. Si non è vero, è-ben trovato.

A baj az, hogy Kádár Imre számára a pszichoanalizis nem módszert jelent, hanem valami nagy ujságot, amiről mindegyre beszélni kell. A regény kitünően indul : Vági, az idegorvos sürgönyt kap, a sürgönyt elfelejti felbontani, az elfelejtett sürgöny azonban tovább dolgozik benne, mígnem éjtszaka aztán fejfájás és szorongási érzetek közt kirobban a tudatba. Ezzel azonban a pszichoanalitikus módszer véget is ér. A továbbiakban a pszichoanalizis csak annyiban jelentkezik, hogy szerepel a regényben egy orvos, aki pszichoanalitikus, ezt több ízben hangsúlyozza és hirdeti a pszichoanalizis fontosságát.

Ami azonban az analitikus módszer felderítésére vagy legalább is akármilyen regényírói pszichológia magyarázgatásaira szorulna, az megmarad ősi és ügyetlen misztikájában : regényhős és regényhősnő végzetes szerelme. A hős egy zseniálisnak mondott férfiú, aki végig szeret egy zseniálisnak mondott hölgyet és viszont — mégsem lesznek egymáséi, holott ennek komoly akadálya nincsen, csak a kötet legvégén, amikor a hős, elég váratlanul, meghal.

Miért nem lesznek egymáséi? Mert ők a végzetes szerelmesek. Hisztérikusan, strindbergesen, kétségbeesve kínozzák egymást, megokolás nélkül. Nem mondom, hogy ilyesmi az életben ma már nincs (hisz annyi más és keservesebb dolga van ma az embernek, különösen Magyarországon, nem is engedheti meg magának a luxust, hogy végzetes szerelmes legyen) — de az irodalomban mindenesetre van és igen nagy példák oktatták Kádár Imrét a végzetes szerelemre. Ady Endre Lédazsoltárai és Szabó Dezső Elsodort Faluja ; mindkét mű nyomasztóan nehezül rá az erdélyi íróra. Csak azt kifogásoljuk, hogy ha már érinti a pszichoanalizist, miért nem alkalmazza módszerét a végzetes szerelemre. Ez igazi regényhez méltó feladat lett volna : kimutatni a «kényszerszerelem» földalatti gyökereit, megmutatni, hogy a halálos szenvedély páthosza alatt mennyi szennyes, kisszerű és feltétlenül elkerülhető motivum lappang ; kigyógyítani regényhőseit és kigyógyítani végre a regényirodalmat ebből a Halálvirág-romantikából, melyet Ady oly könnyeden dobott el magától, kiszolgált attitüdjét, mikor magasabb körökbe lépett és boldogabb vizekre szállt az ének. Kádár beéri azzal, hogy az idegorvos figyelmezteti a hőst, milyen jó volna pszichoanalitikus kezelés alá vetni magát. Hős azonban nem hallgat rá, a dolog ennyiben is marad, a regényíró pedig továbbra is csodálattal hajlik meg a végzetes szerelem hazug romantikája előtt. Ez ennek a regénynek a legfőbb baja.

Szép benne, ami nem végzetes és nem szerelem : a harctéri részlet, a gyermekkor, az idegorvos szimpatikus alakja és sok minden más. Aki irta, mindenesetre jelentékeny ember. *Szerb Antal.*

Az európai kultúra védelme. Ma Európaszerte divatban van Ázsia. Kezdve a német könyvkereskedők kirakatain, amelyek tele vannak a buddhizmusról, a kínai vallásalapító filozófusokról. vagy Gandhiról szóló munkákkal, a múzeumok japán, kínai és indiai gyüjteményein át a minden nyelvre lefordított Tagoréig és Kayserling filozófiájáig, mindenhol nyoma van ennek az Ázsia felé irányuló érdeklődésnek. Ennek az érdeklődésnek azonban van kritikai, értékelő tartalma is. Az ázsiai kultúrát magasabbrendűnek, követendő mintaképnek tartják. Ezzel a kérdéssel foglalkozik *Henri Massis* könyve : a «*Défense de l'Occident*» (A nyugat védelme), amely ez év elején jelent meg Párizsban (Librairie Plon). Massis a «*Revue Universelle*» egyik vezető egyénisége, amely folyóirat az új francia konzervativizmust hirdeti. Ez az új konzervativizmus

egyik oldaláról forradalmi, mert a mai állapotokkal nincs megelégedve és változtatni akar rajtuk, de helyükbe nem valamilyen kieszelt államrendszert akar megvalósítani, hanem a forradalmak előtti, vagy egy másik irány szerint a renaissance előtti monarchikus és katholikus Franciaországot. Ez irány szempontjából vizsgálja Massis a fentemlített problémát.

Massis szerint ez az Ázsia-divat összefügg a nyugati kultúra csődjének a gondolatával. Az a kiinduló pontja, hogy azért divatozik ma az ázsiai világnézet, mert az európait meggyengültnek hirdetik és idegen forrásokból akarják megújítani. E gondolat terjesztői elsősorban a németek és az oroszok. A németek közül különösen Spenglerrel és Keyserlinggel foglalkozik, az oroszoknál pedig a bolsevizmus ilyen irányú tevékenységét vizsgálja.

Két kérdést vet fel ezután Massis: 1. Mi a különbség a nyugati és keleti kultúra között? 2. A nyugati kultúra milyen elemeit veti el Kelet és mit akar a helyébe tenni?

Az első kérdésre adott feleletében Massis nem mond újat, alapjában véve csak elismétli azt, amit eddig a francia és német szellem ellentétéről szoktak mondani, de általánosabb fogalmakkal, jobban elvonva. Massis szerint a nyugateurópai kultúra a latin intellektualizmus terméke. Legjellemzőbb mozzanatai a meghatározás és a precizirozás, vagyis az értelem logikai megnyilvánulásai. A nyugati élet alapja a személyiség, a tudatos én, amely mint elv azt jelenti, hogy mindenki felelős tetteiért, mert szabadakarattal irányítja sorsát. Ezért a nyugati keresztény ember tevékeny, aki küzdelem útján üdvözül. A keresztény ember elvek szerint akar élni, szabályozza életét, megfékezi a saját természetét is, de a külső világgal is szemben áll, ellenségének tartja.

Az ázsiai, a keleti azonban a természettel él, mert az ázsiai pantheista szerint a természetben van az Isten, a nyugati keresztény dolgok fölött álló, személyes, teremtő Istennel szemben. E pantheizmus következménye, hogy a keleti ember a természetben keresi a boldogságot, bele akar olvadni, nem küzdeni ellene. Ezért nem is alakítja ki személyiségét és ennek magját, a tudatot, hanem átengedi magát az emberi lélek tudatalatti érzéseinek. Ugyancsak a pantheizmus következménye a miszticizmus, mely a világot titkos és kiszámíthatatlan hatalmak megnyilvánulásának tartja, amely az emberben is benne lakván, az egyénről minden felelősséget elhárít. E lélekállapot megnyilvánulása a mindennapi életben az európai aktivitás helyett a passzivitás, a küzdelemtől való irtózás, az életről való lemondás, a buddhista nirvána.

Tehát végeredményben a nyugati kultúra monotheista, intellektuális és aktív, a keleti pedig pantheista, misztikus és passzív. A nyugati kultúra mai helyzetét illetőleg Massis nézetei ellentmondóak. Egyszer azt mondja, hogy a nyugati kultúra válságát a németek találták ki, mert saját nemzeti katasztrófájukat belelátták az egész európai szellemi életbe, máskor meg azt mondja, hogy ez a válság valóban megnyilvánul korunk szkepszisében, amely minden filozófiai iskolából kiábrándult, a XIX. század által felhalmozott nagy történeti kultúrában, amely téveteggé, bizonytalanná teszi a modern embert és a példák alapján saját kultúrájának pusztulására is következtethet. Tagadhatatlan tény szerinte, hogy ma a széthúzó erők érvényesülnek és az a veszedelem fenyeget, hogy Európa kisebb egységekbe tördelődik szét. Azt szokták mondani, hogy ez a széthullás a túlságba vitt eltávolodás a természettől, a materializmus eredménye. A gépekkel való életben, a túlzó nacionalizmusban, az állandó és mindenki ellen való harcban nyilvánul meg. Ezen úgy segíthetünk, hogy az ázsiai kultúrából merítünk békességet, küzdelemről való lemondást, *szellemiséget* az európai materializmus helyett.

Eddig a pontig Massis igazában csak összefoglalja a háború utáni népszerű történetfilozófia megállapításait. Előadásában az az újság, hogy az egyes kultúrák középpontjába a vallást állítja, ami, különösen az európai kultúra magyarázatában, néhány termékeny szemponthoz juttatja. De a tulajdonképeni nagy gondolat, amit a könyv címe igér: a Nyugat védelme csak ilyen hosszú bevezetés (a könyvben is hosszú) után kerül elő.

Massis szerint, ami az európai kultúrában rossz, a materializmus, a túlságba vitt individualizmus nem a nyugati kultúra lényegéből folyik, hanem idegen hatások eredménye. A nyugati műveltség virágkora Massis szerint, a XIII. század, Aquinói szent Tamás kora, a keresztény középkor,

amikor a latin szellem intellektualizmusa egységbe forrasztotta az egész keresztény világot, amikor szó sem volt materializmusról, hanem a lélek üdve (tehát nem az ázsiai misztikus «szellem») irányította az életet. De ezt az egységes világot megbontották az emberi ész ellen intézett támadások. A német reformáció és az utána következő filozófiai iskolák: Kant, Fichte, Schopenhauer, Nietzsche destruálták az észt és a germán individuális idealizmust ültették a középkori intellektualizmus helyébe.

A mai nyugati kultúra káros gyümölcseit ez az idealizmus termelte és ennek a szellemi áramlatnak egyenes folytatása az ázsiai filozófia terjesztése. Idézi Lenint, aki ebben a mondatban foglalta össze az európai ifjúság körében folytatandó bolsevista-propaganda munkáját: «à prendre par l'idealisme», «az idealizmuson keresztül fogjátok meg őket». Analizálja Kantot és a német filozófusokat és megkeresi elméletükben azokat az elemeket, amelyek megegyeznek az ázsiai világszemlélettel. (Különösen az emberi ész megismerőképességének kritikája.) Tehát Németországban Spengler és Kayserling filozófiája nem új fordulat, hanem a német nép lelkében gyökerező reformáció óta fejlődő hagyomány folytatása. A német, orosz és ázsiai szellem egységes alapon áll. Lényegük az emberi ész megismerő képességének kétségbevonása, a nyugati katholikus és latin intellektualizmus támadása. Ez a keleti világnézet a szétoldást, a bomlást, a chaoszt terjeszti, a nyugati katholicizmus pedig az egységbevonást, a központosítást, a rendet.

De azért sem lehet Ázsiától tanulni, mert ez a kultúra magukat az ázsiaiakat sem tudta egységbe forrasztani.

A bdhudzmus, a legnagyobb keleti vallás, nem tudta szilárd és mindenütt egyformán érvényes keretekbe szorítani az embereket, lényegében pogányság. A keleti kultúra belenyugvás a chaoszba. Ha tehát Európa szabadulni akar a mai csődből, nem Ázsiától kell tanulnia, hanem vissza kell térnie a hellén-latin kultúra hagyományaihoz, a katholicizmushoz, a XIII. századi középkorhoz.

Massis gondolatokban gazdag, erős logikával és a meggyőződés lendületével írt könyvének ez a végső eredménye. Vannak állításai, amelyeket nehéz elhinni, még több van olyan, amelyik szinte kihívja a vitát, de nekünk, magyaroknak, akiket a német szomszédság hajlamossá tesz, hogy német szemüvegen keresztül nézzük az európai szellemi életet, szempontja új és az egész könyv meglepetésekben gazdag.

Fábián István.

Két új verskötet. *Nyiri Szabolcs: Soha.* Arad, 1927. — A *soha* a szerző szerint azt jelenti, hogy őt már hiába hívják a távolok és a kék hegyek: «már nem érkezek soha, soha», hanem: «megyek, megyek». Nyiri a témafelfogásban még a Dayka-Kölcsey-féle iskolánál tart. Megénekli az évszakokat, a patakot, a tavat ama bizonyos szerelmeseket ringató «csolnakkal», az estét, a csendet és a vihart, a szomorúságot. Míg azonban Kölcseyék költő-vénája az akkori időkhöz képest új és kifejező nyelven buggyant szét lágy ritmusaikba, addig Nyiri e tárgy-absztraktumainak nem tud szűkskálájú nyelvével szárnyat adni. Egy-egy sikerültebb strófát ugyan itt is, ott is találunk, de egész vers nincs a kötetben.

Bácsföldi: Szabad gályán. Újabb versek. Budapest, 1927. — Bácsföldi mélyebb lelkületet mutat, a pusztán egyéni érdek szűk körén túlemelkedve, kozmikus kérdéseket is érint (Makro- és mikrokosmos. — Honnan?... Hová?); igaz, hogy az ilyen nagyszabású témák teljes kiaknázásához nincs ereje. Tárgyköre is változatosabb: életsiratás, hitvesi szerelem, hazafiúi gondok, vallásos érzelmek. Nemes életfelfogása és tisztult erkölcsi érzéke is rokonszenvet kelt. Van két-három költeménye, melyben a művészi hatás szinte zavartalan pompában bontakozik ki. (Mim vagy nekem? — Ha igánk édes.) De különösképp a *Gránicon túl*-t kell kiemelnünk, amely néhány rövid strófában nem közönséges költői erővel érzékelteti a jelen magyarságának tragikus sorsát.

Meglátszik a köteten, hogy a szerző haszonnal forgatta az új stílus-iskola mestereinek könyveit is, bár formai szempontból inkább konzervatívnak látszik. Egészben érdemes arra, hogy a folytatását figyelemmel kísérjük.

Gál János.

P. N. Krasnov: Isten zsámolya. Légrády rt. kiadása. Gorkij Makszim, aki csak nemrég hagyta oda az íróival mostohán bánó szovjetállamot, «Az író hivatása — és korunk orosz irodalma» című essayjében azt a megállapítást

teszi, hogy a tehetséges orosz írók szétszóródtak a világ minden részébe s írásaikat megmérgezte a politika. Gorkij ezt a megállapítását általában az emigráns írókra, tehát Krasznov Pavelre is vonatkoztatja.

A politikai elfogultság vádja nem Gorkij fogalmazásában éri először az orosz emigráns irodalmat. Az internacionális «felvilágosodottság» kultúrsnobjai nem tudják megbocsátani a hontalanul bujdosó orosz íróknak, hogy fel merték emelni szavukat hazájukért, hogy vissza merik kívánni a vörösorkán elsodorta társadalmi rendet, hogy nem tudnak szó nélkül átsiklani vérözönön, könnytengeren. Az ő szemükben bűnös elfogultság, tendenciózus politikum, hogy a puszta életüket külföldre mentő orosz írók mukkanni mernek népük, hazájuk vérbefojtott tradíciójáról, vallásáról és kultúrájáról. Természetesen *ez* a «politikum» nem objektiv és nem kellemes a szovjeturaknak és annak a féligvörös nemzetközi kultúrszellemnek, mely pénzében rejlő súlyával — sajnos — ma is irányító hatást gyakorol Európa irodalmi életére.

Ezért hallgatja agyon a «hivatalos irodalmi közvélemény» az orosz emigráns írókat, ezért nem tartják szükségesnek az emigránsok komoly, figyelemreméltó irodalmát — sem nálunk, sem máshol — a közönséggel megismertetni. Ezért tálalnak inkább az olvasók elé erotikát, kokotterkölcsöt, vagy a legjobb esetben Bettauer- és Kurz-Mahler-féle limonádét egy hatalmas nép döbbenetes tragédiája helyett.

Pedig — mondjuk ki bátran — az az irodalom, melynek oly munkásai vannak, mint Bunyin Iván, Kuprin Sándor, Remizov, Andrej Bjelij, Krasznov Pável, Gippiusz Zinaida stb. művészi és kiadói szempontból egyaránt megérdemelné a komoly érdeklődést.

Az emigráns irodalomnak egyik legértékesebb írói egyénisége Krasznov Pável volt kozák tábornok, de «Isten zsámolya» című regénye, melynek igazi és helyes címe a «Puszták amazonja», nem tartozik az író mélyebb munkái közé. Hogy mégis erre a regényre esett a fordító választása, annak oka — úgy látszik — az «Isten zsámolyá»-nak az az erénye, hogy már német nyelven is megjelent. Valószínűleg ez az, ami Krasznov többi, komolyabb veretű munkái fölé emelte a regényt a névtelen fordító szemében. A fordításon meglátszik, hogy gyakorlott tollú, csiszolt stílusú íróember munkája, de ugyanekkor lehetetlen észre nem vennünk, hogy a fordító a nevekkel és az eredetiben meghagyott orosz szavakkal nagyon mostohán bánik. Önkénytelenül az orosz szavakat nehézkesen visszaadó német ortografiára kell gondolnunk, mikor lépten-nyomon ilyenekre bukkanunk: *Gerassim Karpovits* az egyszerűbb és oroszosabb «Geraszim Kárpovics» helyett, vagy «Krassavtsik» a helyesebb «Kraszávcsik» (helyre-legény) helyett, vagy épenséggel helytelenül «solotnik», «zolotnyik» (az orosz font 1/96 része) helyett. Ha a fordító az aprólékos részletekben nem lelkiismeretes, mit higgyünk a valóban nehezen visszaadható részek fordításáról? Jó fordításhoz nem elég magyarul jól tudni, ismerni kell az orosz nyelvet is.

Krasznov Pável ebben az egyéb műveihez mérten rövid lélegzetű regényében a szibériai határőrségeken eltöltött éveinek emlékét, benyomásait örökíti meg egy kedves, pasztell-finomsággal megrajzolt szerelmi idill keretében. Az orosz-kinai határ őrségének magányt szerető, emberektől elszokott, derék parancsnoka váratlan vendéget kap egy Fanni nevű, árvaságra jutott leányrokona személyében. A bájos, fiús temperamentumú leányka lényéből kisugárzó nőiesség varázsa a határmenti szürke katonaéletbe egyszerre színt, otthonias melegséget visz. A fiatal Iván Pavlovics, ki eleinte nem nagyon örül a nyugalmas és megszokott életébe toppanó, alig ismert leánynak, észrevétlenül beleszeret Fanniba. A leányka ébredező nőiessége és öntudatlan érzései veszedelmes, kalandos utazások és kincskeresések ábrándjai felé vonzzák Fannit. Egy arra tévedt előkelő és gazdag utazó már majdnem magával viszi a kalandos utazásokért rajongó fiatal amazont, de finom női ösztöne visszatartja őt a gyerekes, meggondolatlan lépéstől. A történet további folyamán Fanni a derék és férfias Iván Pavlovics mellett kiveszi részét az áhított veszedelmekből s végre ráeszmél, hogy a legszebb ábránd teljesülése: a szerelem boldogsága Iván Pavlovics oldalán várja őt.

Ez nagyjából a regény meséje, amelyet Krasznov igaz írói invencióval formál valóságos életté, amelyben egészséges testű és lelkű, élő emberek küzdenek a boldogságért. Ezt az egyszerűségében is vonzó mesét a Khan-tengri hófödte hegységének hangulatos természeti leírásai, a határszéli katonaélet realisztikus rajza és a titokzatos kinai

birodalom forrongó és fantasztikus eseményeinek árnyképei teszik színessé és változatossá. A főhős alakjában ragyogó portréját adja egy fejlődő és lassan kibontakozó nemes, fiatal női léleknek. Iván Pavlovics típusa a komoly, becsületes orosz katonatisztnek, mellette több jól meglátott, életteljes epizódszemély sikerült rajzát kapjuk.
Berényi László.

Simon Lajos: Cserépvári történetek. (Budapest, 1927. A szerző sajátja.) Derűs, józan kedély írásai ezek. Tulajdonképen visszapillantások a szerző eddig elmult életébe. Ebben a visszapillantásban alakok, életek, kisebb-nagyobb események elevenülnek meg. Egyik-másik történetnek voltaképen anekdótai magva van s e körül formálódik a novellai igényű keret. Ilyen anekdótaszerű élményeket eredeti formájukban meghagyva találunk is a kötet végén. Mindvégig kellemes olvasmány s kifejezője a szerző nem mindennapi elképzelő és írókészségének.
K. D.

Bernát István: Tanulmányok az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből. Budapest (Pátria), 1927. 8°. 276 l. A jól végzett munka nyugodt önérzetével állapítja meg Bernát István, a kiváló agráríró, ebben a könyvében, hogy a magyar agrármozgalom legküzdelmesebb korszakán immár túl van. S kétségtelen, hogy ez nagy munkatársain: Károlyi Sándor grófon és Darányi Ignácon kívül — akik emlékének ajánlotta ezt a tanulmánykötetét — jelentékeny részben, talán elsősorban az ő érdeme. B. I. mindjárt pályája elején, midőn figyelme a gazdasági élet problémái felé fordult, felismerte a mezőgazdaság nagy fontosságát a nemzet gazdasági életében s meglátta egyben az akkor divó egyoldalú merkantil felfogással szemben, a követendő helyes irányt is. A divatos áramlatok az agrár törekvésekkel ellentétesek voltak. «Sem erőm, sem reménységem nem volt — írja —, hogy ezeken változtatni bírjak. Munkatársakat sokáig kerestem... A helyzet nehezen és vontatva változott. Érezve, hogy az agrárérdekek azok, melyeknek, habár a legegyetemesebbek, legtöbb jogos okuk van a panaszra — ezeknek szolgálatába álltam. De nem feledtem, hogy jogosan csak a túlkapások ellen lehet harcolni... Harcunk csak a parasitizmus, az önző, erkölcsi értéket nem mutató, sőt a nemzeti haladás egyensúlyát veszélyeztető érdekcsoportok, az úgynevezett merkantilizmus ellen folyt.» (275 l.) Több, mint három évtized telt el nehéz küzdelemben, de «a gazdasági aránytalanságok, a szociális igazságtalanságok enyhítésének lehetősége csak a nagy világkatasztrófa után nyílt meg igazán». S valóban, amint erre a folyamatra sok jeles szociológus rámutatott, a háború utáni gazdasági összeomlás következtében városnak, iparnak és kereskedelemnek megszünt az az aránytalanul nagy politikai befolyása és társadalmi jelentősége, amely addig az egyoldalú merkantil politika révén osztályrésze volt. A súlyos gazdasági és társadalmi problémák elé állított államnak el kellett ismernie a mezőgazdaság elsőrendű fontosságát s a föld népének társadalmilag rendkívül értékes lelki tulajdonságait: mindmegannyi igazságok, melyeket B. J. közel négy évtized óta hirdet, egy maga pótolva munkásságával azt a hatalmas irodalmat, mely nyugati országokban agrárkérdésekkel, a falu jelentőségével, a falusi élet szociológiájával foglalkozik.

E kötetben szerzőnk tizenhárom részben régibb, részben újabb keletű tanulmányát gyüjtötte össze. Megismertet az agrárpolitika alapvető kérdésével, nagy meggyőző erővel ír az elvárosiasodás, az egyoldalú merkantil politika gazdasági és társadalmi veszélyeiről, több helyen szól a városi lakosság s a falusi nép közötti lelki különbségekről, ismerteti a nyugati országok agrárpolitikai törekvéseit és mozgalmait, a magyar földbirtokreformot, szigorú kritikát mond az agrárkérdéssel boldogulni nem tudó szocializmusról, önálló tanulmányban számol be a bolsevizmus kudarcáról. Különösen értékes «Plinius és a latifundiumok» című értekezése, nagybecsűek a liberalizmus által kisajátított s a városi lakosság érdekeinek megfelelőleg meghamisított demokráciáról szóló fejtegetései stb. «A közelmult törekvései» c. fejezetben a magyar agrármozgalom történetét vázolja s végül a jövő feladatairól szól. Itt hangsúlyozza, hogy nem elég a termelés fokozása, az agrárosztálynak politikai érvényesítésére is gondot kell fordítania, nem rideg önzésből, hanem, mert az általa képviselt erkölcsi értékek nélkül Európa a végpusztulásba rohan. Az általános gazdasági politikának a nemzet egészét kell szem előtt tartania s nem szabad az egyoldalúság hibájába

esnie. Az agrárpolitika nem lehet radikális, hanem folytonosan, lassan, szervesen kell fejlődnie, mint az anyatermészetnek. El kell az egész nemzetnek telnie azzal a tudattal, hogy a nemzeti élet végelemzésben a földmívelésen nyugszik és a fiatal nemzedék testi és lelki épsége legkönnyebben ott és ezáltal biztosítható. A követendő út: kifejteni az ország földjében nyugvó kincseket, az e célra kellőleg felszerelt, kiművelt és megszervezett fizikai és szellemi erőkkel. Magyarország agrár jellegének mindenütt kifejezésre kell jutnia. S a legfontosabb követelmény, hogy megtanítsuk népünket szervezkedni és «szervezetten munkálni» — ami tekintve a szövetkezeti téren elért eredményeket, nem lehetetlen.

Természetesen e tanulmányok gazdag tartalmáról rendkívül vázlatos ismertetésünk nem nyujthat hű képet, nem is feladata: csak minél szélesebb rétegek figyelmét óhajtja felhívni reájuk. A magyar agrármozgalom lelkes vezérének szellemi fegyvertára, egy harcos élet tapasztalatainak eredménye ez a mű, melynek talán nem minden tételét fogja magáévá tenni az olvasó, de még ez esetekben is el kell ismernie és tisztelnie kell szerzőjének mély erkölcsiségét, igaz magyar érzését és prófétai hitét, mely tulajdonságok e könyvnek tanításait még az ellentáborban levők előtt is értékessé teszik.

Trócsányi György.

Nagy Idők. (Balassa Imre korrajza Petőfiről és koráról.) A «*Nagy Idők*». Petőfi lázas életének és korának változatos rajza; történelem és regény, korrajz és költészet, a rendkívüliségek pazar váltakozása. Kóbor, nyugtalan lelki élet, melyet vihar szül és vihar ragad el. Álom és valóság. Közönséges ember meg se értheti, hiszen ő maga se értette önmagát. Vihar kíséri, vagy ő kíséri a vihart. Elválhatatlan testvérek. Olykor kibukkan a nap, egy pillanatra, de mindjárt ott teremnek a villámok. Megdördülnek az ágyúk, a föld megrendül, az égről meteor hull. És ő . . . dalol. A viaskodó világnak, a «*Nagy Idők*»-nek középpontja, körülötte jönnek-mennek, fölbukkannak és eltűnnek a kor óriásai: Kossuth, Deák, Széchenyi, Jókai, Arany, Vachott, Nyáry, meg a többi, a világtörténelem akkori izgalmas magyar színpadja, mindenestül. Héroszok játszanak és gigászok nézik. Ez a Balassa Imre könyve: a *Nagy Idők*.

Az anyag tehát nem új; számtalan változatban forog az irodalomban, mint soha ki nem meríthető folyam, mely szakadatlanul hömpölyög a magyarság lelkén át meg át, nemzedékről-nemzedékre s mindig új szenzációt terem. A téma régi, de a földolgozás, beállítás, színezés és előadás új, érdekes és szép. Az érzések hosszú skálájában mindenütt a szeretet meleg hangja reszket. Ez teszi különösen becsessé Balassa Imre könyvét. Van azonban a könyvnek egy szépséghibája s ez — az előszó.

— Petőfi nem tehet róla — írja Balassa a különös előszóban —, hogy olyan *gyalázatos* szobra áll a Dunaparton. Sokkal különb ő, mint a szobra.

Gyalázatos? Miért? Mert technikailag gyönge? A szobor sohase gyalázatos. Ez meg már azért is különlegesen kedves nekünk, mert az árát egy szegény vándor muzsikus: Reményi Ede hegedülte össze. Maga koldus maradt halála napjáig, de Petőfi szobrára vagyont gyüjtött s Petőfi szobrában oltárt emelt a nemzeti ideáloknak. Emellett ki nem különb a maga szobránál? Ha nem volna különb, nem is érdemelné meg, hogy emlékének szobrot állítsanak.

Aztán: Balassának «páratlan élmény» volt, hogy hétköznapi emberekként mutatja be nagy alakjait, vagyis hogy a szobrokat «leszállítsa talapzatukról». Ez, szerintünk, frivolitás, mely a könyv szellemével nincs összhangban. Az írónak nem az a hivatása, hogy önmagának, hanem hogy az olvasóinak szerezzen «páratlan élményt». A szobrot egyébként sem szoktuk a talapzatról leszállítani. A kegyelet inkább új talapzatot rak a szobor alá, hogy nagyobb legyen és még szilárdabban álljon.

A *Nagy Idők* előszava árt a *Nagy Idők* tartalmának. Ez utóbbi szép, az előbbi elhibázott, szinte szerencsétlen. Ezért a szerzőnek azt kívánjuk, hogy még sok ily szép könyvet írjon, de előszót ne írjon egyik elébe se.

Lőrinczy György.

Színházi szemle.

A mult évad drámai termésében is az újabban annyira elszaporodott magyaros, vidéki hangú vígjátékok uralkodtak. A Vígszínházban a *Noszty fiú esete Tóth Marival*, a Nemzeti Színházban pedig a *Te csak pipálj Ladányi.* E kedélyes és jóízű színdarabok divatja egy szempontból mindenesetre örvendetes. Jelenti azt, hogy közönségünk ízlésében a magyaros vonás lett az uralkodó. Azon a színvonalon azonban, amelyet e pár éve sűrűn feltünő darabok mutatnak, drámairodalmunknak nem volna szabad ilyen sokáig vesztegelnie. Ezek a napsugaras alkotások sajnos, csak a felszínét érintik nemzeti életünknek. Lehetetlen, hogy drámaíróink ne találnák meg a háború utáni magyar társadalomnak, a forradalmak utáni magyar léleknek mélyebb problémáit is, ha elszánnák magukat e problemák keresésére. Közönségünk szivesen követné e nehezebben járható tájékok felé is íróinkat, ha akadna kéz, amely biztosan vezetné őket. Elképzelhetetlen, hogy az a közönség, amelyet a Jules Romains *Diktátorában* művészien megragadott általános európai problema annyira érdekelni tudott, hogy ugyanaz a publikum ne juttatná diadalra a speciális magyar kérdéseket mélyebben megmarkoló színdarabokat is.

Ezek a vidékies-magyaros vígjátékok kitünő alapjai lehetnének a magyar dráma továbbfejlődésének, de okvetetlenül csak alapjai. Az mindenesetre nagy lekicsinylése a magyar életnek, mint élményforrásnak és a magyar közönségnek — még pedig szerző és színház részéről egyaránt lekicsinylése! — hogy már négy-öt esztendeje nem akarnak e fejlődésben tovább jutni.

A mult évadban egyetlenegy olyan színművet láttunk, amely a kitaposott ösvényből kifelé iparkodott. Ez Zilahy Lajos *Fehér szarvasa* volt. E darab megjelenése annyival érdekesebb volt, mert ugyanaz a szerző írta, aki e könnyű drámai műfaj megindításában és felvirágoztatásában *(Süt a nap!)* maga is részes. Baj volt azonban, hogy egyrészt a *Fehér szarvas* a maga formai lazasága miatt nem mérkőzhetett az író eddigi alkotásaival, másrészt pedig — bár problémafelvetésének komolysága örvendetes és követendő példa — volt a darab tendenciájában valami, amit épen nemzeti szempontból egyesek félreértettek.

E darabokon kívül a tavalyi évad magyar terméséből csak Szenes Béla *Nem nősülök*jének volt (érdemetlenül) sikere és sok szó esett Molnár Ferenc *Játék a kastélyban* című vígjátékáról, melynek léhasága azonban a jobbízlésű publikumot visszatartotta attól, hogy a darabot jelentősebb sikerhez juttassa.

*

Színházaink közül természetesen a Nemzeti Színház érdekel bennünket a legjobban. E színházra az évad első fele szinte csupa bukást hozott. S ez annál szomorúbb, mert a szinre került hazai szerzőket e bukások méltóképen érték. Harsányi Kálmán egyfelvonásosa, a *Páter Benedek* volt az egyetlen, amely különb sikert érdemelt volna meg. Ennek az egynek elbuktatásában maga a színház bűnös, amikor összeházasította olyan darabbal, amely méltán vérzett el. Csak a második félév hozta meg a Csathó és Zilahy darabok nagy sikerét.

Az első hónapokban a külföldi darabokkal sem volt sikere a színháznak. Legnagyobbrészt értéktelen felujításokkal kisérletezett a mult század utolsó évtizedeiben feltünt és elhervadt francia vígjátékaiból. A további külföldi bemutatók közül is az egyetlen igazi érték Jules Romains *Diktátora* volt, melyet a majdnem tökéletes előadás megérdemelt sikerhez juttatott.

A francia irodalom színehagyott vígjátékainak felújítása azért is hatott bántóan, mert ugyanakkor a régi magyar drámairodalom értékes alkotásai szinte egyáltalában nem szere-

peltek műsoron. Ezt tavaly a sajtó többször szemére is vetette az igazgatóságnak, mely az új évadra csakugyan több régi magyar darab felújítását igérte meg. Nem gáncsoskodunk hát a mult esztendőért, hanem várjuk és követeljük az igéretek beváltását.

A külföldi klasszikusok megszólaltatása tekintetében a tavalyi esztendő egyébként változatosabb volt az előzőnél. A színház műsora nem forgott egyedül Shakespeare körül, hanem egy Molière-ciklussal gazdagodott s megszólaltatta Schillert és színre hozta *Faust* mindkét részét egy estén. A Molière-ciklus igaz kissé készületlen volt, a *Faust*-előadás pedig egy-két értékes rendezői ötlet ellenére sem volt szerencsés, mindamellett a színháznak az egyoldalú Shakespeare-kultuszból a változatosság felé való elmozdulását örömmel állapítják meg. De még okvetetlenül látnunk kellene a teljesen elhanyagolt francia klasszikusokat, a spanyol drámát, az olasz vígjátékot és az antik szerzőket is. Igaz, Paulay Edén túlment a magyar színház fejlődése, az ő működésének azonban egy-két föltétlenül követendő vonatkozása van. Az első a műsor változatossága és gazdagsága, a másik pedig az előadások gondossága és készültsége. A Nemzeti Színház előadásai az utóbbi időben egyre többször mutatják a lázas munka káros következményeit: az elsietettséget, zökkenőket és szerepnemtudást. Lehet, hogy ennek egyetlen oka az, hogy a színház egyszerre két fronton harcol, a saját portáján és a Kamara Színházban. Egy társulatnak *hetenként tizenhat előadást* produkálni pedig olyan feladat, amelyet aligha lehet megfelelően teljesíteni. A régi Nemzeti Színház is játszott a Várszínházban is, de hetenként csak kétszer. Nem volna-e tanácsos a Kamara Színház előadásait is csökkenteni?

A társulat összetételéhez is fér egy-két szó. Ujabban többször érte szemrehányás az igazgatóságot, amiért sok fiatal erőt foglalkoztat a régibb gárda rovására. Itt valóban nem ártana nagyobb mérséklet, bár némiképp meg lehet érteni a vezetőséget, amikor színészi utánpótlásról akar gondoskodni. Nagyobb baj, hogy e kisérletezések ellenére is több szerepkör maradt betöltetlenül. Tudjuk jól, hogy a szerepkörök merevsége épen nem modern elv s ha az igazgatóság ez elvet több rugalmassággal és elevenséggel kezeli, ez csak helyeselhető, de mégis vannak bizonyos színpadi karaktercsoportok, bizonyos szerephasonlóságok, amelyeknek belső rokonsága kétségtelen s amelyeknek megfelelő ellátásáról gondoskodni kell.

Mindezen fogyatkozások ellenére mégis meg kell állapítani, hogy valamennyi színházunk közül a Nemzeti Színház teljesítménye a legkülönb s ami feltünő — a legmodernebb is. A többi színház régi együttesét a színészek örökös ide-oda vándorlása — szinte *pendlizése* — megbontotta, a rendezői elvek pedig a többi fővárosi színházban még mindig a mult évtizedek szárazon józan naturalizmusában fulladoznak. A Nemzeti Színház e tekintetben a leghaladóbb szellemű. Hogy a vadonat új rendezési irányokkal nem kacérkodik, ez tőle, mint *nemzeti* színháztól csak dicséretes. Többi színházunk fagyott merevsége azonban teljességgel érthetetlen. Hiszen épen az ő feladatuk volna a legújabb rendezési problémákkal kisérletezni, kipróbálni őket s közülük azoknak, ami bennük egészséges, a magyar színjátszás értékei közé utat törni. Ezelőtt három-négy évvel még láttunk egypár bátrabb nekilendülést. Ujabban azonban ismét álmosság vett rajtuk erőt és szomorúan jellemző hogy az egyetlen szenzációs, közönséget csábító *ujság* (?) a Magyar Színház forgószínpados *Oroszországa*.

*

Az új évad első hazai ujdonságát, Hatvani Lilinek *Az első férfi* c. színművét a Belvárosi Színház mutatta be. A darab meséje a háború utolsó éveiben indul meg. Egy vidéki kastélyba ellenséges katonák törnek be s az egyik tiszt a kastély kisasszonyán erőszakot követ el. A háború befejezése után pár évre találkoznak, de csak nagynehezen ismerik fel egymást. Mikor azonban kilétük világossá válik, férj és feleség lesznek.

A darabnak ez volna az igen rövidre fogott meséje. A témának kínos voltán még túltenné magát a néző, ha az írónő igazsággal, drámai módon és művészettel tudta volna mondanivalóját formába önteni.

De először is az hat visszataszítóan, hogy a leány ebbe az erőszakos, brutális férfibe, ebbe az előtte piszkosan, részegen megjelenő ellenséges tisztbe minden állatiassága mellett is — vagy talán épen azért? — beleszeret. Ehhez olyan undorító hisztéria kell, hogy az ilyen leány inkább szanatóriumba való

mintsem színpadra. Az írónő azonban azt akarja velünk elhitetni, hogy az ő hősnője normális úrileány. Ebben az esetben azonban hol az igazság?

Továbbá: az átélt borzasztó élmény csak akkor válnék igazi drámai problémává, ha arról volna szó, hogy a leány máshoz akarna feleségül menni. Lehet-e ő, a — bár akarata ellenére — de mégis tisztaságavesztett leány — másnak felesége? S ez csakugyan probléma is a darabban egy háromnegyed felvonáson keresztül. Mikor azonban a leány életében újra megjelenik «az első férfi», többé már csak az lehet kérdés, hogy ez elveszi-e őt. A dráma tehát, mintha áttolódnék a férfira, ennek igazi küzdelme azonban kívül játszódik le s ő a csomó megoldására már kész elhatározással lép a színre. Hol van hát itten a dráma?

Az egyes jelenetek felépítésében tagadhatatlanul van némi routine. Ez is azonban csak kipróbált és elhasznált fogások ügyes újrahasználatában mutatkozik meg. Az egésznek artisztikusan nemes formába öntése, az indítékoknak szigorú és puritán egymásból fejlesztése kívül esik az írónő képességein. A darab a második felvonás végén már eldőlt s egy rövid harmadik felvonás mindent kibonyolíthatna, ehelyett azonban még két unalmas és erőszakosan nyujtott felvonáson kell keresztülvergődnünk, hogy elérkezzünk oda, ahová úgyis tudtuk, hogy el kell érkeznünk. Hol itt a művészet?

A darabnak csak a téma kiabálóan kényes volta s a szerző egyéni érdekessége hozhat némi sikert a budapesti társadalomnak nem a legelitebb ízlésű köreiben.

A hősnőt Makay Margit játszotta. Ez a művésznő színjátszó képességeinek változatos gazdagságát a legutóbbi években bontja ki teljesen. E darabban is művészi hatásban jóval túlnő a szerepén. Partnerét egy fiatal színész, Delly Ferenc játssza. Megnyerő külsejű, intelligens jelenség. Csak mozgásban feszes és szegletes még.

*

Másodiknak a Vígszínház hozott színre magyar szerzőt, Harsányi Zsoltot szólaltatván meg *A zenélő óra* c. vígjátékával. A szerző iránt, a Mikszáth-regények szerencsés átdolgozása után, nagy érdeklődés nyilvánult meg, amikor eredeti darabbal lépett a közönség elé.

Az írónak az előadás előtt pár nappal megjelent hirlapi nyilatkozata azonban élénken nyugtalanító volt. Azt mondja, hogy neki *megdönthetetlen dramaturgiai elve*, hogy egy színdarab sohasem lehet motívumokkal eléggé zsúfolt. Szóval: a dráma, ez a legszorosabb kötésű, ez a célja felé nyilegyenesen rohanó műfaj, ez — épen ez! — kívánja az indítékok zsúfoltságát? Azt hisszük, hogy Sophoklestől Ibsenig a világirodalom valamennyi elsőrangú drámaírója tiltakozást jelentene be ez elv ellen, amely a szerzőnek *megdönthetetlen* dramaturgiai meggyőződése.

A darab maga aztán meg is győzhetett mindenkit az elv elhibázott volta felől. Mert az utóbbi években nem láttunk még darabot, amelyben egy eléggé ösztövér mesét írója annyira felcifrázott volna motívum-aggatékokkal, fordulat-sujtásokkal és epizódcicomával, mint *A zenélő óra* meséjét.

Az eset maga a Bach-korszakban játszódik egy erdélyi magyar udvarházban. Az özvegy nagyasszony és két felnőtt leánya Kossuth Lajos tervezett akciójára pénzt gyüjtenek s az összeget egy zenélő órába rejtik. A hivatalos spiclik megneszelik a dolgot, leleplezik s a nagyasszony fogságba kerül. A vizsgálatot azonban egy magyar származású százados vezeti, aki a nagyasszonynak valaha udvarlója volt. Természetesen úgy csűri-csavarja az ügyet, hogy tisztára mossa és kiszabadítsa volt ideálját. E vékony kis mese mellett egy másik eseményszál is fut, amely azonban semmi kapcsolatban sincs a főtörténettel. A nagyasszony egyik leányának vőlegénye — egy fogságot szenvedett hazafi — a darab alatt megtalálja elveszett törvénytelen gyermekét.

Az író dramaturgiai alapmeggyőződése azonban e két főmotívumot is keveselte s közéjük olyan motívumerdőt ültetett, hogy valósággal eltévedünk benne s hiába keressük a kivezető Ariadne-fonalat, egyre vigasztalanabbul botorkálunk a tömkelegben. Hogy e motivumhalmozással azután lélektani valószínűtlenségek is járnak együtt, az még csak jobban megnehezíti három és fél órán keresztül tartó (ilyen hosszú a darab!) vándorlásunkat.

Hogy *A zenélő óra* szerzőjének egyébként nemes és hazafias intenciói voltak, azt szívesen elismerjük és örülünk neki. Egy-két jelenete csakugyan meg is markolja a trianoni csapástól szomorú magyar lelket. Azt is szívesen állapítjuk meg, hogy a Vígszínház,

melynek valaha a sikamlós, francia bohózat volt a legműveltebb területe, ma nemzeti szellemű darabokra tér át. Ez mind nagyon szép, de nem elég. A jószándék mellé jó darabot is kérünk.

Az előadás a szokott vígszínházi. A szereplők jók, a rendezés pedig banálisan pompás, fantáziátlanul szemkápráztató.

*

A Nemzeti Színház eddig a Shakespeare *Sok hűhó semmiért* c. vigjátékát primitív XVII. századi angol színpadon játszotta. A darab legújabb színrehozatalában visszatért a díszletezett színpadhoz. Annyival kevésbbé értjük ezt az örök kísérletező szenvedélyt, mert a korhű színpadi keretben jobban érvényesült e vigjáték. Az előadás pergőbbütemű és elevenebb voltával kedvesebb hatású volt. De különben is, ha már az igazgatóság jónak látta a vígjátékot újra rendezni, nem lett volna szabad félmunkával megelégednie. Most ugyanis az a helyzet, hogy a színpadi keret modern, a járás-kelés azonban csak oldalról történvén, megmaradt korhűen shakespeareinek. Az előadó színészek különben igen jól játszottak, de készületlenség, a kellő számú próbák hiánya ismét látszott rajtuk. Akadozás többször előfordult, sőt megesett az is, hogy az egyik színész a másik oldalon jött be, mint ahol kellett volna s még hozzá késve érkezett jelenésére. Nem szeretnők, ha a meginduló új évad visszahozná a mult szezón e kellemetlen botlásait.

Galamb Sándor.

Művészeti szemle.

Ernst-Múzeum — Nemzeti Szalon.

Az új művészeti évad elé elsőnek az *Ernst-Múzeum* és a *Nemzeti Szalon* tárt kaput egy-egy csoportkiállítással. Az Ernst-Múzeum évadnyitó kiállításán a fiatal nemzedék még forrongásban lévő, friss terméséből mutat be igen érdekes gyüjteményt.

A múzeum falait komoly igéretek borítják, olyan próbálkozások, melyek a most érlelődő művészeti törekvések javából valók. *Molnár* C. Pál, *Derkovits* Gyula, *Simon* György János az ifjú generációnak számottevő tagjai, vérbeli művészek, akik nem divathóbortnak hódolnak, mikor a kifejezés új útjait keresik, hanem benső meggyőződéseik számára nyitogatnak friss szemhatárokat. Munkáikban még sok a kereső bizonytalanság, még nem nyujtanak kész eredményeket, de a lázas erőlködés közben, mely által látomásaikat érlelgetik, máris el-eljutnak a lelket éreztető művészi élményekig. Az ilyen nagy, verejtékes küszködés közben természetesen el-elcsúszik még az alkotó kéz, a célon túlugró nekilendülések elég gyakran ragadják túlzásokba csak a munka bevégzése után föleszmélő művészt, az igazi, leszűrt eredmény akkor alakul majd ki, mikor az ilyen nyers, fiatal erő megtalálja az önmérséklés aranyzabláját.

Molnár C. Pál főleg rajzaival kelt kellemes feltünést. Teljesen egyéni úton jár, maga vágott ösvényt magának a grafikában. Rajzainak legfőbb értéke abban rejlik, hogy megtalálta a *kor mozdulatainak* szinte mozgófényképesen hű kifejezését. Ötletes, szellemes *rajzgondolatokat* vet papirra a ma nőiről, figuráiról, embereiről. Észrevette azokat a futó, de végtelenül jellegzetes mozgásokat, állásokat, amit tánc- és sportmániás korunk érlelt ki az emberi testből. Ezeket veti oda néhány bravúrosan friss vonallal. Ez a nagy érték benne, de viszont ez a nagy korszerűség azzal kezdte fenyegetni, hogy léhává, üressé, könnyed bravuroskodássá züllik érdekes művészete. Szerencsére azonban Molnár C. Pál sokat tanult a nagy Hodlertől és ez a belesugárzódott nemes erő megint visszalendítgeti a fölfelé törő útra. Egy verseskönyvhöz készült meleg, bensőséges, archaizáló rajzsorozata szépen igazolja ezt. Festményein súlyos plasztikai és formai feladatokat igyekszik megoldani, sokszor érdekesen, de itt még nem találta meg magát.

Derkovits Gyula elmélyedő, érdekes művész. Festményein a gondolati elem uralkodik. Egyelőre ez még erősebb hatást gyakorol reánk, mint a festői megoldás, itt még úgy érezzük, mintha ecsetje nem érné utól képzeletét. Túlfűtött, komor képzelőerő sűrűsödik e vásznakra. Rejtelmes emberi lélekzugok tárulnak föl a furcsa színek és izgató vonalak révén. Egynémelyik képén azonban már kezd harmóniába összecsengeni a gondolati és festői elem. (Quartett, Országúton, Menekülés.) Ezek a képek érdekes, sokat igérő művészi út állomásai.

Simon György János vérbeli grafikus. Végtelenül kevéssel tud sokat mondani emberekről, tájakról, városokról. Rajzaiból lélek és tudás sugárzik. Külö-

nös, hogy fehérrel és feketével élénk színképzeteket tud kiváltani a szemlélőből. Néhány arcképtanulmányát szinte élően színesnek *kell* valahogy éreznünk, annyira belénk markol plasztikus frisseségével. «*Hosszú utca*» című rajza kis műremek. Néhány vonallal csudálatos mélységet varázsol elénk. E fiatal művész friss erejétől sokat kell még várnunk, gyüjteménye kellemes meglepetést keltett.

Rauscher György sem érdektelen festő, de egyelőre nagyon is érezteti az idegen hatásokat. Képei túlságosan színtelenek és többnyire modorosak. Pár arcképén azonban erős jellemlátható tehetség kezd kibontakozni.

Cselényi-Walleshausen Zsigmond képei színesek, de sok rajzbeli hiba tűnik szembe rajtuk. Ez a gyüjtemény egyébként sem valami szerencsés állomásán mutatja be a művészt.

Kósa Mária szobrásznő arcmásai között akad pár sikerültebb is, kompoziciói és más próbálkozásai azonban egyelőre élvezhetetlen vonalkhaoszba fulladnak.

*

A Nemzeti Szalon első kiállítása alkalmával az úgynevezett «Független Művészek Társaságá»-nak engedte át termeit.

Súlyosan tévedett az a valaki, aki a büszke név után valami hetykén újszerű, merész művészeti anyagot várt e kiállítástól... Sokan bizonyosan a Société Des Artistes Independants párizsi deszkabódéinak zürzavaros, reklám — és ég felé törő, szűk zsürikeblet döngető ostromát, önigazoló, csak azért is — kiáltását várták... Dehogy, kérjük szépen, dehogy! Ezek a magyar «függetlenek» hajlékot szoktak nyerni akármikor a budapesti átlagkiállításokon is. Ezt a féldilettáns nívót — sajnos! — nem egyszer láttuk már és fogjuk is látni azokon a kiállításokon, amelyekre épúgy nem szoktunk visszaemlékezni, mint az év szürke, esős napjaira. Erre a «független» társulásra ugyan nem volt semmi szükség! A kiállítók egyrésze egyszerűen: dilettáns. Ezeknek semmiféle nyilvános tárlaton nincs keresnivalója. (Sajnos, igen nagy számmal szerepelnek e kiállításon, vakmerően kitörve a számukra rendelt szűk, családi keretből, ahol pedig igen csinos bókokat arathatnak «bájos», egészen a «megfoghatásig csudálatos» csendéleteikkel és egyéb keservességeikkel!) A kiállítók másik, kisebb része pedig olyan nagyon-nagyon átlagos képecskéket mutogat, amilyenek mellett ásítva megy el az ember, nem értve, hogy ugyan miért festette meg valaki tízezredikszer ezeket a festői közhelyeket, lélek nélkül, eredeti felfogás nélkül, komoly tehetség nélkül? Végezetre pedig: akad itt pár derék festőnknek pár derék, becsületes dolga, olyan, amelyik derekasan megállja a helyét valami csöndes őszi vagy tavaszi tárlaton.

Legfeljebb ezeknek a nevét jegyezhetnénk föl, de ezúttal függetlenítjük magunkat ettől a szokástól, jelezni kívánván, hogy igazi művészembernek nem lehet komoly elismerésre törekedni — ilyen versenytársak között.

Nagyon jól elvagyunk a párizsi «Függetlenek» szalonjának vad bizarrságai, zöldségei és handabandázásai nélkül, de épúgy nem kérünk hasonló címke alatt a legsivárabb dilettantizmusból sem! A kritikára mégcsak meg sem érett «művészeti» anyagra senki sem kíváncsi, ilyen hangzatos, álönérzetes lobogó alatt sem!

Kritika és közönség egyaránt igazi, benső, becsületes magyar művészetet óhajt és kíván, nem pedig sok hűhót semmiért fölkavaró, feltünési vágyból fakadó, leutánzott mozgolódásokat.

A budapesti kiállítási termekben a szerencsére egyre növekvő és javuló ízlésű, műszerető közönség, a kritikusokkal együtt kalapot emel mindenkor a kiforrott, tisztes magyar művészet előtt, érdeklődve tekint az új irányok felé is, figyelemmel kíséri azok forrongását, jóindulattal várja eredményeiket, jogos és érett bírálattal elfordul a művészet zsonglőrjeitől. Jóakaratú megértésük fejében elvárhatják, hogy *csakugyan művészet* élvezésére, megbírálására gyüjtsék össze.

Magasszinvonalú, mindenütt nemes versenyre képes, hatalmas erejű mai művészetünk bőséges, értékes kiállítási anyagot tud fölhalmozni, kiállítási termeinkbe akármikor. A nagymultú és nagy hivatást teljesítő Nemzeti Szalonnak egyszersmindenkorra függetlenítenie kell tehát magát az ilyen szinvonaltalan kiállítók siserahadától.

Tisztelet persze a kiállítás — sajnos! — oly kevésszámú komoly művészének!

Mariay Ödön

Életfölösleg.

(Egy mulatságos novella.)

A német romantikus írókat általában úgy ismerik, mint olyan embereket, akik vagy mélységes filozófiai problémákba merülnek el, vagy a felhők közt járnak, csak épen a hétköznapi életben és a szürke földön nem ismerik ki magukat. Ez azonban hibás vélemény, mert itt is sokszor találkozunk egyszerű természetességgel, keresetlen kedvességgel, igaz emberi humorral. Érdekes, hogy az ilyen alkotások mégis a ritkábban említettek közé tartoznak, noha semmivel sem szolgáltak rá erre. Ezek közül való Tieck Lajos egy elbeszélése: *Des Lebens Überfluss*, amely a legbájosabbakhoz tartozik, amiket a romantika egyáltalán létrehozott s amely épen a mi ízlésünknek is annyira megfelel ma is, annyi kedvesen humoros életfilozófiát tartalmaz, hogy már ezért is érdemes föleleveníteni. Hebbel, a nagy német drámaíró naplójában azt mondja erről a novelláról: «Mulattató módon szemlélteti, hogy a tiszta ember a sorssal szemben mindig megóvhatja önállóságát, ha elég ereje meg bátorsága van hozzá». A költő egyik szellemes ismerőse, A. Schöll röviddel a novella megjelenése után így írt róla Tiecknek: «Tiszta derültségével, az anyagiság fölé való boldog emelkedésével elragadott és mulattatott. Pazar pajkosság ez a titkos államcsíny, hogy a lépcső olyan fokozatosan fölkerül a lépcsőn, csaknem mint egy önmagába visszahúzódó hegeli fogalom». Ennek az utolsó mondatnak a teljes megvilágítását csak a mű maga adhatja meg, amelyet alább legmulatságosabb részében bemutatunk. Azonban már ezek a megjegyzések is mutatják, hogy ez a kis alkotás rendkívül sokoldalú minden egyszerűsége és közvetlensége mellett is. Nemcsak emberi sorsot rajzol, hanem ennek fonalán irónikus oldalvágásokat mér a XIX. század első felének reakciós politikája, sőt a szilárd talajt sokszor láb alól vesztő romantikus filozófia felé is. Ezt azonban olyan sziporkázó szellemességgel teszi, hogy a legantifilozófikusabb fő is játszva érti meg, tehát semmiképp meg nem bontja vele a tiszta művészi hatás egységét.

A novella tartalma a következő: A főváros egyik külvárosi kis házában a kemény telet teljesen elhagyatva tölti egy fiatal házaspár, mely úgy szökött a leány szülei elől az oltárhoz, hogy még most is óvatosan kénytelen rejtőzni, nehogy a befolyásos család megzavarja boldogságát. Mindketten — Henrik és Klára — gondtalanok, bohók és gyakorlati dolgokban csaknem bűnösen járatlanok, de a balsorsban el nem csüggedő kitartást és igazi lelki műveltséget hoztak magukkal ebbe a fatális helyzetbe, amelybe nemcsak a szökés, hanem a váratlanul hosszú és hideg tél is döntötte őket. A mindennapi kenyérre még csak telik nekik, sőt hasznos segítőjük is van a leány, azaz immár fiatal asszonyka öreg dajkája személyében, ki kedvencét a szökésbe is elkísérte. De fűtőanyagra nincs pénzük, noha az ujdonsült férj egy kéziratát, meg egy értékes, régi Chaucer-kiadását, egyetlen megmentett kincsét már eladta. Ekkor arra a gondolatra jut, hogy felfürészeli az emeleti szobácskájukhoz vezető lépcsőfeljárat korlátfáit s azzal fűt. Ebben egyelőre senki sem akadályozhatja meg, mert a házigazda hosszabb időre elutazott. A dolgot teljesen rendénlevőnek is tekinti, mert ez a lépcsőkorlát, szerinte, teljesen fölösleges az ő életükhöz s valóban nem tölthet be nemesebb szerepet, mint hogy őket a megfagyástól megóvja. Hogy később mi lesz, arra nem gondol; a fő, hogy a jelen pillanatban megoldás adódjék. A hidegre való tekintettel úgysem járnak ki, így az asszonyka nem veszi észre, hogy egy idő mulva már a lépcsőfokok is sorra kerültek, melyeket derék férjuram, a jó dajka segítségével, alulról fölfelé haladólag kibont a falból, mindinkább felvonva mögöttük kis fellegváruk fölvonóhídját. Az ételt ezután kötélre kötött kosárka vonja föl. Az asszonyka csak akkor tudja meg a dolgot, mikor végre feltűnik neki, hogy

öreg dajkája sohasem mutatkozik kis lakásukban. A férj csak most vallja be, hogy a lépcső teljesen elhasználódott! S itt adjuk át a szót a költőnek

— Mi voltakép mesét élünk át — mondta az asszonyka — olyan csodásan élünk, mintha az *Ezeregyéjben* lennénk. De hogy fog alakulni a jövő? Mert a jövő valamikor mégis csak jelenünkbe fog hatolni.

— Lásd, szívecském — szólt a férfi — kettőnk közül megint te vagy a prózai gondolkodású. Szent Mihálykor öreg, zsémbes házigazdánk ama távoli városba utazott, hogy doktor barátjánál köszvénye számára segítséget vagy könnyebbülést keressen. Akkor olyan mérhetetlenül gazdagok voltunk, hogy nemcsak a negyedévi lakbért, hanem még a húsvétig szólót is előre lefizethettük, amit mosolygós köszönettel vett fel. Tőle tehát húsvét utánig mit sem kell tartanunk. A valódi, szigorú tél immár elmult, már nem sok fára lesz szükségünk, végső esetben még mindig hátra van a padlásra vivő négy lépcsőfok, jövőnk pedig ott még nyugton alszik jó néhány régi ajtó, a padló deszkázata, ablakok és sok szerszám alakjában. Ezért vigasztalódj, kedvesem, élvezzük minél derűsebb kedvben a boldogságot, hogy itt az egész világtól ilyen tökéletesen el vagyunk zárva, senkitől sem függünk és senkire rá nem szorulunk. Ez egészen olyan helyzet, amilyet a bölcs kívánt magának és amilyet csak kevesen, kivételesen boldogok szerezhetnek maguknak.

Mégis máskép történt, mint ahogy várta. Alig fejezték be ugyanezen nap szegényes ebédjüket, egy kocsi gördült a kis ház elé. Hallatszott a kerekek zörgése, a szállítóeszköz megállása, személyek kiszállása. A különös módon kiszögellő tető persze megakadályozta a házastársakat abban, hogy megtudják, kicsodák, micsodák az érkezők. Annyit kivehettek, hogy csomagokat raknak le és a férjet az a félelemkeltő gyanú szállta meg, hogy mégis csak a rosszkedvű háziúr lehet, aki kelleténél hamarabb szabadult meg a köszvényes bántalmaktól.

Tisztán kivehető volt, hogy az érkezett lent berendezkedik s így kétség sem maradhatott fönn kiléte felől. Böröndöket vettek le s vittek a házba, különböző hangok keveredtek össze, megtörtént a szomszédok közti kölcsönös üdvözlés. Biztos volt immár, hogy ma még harcot kell állnia. Bizalmatlanul figyelt a hangokra és megállt a betámasztott ajtónál. Klára kérdő tekintettel nézett rá; ő azonban mosolyogva rázta fejét és hallgatott. Lent elcsöndesedett minden; az öregúr visszavonult szobájába.

Henrik Klára mellé ült és kissé tompított hangon szólt: — Valóban boszszantó, hogy csak kevesen rendelkeznek annyi képzelőtehetséggel, mint a nagy Don Quijote. Mikor ennek befalazták a könyvtárszobáját s megmagyarázták, hogy egy varázsló nemcsak könyvtárát, hanem vele együtt mindjárt egész szobáját is eltűntette, rögtön megértette a dolgot. Nem volt olyan prózai, hogy érdeklődött volna, hová tűnhetett egy olyan elvont dolog, mint a tér. Mi a tér? Valami meg nem határozható semmi, a szemlélet egy formája. Mi egy lépcső? Ez ugyan határozottabb, de semmiesetre sem önálló lény; közvetítő eszköz, alkalomszerző a lentről följutáshoz. És milyen viszonylagosak maguk ezek a fogalmak *fönt* meg *lent!* Az öreg urat semmiképp sem lehet majd meggyőzni arról, hogy ott, ahol most csak hézag tátong, régebben sem állt lépcső; bizonyára túlságosan empirikus és racionalisztikus ahhoz, hogy belássa, hogy a valódi ember meg a mélyebb intuició nem szorulnak rá egy közönséges fogalomlétra szegényes, prózai approximációjának hétköznapi átmeneteire. Hogy világosítsam őt fel ott a maga alsóbb álláspontján a saját emelkedettebb álláspontomról? Ő a karfa régi tapasztalatára akar támaszkodni s egyben kényelmesen egyik fokról a másikra akar lépni a megértés magaslatáig; sohasem lesz képes követni a mi közvetlen szemléletünket, a mienket, akik magunk alól mindezen triviális tapasztalati avagy kapaszkodási fokokat letörtük.

— Jó, jó — mondta Klára mosolyogva — csak engedd szabadjára képzelőtehetségedet, csak tréfálj; ez az ijedtség humora.

— Szemléletünk ideálja, — folytatta Henrik — sohasem akar a zavaros valósággal teljesen egybeolvadni. A közönséges nézet, a földi a szellemit mindig le akarja igázni, uralma alá akarja kényszeríteni.

— Hallga! — szólt Klára — lent újra mozgolódnak.

Henrik újra az ajtóhoz állt s kissé kinyitotta.

— Meg kell már néznem kedves lakóimat — szólt valaki lent egészen

érthetően ; — remélem, az asszonyka még mindig olyan csinos s a két ember még mindig olyan egészséges meg vidám, mint azelőtt.

— Most — mondta Henrik halkan — a problémára bukkan.

Szünet. Az öregúr lent a félhomályban tapogatódzott.

— Hát ez mi? — hallatszott föl. — Olyan idegenné válhattam saját házamban? Itt nincs . . . itt sincs . . . mi ez? Ulrik! Ulrik! Segíts!

Az öreg szolga, aki kicsiny háztartásában mindene volt, kijött a kamrájából.

— Segíts csak föl a lépcsőn — szólt a házigazda — olyan vagyok, mintha megbabonáztak s megvakítottak volna, nem lelem a nagy, széles lépcsőfokokat. Mi ez?

— Nos, jöjjön csak, Imre úr — mondta a morgós szolga. — Ön még kissé kótyagos a kocsizástól.

— Ez — jegyezte meg fönt Henrik — olyan föltevésre jut, amely nem áll majd helyt.

— Az áldóját! — kiáltott Ulrik — bevertem a fejemet ; egészen megbutultam ; majdnem úgy tűnik fel, mintha a ház nem tűrne meg bennünket.

— A csodálatossal akarja megmagyarázni magának — mondta Henrik. — Ilyen mélyen gyökerezik bennünk a babona.

— Jobbra nyúlok, balra nyúlok — szólt a házigazda — fölfelé tapogatok, majdnem azt hiszem, hogy az ördög vitte el az egész lépcsőt.

— Csak nem — mondta Henrik — a Don Quijote megismétlése ; vizsgálódó szelleme azonban nem fogja beérni ezzel ; alapjában véve hamis föltevés is és az úgynevezett ördög sokszor csak azért kerül bele, mert egy dolgot nem értünk, vagy az, amit értünk, dühbe hoz.

Lent mormogtak, halkan káromkodtak és az értelmes Ulrik csöndben elment valami világítóeszközért. Ezt most erős ököllel emelte és bevilágított az üres térbe. Imre úr csodálkozva nézett föl, egy ideig tátott szájjal állott, ijedtségtől és csodálkozástól kővé meredve, majd tüdejétől telő leghangosabb hangokkal ordította :

— A mennykőbe is! Hisz ez átkozott meglepetés! Brand úr! Brand úr ott fönt!

Most már semmiféle hallgatás sem segített, Henrik kiment, a mélység fölé hajolt és a lobogó láng határozatlan fényében látta a két démoni alakot a lépcsőház félhomályában.

— Ah! nagyrabecsült Imre úr — kiáltott le barátságosan — Isten hozta ; jóegészségének szép jele, hogy korábban tér vissza, mint tervezte volt. Örülök, hogy ilyen egészségben láthatom viszont.

— Alásszolgája! — felelte Imre úr — de nem erről van itt szó. Uram! hová lett a lépcsőm?

— Az ön lépcsője, tisztelt uram? — válaszolt Henrik ; — mit törődöm én az ön holmijaival. Talán megőrzésre adta át nekem elutazásakor?

— Ne tetesse magát olyan nehézfejűnek — kiáltott emez — hová lett ez a lépcső? Az én nagy, szép, szolid lépcsőm?

— Lépcső volt itt? — kérdezte Henrik ; — barátom, én oly keveset, azaz sohasem járok ki, hogy mindarról, ami szobámon kívül történik, nem veszek tudomást. Tanulok, dolgozom és semmi mással sem törődöm.

— Még csevegünk majd egymással Brand úr — kiáltott emez — ez a gonoszság megbénítja a nyelvemet s beszédemet ; de mégmajd egészen más hangnemben tárgyalunk majd! Ön a ház egyetlen lakója ; a törvény előtt majd ki kell vallania, hogy mit jelent ez a dolog.

— Ne legyen olyan haragos — mondta most Henrik ; — ha történetkékre súlyt helyez, már most is szolgálhatok ilyennel ; mindenesetre kezdek már emlékezni, hogy itt hajdan lépcső állt, beismerem immár azt is hogy elhasználtam.

— Elhasználta? — ordított az öreg úr és lábával dobbantott ; — az én lépcsőmet? Lebontja a házamat?

— Isten ments — mondá Henrik. — Ön túloz szenvedélyességében ; szobája odalent érintetlen, ugyanígy tisztán s rendben áll a mienk, csak ez a fölfelé törtetőknek való szegény létra, ez a gyönge lábaknak való támintézmény, ez az unalmas látogatások, meg rossz emberek számára való segédeszköz és szamárhíd, ez a kellemetlen tolakodóknak való összeköttetés tűnt el az én intézkedésemre és fáradozásomra, sőt megfeszített közreműködésemmel.

— De ez a lépcső — ordított föl Imre úr — értékes, elnyűhetetlen karfájával, tölgyfa korlátjával, ez a huszonkét széles, erős, tölgyfa lépcsőfok házamnak integráns része volt. Sosem hallottam, bármily idős vagyok is, olyan lakóról, aki a ház lépcsőit elhasználja, mintha azok forgácsok vagy fidibuszok volnának.

— Szeretném, ha leülne — mondta Henrik — és nyugodtan meghallgatna. Ezen az ön huszonkét lépcsőfokán sokszor fölszaladt egy áldatlan ember, aki értékes kézirat átadására beszélt rá, melyet ki akart nyomatni, de tönkrementnek nyilvánította aztán magát s megszökött. Egy másik könyvkereskedő fáradhatatlanul fölmászott ezeken az ön tölgyfalépcsőin s közben mindig arra az erős korlátra támaszkodott, hogy kényelmesebbé tegye magának az utat; jött és ment, ment és jött, míg zavaromat kegyetlenül kihasználva, Chaucer-om első, értékes kiadását kikényszerítette s el is vitte hóna alatt több mint nevetséges árért, valóságos szégyenárért. Ó, uram, ha ilyen keserű tapasztalatokat szerez az ember, valóban nem szerethet meg egy lépcsőt, amely ilyen fickóknak annyira megkönnyíti az emeletre való hatolást.

— Hisz ezek átkozott nézetek — ordított Imre úr.

— Maradjon nyugodt — szólt le Henrik valamivel hangosabban. — Hiszen meg akarta ismerni a dolgok összefüggését. Becsaptak, megcsaltak; bármily nagy Európánk, Ázsiát s Amerikát nem is számítva, mégsem kaptam sehonnan pénzküldeményt, úgy tetszett, mintha minden hitel kimerült s minden bank megürült volna. A túlkemény, kegyetlen tél fát követelt a kályhába; de nem volt pénzem, hogy a szokásos úton beszerezzem. Igy gondoltam erre a kölcsönre, melyet még kikényszerítettnek sem lehet nevezni. Amellett nem hittem, hogy ön, tisztelt uram, a meleg nyári napok előtt visszatérne.

— Esztelenség! — szólt emez — hát azt hitte, szerencsétlen, hogy az én lépcsőm a meleg időben mint az étspárga magától kinő?

— Túlságosan kevéssé ismerem egy lépcsőnövényzet természetét s tropikus növényekről is túlságosan csekély ismeretem van ahhoz, hogy ilyet állítsak — válaszolt Henrik. — A fára azonban égető szükségem volt s mivel egyáltalán nem jártam ki, nőm époly kevéssé, nem is jött hozzám senki, mert nem volt már mit elvinni tőlem; ez a lépcső mindenkép az élet fölösleges dolgai közé tartozott, az üres luxushoz, a haszontalan találmányokhoz. Ha, mint ezt sok bölcs állítja, nemes dolog, a szükségleteket korlátozni, úgy ez a számomra teljesen haszontalan beépítés megvédett a megfagyástól. Sosem olvasta ön, hogy Diogenes mikép dobta el fapoharát, mikor meglátta, hogy egy paraszt üreges kézzel mer vizet s úgy iszik?

— Bolondokat beszél, ember — felelte Imre úr. — Láttam egy fickót, aki a pofáját tartotta a csőhöz s úgy ivott; így az ön Moszje Diogenes-e még a kezét is levághatta volna. — De, Ulrik, szaladj csak a rendőrségre; a dolog más fordulatot kell hogy vegyen.

— Ne siesse el a dolgot — kiáltott Henrik — be kell látnia, hogy házát ezen lépcsőfosztással lényegesen megjavítottam.

Imre úr, ki már a kapu felé ment, újra megfordult.

— Megjavította? — ordított a düh legmagasabb fokán — nos, *ez* már mégis újság előttem!

— A dolog pedig olyan egyszerű — válaszolta Henrik — és mindenki beláthatja. Nemde, háza nincs tűzvész ellen biztosítva? Időközben gonosz álmaim voltak tűzesetekről, a szomszédságban elő is fordultak ilyenek; egészen határozott előérzetem volt, sőt előretudásnak nevezném, hogy ezt a mi házunkat is ugyanez a csapás éri. Létezik-e (kérdem az építészeti szakértőket) falépcsőnél ügyetlenebb? A rendőrségnek ilyen veszélyes alkatrészt be kellene tiltania. Valahol csak tűz üt ki olyan városban, ahol ez a visszaélés még napirenden van, mindig a falépcső a legnagyobb baj. Ez nemcsak továbbviszi az emeletre a tüzet, hanem az emberek megmentését is lehetetlenné teszi. Minthogy biztosan tudtam, hogy rövidesen tűz tör ki itt, vagy a szomszédban, sok fáradtsággal, keserves izzadással saját kezeimmel törtem ki ezt a nyomorú, pusztulást hozó lépcsőt, hogy így lehetőség szerint enyhítsem a bajt, meg a kárt. Ezért még az ön köszönetére is számítottam.

— Úgy? — kiáltott föl Imre úr. — Ha hosszabb ideig maradtam volna oda, ön, finom uraság, ugyanezen kiélezett okoknál fogva egész házamat elhasználta volna. Elhasználni! Mintha házakat szabad lenne csak úgy elhasználni! De várj csak, jómadár!

— Itt van a rendőrség? — kérdezte a visszatérő Ulrikot.

— Nagy kőlépcsőt fektetünk — kiáltott le Henrik — és az ön palotája, tisztelt férfiú, épannyira nyer ezzel, mint a város, meg az állam.

— A szélhámoskodásnak hamarosan vége lesz — válaszolt Imre úr és rögtön a vezetőhöz fordult, aki több rendőrlegénnyel jött.

— Őrmester úr — szólt ehhez fordulva — hallott valaha ilyen merényletről? Házamból kitörni a nagy, szép lépcsőt s távollétemben ölfaként a kályhában eltüzelni!

— Ez a városi krónikába fog kerülni — válaszolt a vezető dacosan — és a jómadár, a lépcsőtolvaj a fegyházba vagy a várbörtönbe. Ez betörésnél is rosszabb! Ráadásul meg is kell majd térítenie a kárt. Jöjjön csak le, gonosztevő uram!

— Soha! — felelte Henrik. — Az angol bizony joggal nevezi házát várnak, az enyém teljesen hozzáférhetetlen és bevehetetlen, mert fölvontam a fölvonóhidat.

— Azon lehet segíteni! — kiáltott a vezető. — Emberek, elő egy nagy tűzlétrával, majd fölmásztok és a bűnöst, amennyiben védekeznék, kötelekben szállítjátok le, hogy büntetését elvegye.

A ház ekkor már lent megtelt szomszédokkal; férfiakat, nőket és gyermekeket csábított ide a csődület és sok kíváncsi állt az utcán, tudni vágyva, hogy mi megy itt végbe. Klára az ablakhoz ült; zavarban volt, de megtartotta önuralmát, mert látta, hogy férje derűs maradt s nem nagyon vette szívére a dolgot. Nem tudta azonban elgondolni, hogy hová vezet az egész. Henrik bejött egy pillanatra hozzá, hogy megvigasztalja és valamit kivigyen a szobából. Igy szólt:

— Nézd csak, Klára, épúgy be vagyunk zárva, mint Götzünk volt Jaxthausen várában; az ellenszenves trombitás már engem is fölszólított, hogy megadjam magam, válaszolni fogok neki, de csak szerényen, nem mint nagy mintaképem akkoriban. Klára barátságosan mosolygott és csak ennyit mondott:

— A te sorsod az enyém is; mégis azt hiszem, hogy ha atyám e pillanatban látna, megbocsátana.

Henrik újra kiment s mikor látta, hogy valóban létrát készülnek odacipelni, ünnepélyes hangon szólt:

— Uraim, gondolják meg, hogy mit tesznek, én hetek óta el vagyok tökélve a legrosszabbra is, nem fogom megadni magam, hanem utolsó csepp véremig védekezni fogok. Itt hozok két duplapuskát, mindkettő élesre van töltve, sőt mi több, ez a régi ágyú kartácsra, vagdalt ólomra, üvegcserepekre s hasonlókra van töltve. Puskapor, golyók, kartácsok, ólom, minden kellék halmozva áll a szobában; míg én lövök, bátor feleségem tölt, ért hozzá, mert vadászni járt, így hát csak előre, ha vért akarnak ontani.

— Hisz ez fenegyerek! — szólt a rendőrök feje. — Ilyen elszánt gonosztevő rég nem került szemeim elé. Hogy is nézhet ki; ebben a sötét zugban semmit sem lehet látni.

Henrik két botot s egy ócska csizmát tett a padlóra, melyeknek a duplapuskát meg ágyút kellett képviselniök. A rendőr intett, hogy a létrát vigyék el; itt bizonyára az lesz a leghelyesebb, ha az elvetemült Aballinot kiéheztetjük; úgy azután meg kell adnia magát.

— Ugyancsak téved! — kiáltott le Henrik vidám hangon. — Hónapokra el vagyunk látva szárított gyümölccsel, szilvával, körtével, almával, kétszersülttel; a tél végéhez közeledik s ha fában hiányt is szenvednénk, ott van még a padlás; ott még akadnak ócska ajtók, fölösleges deszkák, még a tetőgerendázatból is jó sokat le lehet törni.

— Hallja ezt a pogányt! — kiáltott Imre úr. — Először lent rombolja házamat, most meg még fönt is neki akar menni.

— Példátlan — szólt az őrmester. A kíváncsiak közül többen örültek Henrik elszántságának, mert a zsugori háztulajdonosnak szívesen juttattak volna bármi bosszúságot.

— Hozassunk katonaságot töltött fegyverekkel?

— Nem, őrmester úr, az égre nem; a végén házacskámat a földdel tennék egyenlővé s csak én látnám kárát, ha végül le is győznök a lázadót.

— Úgy van — szólt Henrik — s úgy mellesleg: elfeledte-e, ami évek óta minden újságban olvasható? Az első ágyúlövés, bárhol dördüljön is el, egész Európát megbolygatja. Magára akarja vállalni, rendőr uram, a mérhetetlen felelősséget, hogy ebből a kunyhóból, a kis külváros legszűkebb s legsötétebb utcácskájából fejlődjék ki a borzalmas európai forradalom? Mit gondolna önről az utókor? Hogy felelhetne ezért a könnyelműségért Istene meg királya előtt? Már pedig itt láthatja heverni a töltött ágyút, amely az egész század változását előidézheti.

— Ez demagóg és carbonari — szólt a rendőrök vezetője — ez kicsendül szavaiból. Benne van a tiltott egyesülésekben és elbizottságában külső segítségre számít. Lehetséges, hogy ebben a lármázó, bámész tömegben már sok álruhás cinkostársa leskelődik, kik csak

támadásunkat várják, hogy azután gyilkos fegyvereikkel hátba támadjanak.

Amint a naplopók neszét vették, hogy a rendőrség fél tőlük, károműkben hangos zsivajba törtek ki, a zavar nőtt s Henrik odakiáltotta nejének:

— Jókedv! időt nyerünk s bizonyosan kapitulálhatunk, sőt talán még egy Sickingen is akad, aki megmentsen.

— A király, a király! — hallatszott ekkor az utcáról a kiáltozás. Mindenki hátrált s ide-oda ugrált, mert fényes hintó igyekezett magának utat törni a szűk utcában. Libériás inasok álltak hátul, ragyogó, ügyes kocsis hajtotta a lovakat s a kocsiból egy pompás öltözetű úr rendjellel, csillaggal szállt ki.

— Nem lakik itt egy Brand nevű úr? — kérdezte az előkelő férfiú. — És mit jelentsen ez a csődület?

— Ott bent új forradalmat akarnak kezdeni, Hercegséged — szólt egy kis boltos — s a rendőrség rájött; mindjárt jön egy gárdaezred is, mert a forradalmárok nem akarják megadni magukat.

— Ez egy szekta, Kegyelmes Uram — kiáltott egy gyümölcsárus — istentelenként s fölöslegesként el akarnak törölni minden lépcsőt.

— Nem, nem! — szólt közbe egy asszony, — Azt mondják, hogy a szent Sänkt Simon leszármazottja a forradalmár; minden fa s minden tulajdon közös legyen, azt hirdeti s már elhozták a tűzlétrát, hogy elfogják.

E ponton újra átvéve költőnktől a szót, rövid pár sorban vázolhatjuk a megoldást. Az előkelő idegen senki más, mint Henrik régi barátja, akitől a ritka Chaucer-kiadást kapta volt. Ez ugyanis véletlenül viszontlátta a könyvkereskedésben a saját elajándékozott könyvét s rögtön sejtette, hogy Henrikje bajban lehet. Nyomról-nyomra haladva felkutatta s mint látjuk, a legjobbkor érkezett. Nevetve szabadítja ki az ifjú párt nem mindennapi helyzetéből, sőt az asszonyka családjával is létrehozza a kibékülést. Igy vidáman végződik a vidám történet, amely azonban kacaj mellett más érzelmeket is képes kelteni. Sőt legnagyobb ereje épen ebben van: az anyagiság fölé emelkedés boldogságát hirdetheti korunknak. *Koszó János.*

Minden olvasónk figyelmébe!

A **Napkelet** 1927. évi októbertől kezdve **havonta kétszer**, számonként öt ív terjedelemben jelenik meg. Az eddig szokásos nyári kéthavi szünet elmarad és a folyóirat az új beosztás szerint e két hó alatt is rendesen meg fog jelenni.

Örömmel jelentjük t. Olvasóinknak ezt a változást. Folyóiratunk az indítás óta eltelt közel fél évtized alatt havonta hat ívet és évente összesen tíz számot adott. Az új beosztás az évi terjedelem megkétszerezését jelenti és megszünteti a **Napkelet** és olvasói közti kapcsolatnak a nyári szünet alatt eddig minden évben megismétlődött zökkenését.

A kiadó Magyar Irodalmi Társaság a nagyarányú bővítés érdekében igen jelentékeny anyagi áldozatot hoz és szerkesztőségünk mindent elkövet, hogy a terjedelem bővülésével a tartalmat minél gazdagabbá tegye és a gyakoribb megjelenés mellett cikkeit és szemléit az aktualitás fokozottabb elevenségével vigye a magyar olvasóközönség elé.

Az előfizetési ár a folyó év végéig változatlan marad. Új árat 1928. januártól kezdve fogunk megállapítani, már most is jelezhetjük azonban, hogy az új ár a viszonyokhoz és nyomdai árakhoz mérten a lehető legmérsékeltebb lesz.

Új beosztásában a **Napkelet** kétszeres erővel szolgálja a magyar irodalmi kultúrát és hisszük, hogy kétszeresen megfelel azoknak az igényeknek, melyeket t. Olvasóközönségünk a folyóirattal szemben támaszt. Irodalmi törekvéseink minél hathatósabb előrevitele érdekében kérjük t. Olvasóinkat, hogy minden kínálkozó alkalommal ismertessék és ajánlják megrendelésre folyóiratunkat.

A KIADÁSÉRT FELELŐS: HEGEDÜS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.